

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА — ТОРОНТО
— КАНАДА —

Ч. 1 (5)

ГРУДЕНЬ 1954

Збірник матеріалів

V-ї НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ІНТШ — ТОРОНТО



ТОРОНТО, ОНТ., КАНАДА

diasporiana.org.ua

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА — ТОРОНТО
— КАНАДА —

Ч. 1 (5)

ГРУДЕНЬ 1954

Збірник матеріялів

V-ої НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ НТШ — ТОРОНТО



diasporiana.org.ua

ТОРОНТО, ОНТ., КАНАДА

З друкарні Видавничої Співки „Гомін України”, 140 Бетирст Ст.
Торонто, Онт. — Канада.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Українська наука, що поза рідними землями сконцентрована головню коло чотирьох українських наукових інституцій: НТШ, УВАН, УВУ, УТП, вкладає творчими зусиллями своїх членів у скарбницю духових надбань українського наукового олімпу не тільки свої культурні цінності, — вона є теж і духовим мечем української нації в боротьбі за волю й державність українського народу, бо без здобуття політичної волі України не може українська наука здобути й академічної свободи.

Наукове Товариство ім. Шевченка (НТШ) що під сучасну пору за своєю організаційною структурою являється сфедерованими крайовими Товариствами (Америка, Європа, Канада, Австралія) з координуючою надбудовою — Головною Науковою Радою — і є нині нашою Академією Наук на пустелі нашого емігрантського мандрівництва, працює для тих самих, в першу чергу національною проблемою охоплених цілей, що й Матірнє Товариство у Львові, яке окупант з політичним розрахунком втілив у советську т. зв. Академію Наук УССР.

НТШ - Торонто, Канада, на протязі відносно короткого часу свого існування на цьому терені теж проробило значну наукову та культурну діяльність. Щорічні наукові конференції, сесії, присвячені різним проблемам, ряд доповідей виголошених на академічних вечорах, оживлена діяльність Осередків НТШ в Монреалі й Едмонтоні, збірка матеріалів Комісії Канадознавства, дружній контакт співпраці з америк. НТШ, випуск книжковим форматом „Матеріалів IV-ої Наукової Конференції НТШ-Торонто”, — це й є той слідний баланс проробленої праці серед не надто сприятливих для української науки еміграційних обставин.

Невідрадність тих специфічних еміграційних обставин зокрема важко відчуває видавничий сектор нашого Товариства, задля чого важко розгорнути інтензивнішу видавничо-книжкову продукцію, що для тої цілі так багатий матеріял самостійних, власних об'єктивних дослідів члени-науковці НТШ вже опрацювали.

Для книжкової продукції нашого Т-ва в Канаді зокрема не достає належного виробуміння нашого громадського загалу, а вже не згадуємо про окремі багатющі одиниці нашого професійного складу, які без дошкульніших пожертв могли б продовжати діло меценатства для української науки,

для якої подибуємо стільки жертвених меценатів-добродіїв саме в історії НТШ вже від самих початків його заіснування, перед звиш 80 роками.

Все таки центові ощадності Управи НТШ-Торонто і немоглі принагідні пожертви декількох осіб і Товариств, як теж прихильна й виrozumіла постава до нашого діла В-ва „Гомін України” зумовили той радісний факт, що в світ з'являється після Бюлетеню „Матеріялів IV-ої Наукової Конференції, другий книжковий випуск — Збірник „Матеріяли V-ої Наукової Конференції НТШ - Торонто”.

До Збірника не ввійшли доповіді Комісії Канадознавства, які вийдуть окремим випуском, і доповіді тих ВШ. Доповідачів, які своїх доповідей своєчасно не прислали для надрукування їх у Збірнику.

Торонто, грудень 1955 р.

ПРОГРАМА

V. НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ НТШ - ТОРОНТО

9-го та 10-го ЖОВТНЯ 1954 р.

(для відмічення 5-ліття Канадійського НТШ)

у залі „Дому Просвіти”, 140 Бетирст Ст., Торонто.

Субота, 9-го жовтня, — перший день нарад:

I. Відкриття: год. 3,00 пополудні, — Проф. Д-р Є. Вертипорох, Голова НТШ - Торонто.

II. Привіти.

III. Доповіді на пленумі:

1. Проф. д-р Є. Вертипорох — „5-ліття Канадійського Відділу НТШ”.

2. Проф. інж. В. Іванис — „Чинність наступників Сталіна”.

3. Проф. Ст. Килимник — „Родина Розумовських”.

4. о. проф. д-р В. Маланчук — „Завдання філософії”.

IV. Доповіді на Комісіях:

A. ІСТОРИЧНО - ФІЛОСОФІЧНА КОМІСІЯ (проводить: проф. Ст. Килимник).

1. Проф. Ст. Килимник — „Українські Святовечірні звичаї”.

2. Проф. Д. Горняткевич — а) „Твір Павла з Алепу”, б) „Українські пам'ятки в Кракові”.

3. Д-р А. Риплянський — „Лікар у Венесуелі”.

Б. МАТЕМАТИЧНО-ЛІКАРСЬКА КОМІСІЯ (проводить: д-р М. Гута).

1. Проф. д-р О. Макар — „Модерна геодезія із спеціальним навіщенням гравіметрії та її глобального примінення в динамічній геодезії”.

2. Інж. А. Король — „Будова аеродромів у минулому і в будучині”.

3. Проф. д-р Є. Жарський — „Рибальська характеристика річок Західної України”.

Неділя, 10-го жовтня, — другий день нарад:

I. Богослуження з українських церквах обидвох віровизнань.

II. Доповіді на Комісіях (Початок о год. 11.00 перед полуднем):

A. КОМІСІЯ КАНАДОЗНАВСТВА (проводить: д-р І. Велигорський).

1. Д-р І. Велигорський — „Походження назви Канада”.

2. Проф. д-р Я. Рудницький — „Одна з важливих ділянок канадознавства (Дослід живої мови канадських українців)”.

3. о. М. Оленьчук — „Вклад українців у розбудову області Піс Ривер-у”.

Б. ІСТОРИЧНО - ФІЛОСОФІЧНА КОМІСІЯ:

1. Ст. Миколин — „Гуцульщина в творах українських письменників”.

- 2 Проф. д-р М. Андрусак — „Унія з Римом і коронація Данила”.
3. Проф. Є. Онацький — „Символіка короває в українському весіллі”.

В. МАТЕМ. - ПРИР. - ЛІКАРСЬКА КОМІСІЯ:

1. Проф. д-р Ю. Полянський — „Засипані льодовики Високої Кордільєри”.
2. Проф. д-р Ю. Русов — „Епізоотична лігулоза коропів (Катостомус) в озері Лозон”.
3. Д-р М. Гута — „Афродизіяка в українській народній медицині” (З власних збірок).

Обідова перерва — до год. 3.00 попол.

III. Доповіді на пленумі (Початок о. год. 3.15 попол.):

1. Д-р І. Велигорський — „Професор Ватрослав Ягіч”.
2. Інж. М. Базілевський — „Формуючі чинники в творчих суспільних процесах”.
3. Проф. д-р М. Андрусак — „Переяславський договір”.
4. Проф. інж.В. Іванис — „Криза сільського господарства на основі советських джерел”.

IV. Доповіді на комісіях:

А. ІСТОРИЧНО - ФІЛОСОФІЧНА КОМІСІЯ:

1. Проф. д-р Є. Вертипорох — „Фармація УТГІ в Мюнхені”.
2. Д-р М. Павленко - Луців — „Гетьман Мазепа в світовій літературі”.

Б. КОМІСІЯ КАНАДОЗНАВСТВА:

1. Д-р Степанія Жмуркевич — „Перші десятиріччя поселення українців у Канаді в світлі урядових звідомлень державних чинників Канади”.
2. П. Зварич — „Розвиток і огляд українського культурного життя в Альберті - Канада”.
3. Ст. Німчук — „Перша українська оселя в Альберті”.

V. Закриття.

ПІСЛЯ ДОПОВІДЕЙ — ДИСКУСІЯ.

Торонто, 28 вересня 1954 р.

ЗА УПРАВУ:

(—) Проф. Д-р Євген Вертипорох
Голова
(—) Д-р Матей Гута
Секретар

Проф. д-р Євген Вертипорох

Голова НТШ, Торонто-Канада.

5-ліття Канадійського Відділу НТШ

П'ять літ існування Канадійського Відділу НТШ, це не довгий протяг часу в житті людини чи товариства, однак — зваживши нові обставини життя, що ми їх застали по приїзді до нової країни поселення, далше нові вимоги, до яких треба було приміняти працю, вимагають, щоб ближче приглянутися роботі, яку виконав КВ НТШ у цьому часі.

Заки перейду до короткого обговорення нашої діяльності, хочу подати причини, задля яких члени НТШ по приїзді до Канади приступили до віднови праці Товариства й заложили Канадійський Відділ НТШ.

Незвичайно трудні політичні умови, в яких знайшовся український нарід, накладають на українського наукоця - емігранта великі й відповідальні обов'язки. Найважніші з них:

1. Плекати українську науку в усіх ділянках людського знання, беручи до уваги ті

дисципліни, що не можуть вільно розвиватися на рідних землях під гнетом окупанта;

2. Зберігати цінності української духової і, в міру можливості, матеріальної культури;

3. Репрезентувати українську науку перед чужинецьким світом.

Реалізацію цих завдань узяло на себе Наукове Товариство ім. Шевченка. Ті завдання стоять перед кожною його клітиною і перед кожним його членом.

Та крім загальних проблем, кожна країна, де живуть українські поселенці, — створює свої питомі вимоги. Відмінні географічні, господарські, культурні, суспільні й політичні умови, в яких мусять жити і діяти український переселенець, вимагають окремого наукового вкладу, якщо хочемо використати позитивні життєві умови і боротися з лихими проявами, що зв'язані з переселенням і

перерванням зв'язку з Рідним Краєм.

Канада — це одна з небагатьох вільних держав світу, що від десятків літ дає захист українській людині, вигнаній лихоліттям з батьківщини, дає їй змогу статися повноправним громадянином та забезпечує повну свободу духового й матеріального розвитку. Окремого значення набирає Канада в останніх роках, коли дала схоронище для десятків тисяч української політичної еміграції.

Та і інші обставини заставляють українського науковця продовжувати свою творчу працю серед змінених обставин, щоб підготувати ґрунт до найкращого розвитку української громади в Канаді, а пропагандою української проблеми серед чужинців допомогти загально - українській справі.

У другій половині 1948 р. науковці - члени НТШ, що прибули до Канади, почали робити заходи в справі заложення клітини НТШ в Канаді. Так незалежно від себе вели переписку з Головним Відділом НТШ проф. д-р Є. Вертипорох, сл. п. проф. д-р В. Бригідер — обидва з Торонта, а д-р І. Німчук з Едмонтону.

У травні 1949 р. Ініціативний Комітет для заснування Канадійського Відділу НТШ зійшовся на своє перше засідання. До Комітету належали: проф. д-р В. Бригідер, проф. д-р Є. Вертипорох, д-р І. Тесля та інж. Ом. Тарнавський, а потім проф. д-р Я. Пастернак, що в тім часі вернувся з археологічних розкопів до Торонта. Всі однозгідно поручили проф. Вертипорохові очолити працю Комітету.

Після деякої переписки Головний Відділ НТШ на своїм засіданні дня 27 липня 1949 року згодився на заснування Канадійського Відділу НТШ з осідком у Торонті, що оголосив у своєму Бюлетені ч. 3/4 за серпень-вересень 1949 року, стор. 4-та III, де читаємо: „Позитивно поставився Головний Виділ до пропозиції ініціативного гуртка членів у Канаді створити Канадійський Відділ з осідком у Торонті, уважаючи, що нема потреби гальмувати ініціативи і волі членства працювати для добра Товариства в рамках окремої клітини, тимбільше, що йдеться тут про окрему державу із специфічними умовами праці”.

Головний Виділ НТШ діяв тут на підставі статуту, де в параграфі 41 про Філії і

Представництва Товариства читаємо: „Виконуючи свою статуткову діяльність, Товариство повинно намагатися заснувати в країнах, де живе відповідна кількість дійсних і звичайних членів, Філії (Відділи) Товариства, що їх завданням буде вести працю, намічену статутом”.

На підставі статуту НТШ проф. Бригідер та інж. Тарнавський опрацювали проект статуту Канадійського Відділу НТШ, який прийнято одногolosно на засіданні Ініціативного Комітету дня 27 серпня 1949 р. Рівночасно намічено скликати Конститууюче Зібрання дійсних і звичайних членів НТШ на день 1-го жовтня 1949 р. в домівці Інституту ім. Митр. Шептицького в Торонті. Всіх членів НТШ, що під цю пору перебували в Канаді, яких списки прислав нам Головний Відділ, повідомлено порученими листами про це зібрання, долучуючи програму нарад, проект статуту і список членів.

В дні 1 жовтня 1949 р. на конститууючому Зібранні було заступлених 20 членів, що висловили своє вдоволення з постанов Канадійського Відділу НТШ, бо тим самим активізується українська наукова праця в Канаді. За-

гальне Зібрання одногolosно схвалило статут Канадійського Відділу НТШ і вибрало його Управу в такому складі: голова — проф. д-р Є. Вертипорох, містоголова — проф. д-р В. Бригідер, рівночасно зв'язковий з неукраїнським науковим світом, секретар — д-р І. Тесля, скарбник — інж. Ом. Тарнавський; члени Управи: проф. д-р Я. Пастернак, рівночасно референт бібліотеки, музею й архіву, директор І. Тиктор, як представник на Вінніпег, Манітоба, і д-р І. Німчук, як представник на Едмонтон, Альберта. Контрольна Комісія: голова — інж. А. Палій, члени — д-р Ю. Генік - Березовський і інж. Р. Голод.

Згідно зі схваленим статутом Управа намітила напрямні своєї праці. Найважливіші справи були: відсвяткування 75-ліття академією і допомога Централі в її видавничій діяльності. Заплановано таку працю Відділу: улаштування наукових доповідей, видавання наукових праць членів, зорганізування бібліотеки, музею та архіву, влаштування академічних вечорів, і т. п. Важливою ділянкою було наладнання зв'язку і співпраці з англійським науковим світом. Далі постановлено тісно співпрацювати з

Централею і нашим Американським Відділом НТШ та з усіма українськими науковими та суспільними організаціями, що працюють для добра української справи.

Намічену Академію з нагоди 75-ліття існування НТШ відсвятковано спільно з місцевою філією Комітету Українців Канади. Академія відбулася величаво 26-го березня 1950 р. в Мессей Голл при участі приблизно 2,000 приїжджених, яких привітав промовою адвокат Д. Штокало, голова місцевого Комітету Українців Канади. Голова КВ НТШ подав у короткому докладі інформації про НТШ та з'ясував його завдання на будуче. Мистецьку, дуже добірну програму академії виконали незвичайно старанно найкращі сили оперного ансамблю проф. В. Пюрка з артистами Наталією Носенко, Лідією Горн, Ігорем Зайфертом, Михайлом Мінським та Михайлом Ольховим. Докладнішу рецензію з академії подала „Наша Мета” в ч. 21 з дня 22. 5. 1950.

Наступним важним кроком було налагодження співпраці з УВАН на терені Канади. З початком лютого 1950 р. поїхав голова Канадійського Відділу НТШ до Вінніпегу на Конгрес Українців Кана-

ди (7-9. 11.), як делегат іншої організації. Після особистої зустрічі з президією УВАН — проф. Дорошенком, Білецьким і Рудницьким, підписав голова проєкт умови 10-го лютого 1950 р. про співпрацю з УВАН. Управа КВ НТШ прийняла з одобренням ініціативу голови і схвалила одноголосно підписаний ним проєкт умови. Преса в Канаді, Америці та Європі відгукнулася прихильно на цю подію. Головний Віділ НТШ одобрив також цей крок Канадійського Відділу.

Академічні доповіді в зимовому сезоні 1950 р. започаткував проф. д-р Я. Пастернак викладом на тему: „З археологічних проблем Канади”. Другу доповідь „Про атомову енергію” виголосив голова Канадійського Відділу НТШ.

Треба тут додати, що члени НТШ у зимовому сезоні 1950 р. давали також доповіді на прохання інших товариств, як, наприклад, Католицької Акції, Українського Національного Об'єднання, Об'єднання Українських Педагогів, Спілки Української Молоді та ін.

На пропозицію голови Управа одноголосно схвалила відбутися 3-го вересня 1950 р.

Першу Наукову Конференцію Канадійського Відділу НТШ у Торонті. Ця конференція була **першою** спробою організації чисто українських наукових зібрань поза межами Європи. Її ціллю був обмін думок членів НТШ розкинутих по широких просторах держави, в чисто наукових справах, взаємне обговорення опрацьованих проблем і дотеперішніх осягтів, а далі безпосередня зустріч членів НТШ з громадськими кругами, що заінтересовані науковими проблемами. (Американський Відділ НТШ відбув свою I. Наукову Конференцію — разом з Американським Відділом УВАН — під час Різдва 1953 р.).

Конференція випала успішно й виказала, що українські науковці хочуть і можуть працювати навіть у таких невідрадних обставинах, які для них заіснували по приїзді до Канади. Майже вся українська преса, без різниці політичних напрямків, поставилась прихильно до Конференції, подаючи з неї звідомлення та резюме. Найповніший звіт подав „Новий Шлях” у Вінніпегу.

Чималу увагу присвятила Управа КВ НТШ справі приєднання нових членів. Примінюючи індивідуальну мето

ду, придбала 27 нових звичайних членів.

Запізнавши ВШ. слухачів з початковою діяльністю КВ НТШ до кінця 1950 р., з'ясую нашу діяльність аж по нинішній день, обговорюючи ширше поодинокі ділянки за ті чотири роки.

Членство:

На терені діяльності КВ НТШ опинилось разом 17 дійсних членів, з котрих 14 належать до КВ НТШ, а три до поодиноких секцій НТШ, а до КВ НТШ не вступили. Звичайних членів маємо 83, з них один живе в Аргентині (мгр. Т. Буката), два у Венесуелі (д-р А. Рипляньський і інж. А. Король).

РУХ ЧЛЕНСТВА:

1950 рік

Дійсні члени:

Секція Істор. - Філософ.4
Секція Філологічна3
Секція Мат.-Прир.-Лікар. 5

Разом 12

З них двох чужинців: проф. д-р Сімпсон (Істор. - Філ.) і проф. д-р Кірконел (Філол.).

Звичайних членів — 40.

1951 рік

Прибув: Кир Максим Германюк, Філологічна Секція.

Помер: Сл. п. проф. д-р В. Бригідер, Прир. - Мат. - Лік. Секція.

Разом було 12 дійсних членів.

Звичайних членів — 49.

1952 рік

Дійсних членів — 12.

Звичайних членів — 79, з чого двох вибуло, помер сл. п. д-р Ю. Генік - Березовський.

1953 рік

Прибув: Проф. інж. В. Іванис, Прир. - Мат. - Лік. Секція.

Звичайних членів: — 79, з чого один переїхав до Риму: о. проф. Назарко.

1954 рік (по 1. X.)

Дійсні члени: прибув проф. д-р Ю. Русов, Прир. - Мат. - Лік. Секція, — разом — 14.

Звичайних членів — 83, з чого один виїхав до США, мгр. Дяківський, 1 вибув.

РОЗМІЩЕННЯ ДІЙСНИХ ЧЛЕНІВ

Ванкувер, Б. К. — Д-р В. Лазорко (Мат. - Прир. - Лік. Секція).

Едмонтон, Алта. — Д-р І. Німчук (Істор. - Філол. Секція). О. Проф. д-р В. Лаба (Істор. - Філол. Секція).

Саскатун, Саск. — Проф. д-р К. Андрусишин (Філол. Секція).

Вінніпег, Ман. — Митрополит д-р Іларіон Огієнко (Філол. Секція). Єп. Кир Ма-

ксим Германюк (Філол. Секція).

Торонто, Онт. — Проф. д-р Я. Пастернак (Істор. Філол. Секція). Проф. д-р Є. Вертипорох (Мат. - Прир. - Лік. Секція). Д-р І. Тесля (Мат. - Прир. - Лік. Секція). Проф. інж. В. Іванис (Мат. - Прир. - Лік. Секція).

Оттава, Онт. — О. д-р І. Чинченко (Мат. - Прир. - Лік. Секція).

Монреаль, Кве. — Д-р Ю. Русов (Мат. - Прир. - Лік. Секція).

Волфіл, Н. Щ. — Проф. д-р В. Кірконел (Філол. Секція).
Разом — 14.

РОЗСЕЛЕННЯ ЗВИЧАЙНИХ ЧЛЕНІВ

Едмонтон, Алта	7
Форт Саскачеван, Алта ..	2
Вільна, Алта	1
Вайтлов, Алта	1
Саскатун, Саск.	1
Ріджайна, Саск.	1
Йорктон, Саск.	1
Вінніпег, Ман.	7
Торонто, Онт.	4
Ніягара Фолс	1
Гамільтон, Онт.	2
і один член - прихильник.	
Оттава, Онт.	5
Нью Маркет, Онт.	1
Лондон, Онт.	1
Сарнія, Онт.	1
Віндзор, Онт.	1
Монреаль, Кве.	3

Слов Найф, Н. В. Т.	1
Глен Ков, Н. Й.	1
Каракас, Венесуеля	1
Сан Фернандо, Венесуеля	1
Буенос Айрес, Аргентина ..	1
Разом	83

ОРГАНІЗАЦІЙНА РОБОТА

Від 1. 10. 1949 р., за каденції першого Виділу, відбулось 22 звичайних засідань Управи.

Від 3. 6. 1951 р., за каденції другого Виділу, відбулось 15 звичайних засідань Управи, одне кореспонденційне і 2 засідання Президії.

Від 29. 6. 1952 р., за каденції третього Виділу, відбулось 26 звичайних засідань Управи, 3 засідання Президії і 2 кореспонденційні засідання.

Разом відбулось 63 звичайні засідання Управи, 5 засідань Президії і 3 кореспонденційні засідання Управи.

Для зв'язку з членами, що живуть розпорошені по цілій Канаді, з'явилися за редакцією д-ра І. Теслі, а згодом д-ра М. Гути три циклостилеві Бюлетені НТШ:

Ч. 1. січень 1950, стор. 17.

Ч. 1(2), квітень 1951, ст. 32

Ч. 1(3), липень - серпень 1952, стор. 87, разом 134 ст.

Крім того з'являлись на

цикльостилі звітлення з діяльності КВ НТШ, повідомлення, призначені для членства.

Зв'язок з громадянством утримувано за допомогою преси, для якої влаштовувало окремі конференції. Відбулися теж поширені засідання Виділу з представниками громадянства, на яких передискутовувало низку актуальних справ. Слід нарешті відзначити зустрічі членів НТШ з ширшими колами суспільності.

У зв'язку з перебудовою НТШ на окремі автономні товариства НТШ в країнах нового поселення з власними статутами (чартерами) і в зв'язку з розписаними Загальними Зборами Централі, Загальні Збори НТШ, що буде називатися Наукове Товариство ім. Шевченка - Торонто (Канада), відбудуться зимою цього року, після перебудови Централі на Головну Раду Наукових Товариств ім. Шевченка. Перебудова НТШ не вплине зовсім на засадничу працю НТШ, тому що даліше буде існувати спільність дійсних і звичайних членів та членів прихильників і спільність Секцій Товариства. Автономія поодиноких Товариств НТШ буде радше адміністративного по

рядку, пристосована до правних вимог даної країни — а наукові видання будуть далше спільні і в наукових справах буде рішати Головна Рада Наукових Товариств ім. Шевченка, що є відповідником теперішньої Централі. Виробленням домініяльного чартеру для НТШ в Канаді займається п. посол Іван Яремко в Торонті.

Основну вагу наукової праці перенесено на **Наукові Конференції**. Якраз тепер відбувається така 5-та з ряду конференція. Конференції були подумані як форум, на якому могли б виступати члени НТШ, без огляду на їх місце поселення, пересилаючи свої доповіді для відчитання. (Це наглядний доказ спільноти членства). На Конференціях брали теж участь запрошені доповідачі, нечлени НТШ. Крім наукових доповідей, допускається теж довідки і спомини. Ті останні дають незвичайно важливий матеріал, що інформує нас про життя - буття української спільноти, розкиненої зараз по цілому світі.

Наукові Конференції і Сесії були подумані і на те, щоб українські науковці опрацьовували теми і при тім прямо забули на умови їх заробіткової праці, в яких вони за-

раз знаходяться — і творили духові цінності. Умови праці наших науковців є нераз дуже невідрадні, тяжкі і невідповідні для вдержання їх духового рівня на давньому поземі.

Другим важливим завданням є притягнути наших молодих адептів науки, щоб вони виступали зі своїми доповідями на Конференціях і Сесіях, бо вони — це зміна варті. Проблема молодого наукового dorocту є незвичайно важна.

Перша Наукова Конференція відбулася 3-го вересня 1950 р. і на ній виступило 16 доповідачів з 17 доповідями. На Історично - Філософ. Комісії відчитано 6 доповідей. На Філологічній Комісії відчитано 4 доповіді. На Матем. - Прир. - Лік. Комісії виголошено 7 доповідей. Були тоді присутні 64 особи.

Друга Наукова Конференція відбулася 2 і 3-го вересня 1951 р. На ній виступило 19 авторів з 22 доповідями; резюме з 18 доповідей з'явилось у Бюлетені КВ НТШ ч. 1 (3). На пленумі виголосили:

Проф. д-р В. Бригідер доповідь на тему: ЮНЕСКО в справі проблеми людських рас і їх дискримінації.

Проф. д-р І. Кузеля при-

слав доповідь на тему: Племінний розподіл і етнографічні групи українського народу.

Д-р І. Велигорський виголосив доповідь на тему: Слово о полку Ігореві.

На Істор. - Філософ. Комісії відчитано 5 доповідей.

На Філологічній Комісії виголошено 7 доповідей.

На Мат. - Прир. - Лік. Комісії відчитано 7 доповідей.

З-поза Канади прислали доповіді: проф. д-р І. Кузеля з Європи, проф. Євген Онацький з Аргентини і д-р Денега Петришин з США.

Третя Наукова Конференція відбулася 30. 9. і 1. 10. 1952 р. при участі 20 авторів, які виступили з 23 доповідями. На пленумі виголосив проф. д-р **Євген Вертипорох** доповідь на тему: УТП на службі української науки (з нагоди 30-ліття праці).

На Філол. Комісії, в рамках спільного засідання — УВАН - Канада і КВ НТШ — виголошено 4 доповіді, присвячені правописним питанням, а крім того відчитано ще 8 доповідей, разом 12.

На Іст. - Філософ. Комісії виголошено 7 рефератів.

На Мат. - Прир. - Лік. Комісії виголошено 3 доповіді.

В тій конференції брав участь проф. М. Чубатий, ді-

ючий голова НТШ, і виголосив 2 доповіді. Було 4 доповідачі з США, а дві доповіді прислано з Аргентини.

Четверта Наукова Конференція відбулася 5 і 6-го вересня 1953 р. На ній виступало 22 доповідачів з 24 доповідями. На пленумі виголосив проф. д-р **Р. Смаль-Стоцький** доповідь на тему: Завдання української науки в Америці і Канаді (інавгураційна доповідь), а проф. д-р **Євген Вертипорох**: Вісімдесятліття НТШ. Дальші доповіді були читані в трьох рівнобіжних Комісіях, а саме:

Історичний: 9 доповідей,
Філософічний і Літературно-Мовознавчий — 7 доповідей,
Математично - Природничо-Лікарський — 7 доповідей.

Разом прочитано на 4-ох конференціях 86 доповідей.

Матеріяли IV-ої Наукової Конференції є вже видруковані (164 стор. друку) і після переплету появляться, як Бюлетень ч. 1 (4): Матеріяли IV. Наукової Конференції КВ НТШ — Торонто.

П'ята Наукова Конференція, що відбувається 9 і 10 жовтня 1954 р., є присвячена п'ятиліттю праці КВ НТШ. На пленумі буде виголошено 8 доповідей, а на рівнобіжних комісіях буде прочи-

тано: на **Іст. - Філософ. Комісії** 9 доповідей, на **Мат. - Прир.-Лікарській** — 6 доповідей, на **Комісії Канадознавства** — 6 доповідей. Разом буде виголошено 29 доповідей (27 доповідачів).

Як бачимо, на тій Конференції КВ НТШ перший раз впровадив важні доповіді, присвячені тематиці канадознавства, щоб започаткувати систематичне збирання матеріялів про українське поселення в Канаді і його ролі в розбудові цієї країни.

Зібрані матеріяли появляться в окремому збірнику Комісії Канадознавства

Крім Наукових Конференцій відбувалися святочні Сесії, присвячені творчості видатних українських письменників, або для відмічення окремих роковин.

Щороку в місяці березні відбувалися традиційні Сесії, присвячені творчості патрона Товариства — Тараса Шевченка: 18. 3. 1951 (5 доповідей), 30. 3. 1952 (5 доповідей), 29. 3. 1953 (5 доповідей), 23. 3. 1954 (2 доповіді); разом виголошено 17 доповідей.

Крім цього відбувся 15. 10. 1951 вечір, присвячений творчості **Б. Лепкого** з 4 доповідями. 25 листопада 1951 р. відбулася Сесія, присвячена

творчості **Івана Франка** з 5 доповідями. Сесія, присвячена на „Проблематиці Чорного моря” відбулася 21 червня 1953 р. з двома доповідями. 14 лютого 1954 р. влаштував Виділ КВ НТШ Сесію, присвячену **700-літтю Львова й коронації Данила**, на якій виголошено 8 доповідей. 27-28 лютого 1954 р. відбулась у Монреалі, заходом Виділу при співучасті Українського Відділу Монреальського університету Наукова Сесія, присвячена 80-літтю Наукового Товариства ім. Шевченка, на якій виголошено 10 доповідей.

13 червня 1954 р. відбулась в Торонті Спільна Сесія Мат. - Прир. - Лік. Секції КВ НТШ з Українським Технічним Товариством — Відділ у Торонті, з 6 доповідями.

Разом на Наукових Сесіях прочитано 52 доповіді. Таким чином разом виголошено за старанням КВ НТШ на Конференціях і Сесіях 138 наукових доповідей.

Слід теж відзначити, що наукова праця провадилась в **Комісії Канадознавства**, яка постала 10. 11. 1951 р. Очолював її ініціатор д-р І. Тесля. Завданням Комісії є „плянвати, організувати, координувати й провадити пра

ці над всебічним вивченням української громади в Канаді з метою служити так своїм, як і чужинцям вірними, не-сфальшованими інформаціями про життя, працю, досягнення і змагання так українського народу взагалі, як і його канадійської вітки зокрема". Як бачимо з цього річної програми Наукової Конференції, буде зачитано 6 доповідей, присвячених проблематиці Канадознавства.

ЖАЛІБНІ ЗБОРИ

Після смерті видатних членів НТШ відбувалися Жалібні Збори, а саме:

1-го червня 1952 р. присвячені пам'яті голови НТШ — д-ра З. Кузеля;

26-го жовтня 1952 р. присвячені пам'яті проф. д-ра В. Бригідера;

15-го лютого 1953 р. присвячені пам'яті д-ра Ю. Геніка - Березовського;

10-го травня 1953 р. присвячені пам'яті проф. д-ра г. к. Б. Іваницького.

НАУКОВО - ПОПУЛЯРИЗАТОРСЬКА РОБОТА

Вона провадилась шляхом улаштування Академічних вечорів та поїздок членів із доповідями в терен. Академічні вечори почалися негайно після заснування Відділу,

в зимовому сезоні 1950 року. Досі прочитано на тих вечорах 20 доповідей. В різних місцях поза Торонтом прочитав голова і секретар (д-р М. Гута) 10 доповідей. Виділ прикладав і прикладає більше уваги влаштуванню Наукових Сесій, ніж поодиноким доповідям чи Академічним вечорам.

Наукові колекції Відділу: Збірками завідує мгр. І. Скрипчук. Брак відповідного приміщення і фондів перешкоджає збіркам впорядкувати і віддати їх для публічного вжитку.

ДОПОМОГА ЦЕНТРАЛІ

Вже від самого заснування Відділу Управа визнала за свій перший обов'язок матеріально допомагати Централі. Відділ робив це при допомозі збірок серед членів і громадянства, як і теж деякі інституції, на прохання голови, давали одноразові допомоги Централі. З членських вкладок Централія одержує 50%.

В 1950 р. переслано до Централі \$150.00.

В 1951 р. переслано \$636.88.

До 31. 3. 1952 р. переслано до Централі \$299.14.

За 1952 рік переслано \$444.32.

За 1953 рік переслано \$191.70.

Разом переслано **\$1,722.04.**

Треба з приємністю і з похвалою підкреслити, що кредитівка при УНО (президент п. В. Ситник) щорічно жертвувала по \$75.00 на цілі НТШ в Сарсель у Франції.

КВ НТШ є складовою частиною Комітету Українців Канади (КУК) і має свого відпоручника доц. М. Боровського в Президії КУК у Вінніпегу.

В усіх Відділах Українознавства при катедрах Славістики на канадійських університетах є промоторами українознавства і професорами члени НТШ (Монтреаль, Оттава, Торонто, Вінніпег, Саскатун і Едмонтон).

ВИДАВНИЧІ СПРАВИ

Віддання багато уваги і праці Управи Відділу для допомоги Централі відбулося, без сумніву, шкідливо на праці КВ НТШ, якщо йдеться про його науково-видавничу діяльність. Ця справа була нераз дискутована на засіданнях Управи Відділу. На них вирішувалося, чи й надалі допомагати Централі; цього вимагала доцільність і konieczність — з тим застереженням, що такий стан не може існувати постійно і йо-

го треба трактувати як переходовий, після якого — при дальшій допомозі Централі, в міру спромоги, прийде черга на КВ НТШ творити власні фонди на суто наукову й видавничу діяльність.

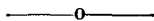
КВ НТШ почав свою видавничу діяльність виданням Бюлетеню ч. 1 (4): Матеріяли з IV Наукової Конференції КВ НТШ, що вже є видрукований. Він має 164 сторінок друку з двома шпальтами на сторінках. Виходить він завдяки прихильності Видавництва „Гомін України”, що треба з приємністю і похвалою підкреслити. Матеріяли до збірника, присвяченого справам канадознавства, є вже готові і після опрацювання (мова і т. п.) будуть передані до друку. На тому місці апелюю до українських патріотичних організацій, товаристів і українського патріотичного загалу піддержати матеріально КВ НТШ — що започаткував зібрання і видавання наукових матеріалів, важних для нашої спільноти. Статті будуть друковані по українськи з англійським резюме, щоб чужинців правдиво інформувати про українців у Канаді. Це саме відноситься і до видавання інших наукових матеріалів з Конференцій і Сесій.

На цьому короткому огляді я закінчу і прошу українське громадянство Канади й надалі піддержувати морально і матеріально працю Канадійського Відділу НТШ. Треба пам'ятати, що під цю пору наука — це могутня зброя!

До війни існувало одне НТШ у Львові, а зараз його діяльність поширилась у світі, маємо НТШ в Америці,

Канаді, Австралії і Європі, але цілі їх праці осталися ті самі:

Давати нашим політикам правдиві науково опрацьовані матеріали про Україну й українців і їх слушні аспірації та піддержувати наших політиків у їх тяжкій праці для досягнення нашої найвищої мети — Української Самостійної Соборної Держави.



Проф. Степан Килимник

Родина Розумовських

Під цим заголовком треба розуміти двох основоположників родини РОЗУМОВСЬКИХ, що у XVIII стор. висунулись на високі становища, — Олексу, що був тайним мужем російської цариці Єлисавети Петровни та Кирила, що був останнім гетьманом України за царату, а рівнож, частково, їх дітей.

Основна постать теми — буде гетьман України, граф Кирило РОЗУМОВСЬКИЙ. Але не можна оминати того, хто спричинився до відновлення гетьманства та до обрання на гетьмана Кирила РОЗУМОВСЬКОГО. Отже,

раніш треба висвітлити, бодай коротко, постать **Олекси РОЗУМОВСЬКОГО**, його життя при царськім дворі, його любов до свого народу, до своєї вітчизни, та впливи на російську політику щодо поширення автономних прав України.

Олекса Григорович РОЗУМОВСЬКИЙ народився 1709 року в хуторі Лемеші (тепер село) Козелецького повіту на Чернігівщині, в родині реєстрового козака Григорія (сина Якова), що його селяни прозвали РОЗУМ. Яке було прізвище діда Олекси, Якова, — невідомо, а Розумом прозвали Григо-

рія, тому що він любив частенько заходити до коршми і на підпитку говорив: „І що то за голова, і що то за розум!“

Олекса Розум пас громадську череду в Лемішах. Був він неписьменний. Але в юнака з'явилося особливе бажання-нахнення — таки навчитися грамоти, щоб читати в церкві часи, апостола та співати в церковнім хорі...

І він зимовими вечорами відвідував дячка в селі Чемер і вчився грамоти та співу. Бажання вчитися було таке велике, що не дивлячись на тодішні дуже важкі методи навчання, він за зиму осяг науку цілком: не лише вільно, але і вправно читав Святе Писько та співав у церковному хорі.

Голос у Олексі Розума був чудовий. Завжди сільська церква в с. Чемер переповнювалась людьми, всіх їх полонив дивний голос Олексі; слава про такий співочий талант Розума лунала по всій Козелеччині.

Цілком випадково, 1731 року проїжджав через Чемер придворний полковник Вишневський. Відвідавши церкву, він почув винятковий голос і побачив справжнього красуня-співака Олексу Розума. Полковник Вишнев-

ський умовив юнака та його батьків і забрав Олексу з собою до Петербургу, тодішньої столиці російської імперії. Тут, з розпорядження обергофмаршала двору цариці Анни — Левенвольда, Олексу Розума прийнято до придворної капелі. Раз у церкві почула його чудовий голос царівна Єлисавета Петровна, потім побачила самого красуня і в нього закохалась. З цього часу й пішов уверх Олекса Розум, одержуючи підвищення за підвищенням.

Втративши голос, він одержав призначення придворного бандуриста. Потім царівна зробила його управителем одного маєтку, другого, а далі Олекса, одержавши титул графа-інтенданта, відав усім двором царівни Єлисавети. За правління Анни Леопольдовни йому надано придворну рангу камер-юнкера царівни. (Це підвищення дало нагоду й його родині в Лемешах поправити свої обставини: мати відкрила коршму та вигідно видала своїх доньок заміж).

Олекса Розум користувався повним довір'ям царівни, яка завжди називала його „другом нелицемірним“. Він ретельно і сумлінно виконував покладені на нього обов'язки.

У палацовій революції при усуненні Анни Леопольдовни та при возведенні Єлисавети Петровни на російський престіл (1741-1761) брав активну участь Олекс Розум, який спочатку був також фаворитом царівни, а потім тайним мужем. Завдяки цій події та Олексі Розумові повіяло іншим вітром для України...

За великі прислуги у возведенні Єлисавети на престіл, Олекс Розум „перемінився” у **Розумовського**. 30 листопада 1741 року одержує він палацову рангу дійсного камергера і поручника кампанії з рангою генерал-поручника. Після коронації 1742 року його титулували егер-майстером і кавалером ордену Андрія Первозванного. Тоді ж йому були надані численні маєтності в Московському та Можайському повітах та на Україні, також всі „вотчини” заслано до Сибіру Мініха.

У цей же час, восени 1742 року, відбувся тайний шлюб Олексі Розумовського з царицею Єлисаветою у підмосковському селі Перово. З цього часу на Олексу Розумовського стали дивитися всі, як на мужа цариці і ставилися до нього з особливою пошаною.

Тоді ж навіть і за матір'ю Ол. Розумовського був відправлений в Лемеші спеціальний посланець. Привезли її з родиною й оселили в палаці. Вона тут почувалась недобре, увесь час нудьгувала й сумувала. Врешті почала благати — відпустити її у Лемеші.

1744 року Олекс Розумовський одержав титул графа Римської Імперії. І рід його вже виводили від польського шляхтича Романа Рожинського. Від тепер уже остаточно Розум став Розумовським. У скорому часі обидва брати одержали титул графів російської імперії. Крім цього, Олексі надано рангу фельдмаршала.

Ще перед коронацією мріяла цариця Єлисавета побачити вітчизну свого чоловіка, побувати в Козельці, Лемішах, познайомитися з родиною Олексі. Ця мрія здійснилася аж 1744 року. Подорож на Україну була організована дуже вчистю. Цариця їхала в супроводі наслідника, великого князя Петра, його дружини Катерини (пізніше — „лютої вовчиці України”), в оточенні численних вельмож. Для цього поїзду вжито 23,000 пар коней, а маршрут проходив через Глухів-Коромівець-Ба-

турин-Ніжин до Козельця.

У Козельці цариця познайомилась з сестрами, зятями та взагалі з усією родиною свого мужа.

Про життя та гостювання цариці серед рідні Олексі Розумовського багато-багато збереглося народніх оповідань, чимало й записано. Багатий матеріал про Козелець та гостювання там цариці зберіг професор Ростовського університету Сластьоненко.

Єлисавета захопилась Україною. У праці князя Васильчикова, т. І-ий, „Семья Разумовских” та в мемуарних записках подорожуючих з царицею підносять такий вислів цариці Єлисавети під час перебування її в Києві: „Полюби мене, Боже, в царстві небеснім Твоім, як я люблю нарід цей благоравний і незлобивий”.

Усі церемонії, зустрічі та прийняття цариці були розраховані на певні політичні успіхи, що й здійснилось, бодай на короткий час...

Перше й найголовніше — це те, що генеральна старшина подала цариці петицію про відновлення гетьманства в Україні, а подала через Олексу Розумовського, який і мав необмежений вплив на царицю. Прохання вона радо

прийняла й пообіцяла неодмінно виконати... Вона наказала вислати урочисту делегацію до Петербургу на час шлюбу наслідника царевича Петра з принцесою Катериною.

Підказав Олексі їй, кого саме взяти на Гетьмана. Порушивши це питання, довів до того, що політика цариці, а за її вказівками й уряду була спрямована в бік надання Україні широкої автономії.

Насамперед виведено московське військо з України, яке там немилосердно нищило тоді Україну; друге, дозволено Україні вільно торгувати збіжжям, яке до того часу забирала Москва. У 1745 році відновлено Київську митрополію. По смерті президента Малоросійської Колегії Бібікова — вже більше „управителів” в Україну не призначали. І, врешті, 1747 року було видано царську грамоту про відновлення гетьманства, на яке аж 1750 р. було обрано гетьманом Кирила Розумовського.

За історичними джерелами, Олексі Розумовський в державне життя не втручався, але на політику російського уряду мав значний вплив. Він наблизив до себе відомих тоді науковців, пое-

тів та політиків, як ад'юнктів Академії — Теплова, Ададурова, Сумарокова, Єлагіна і других.

— „Сам Розумовський стояв поза політикою, але на нього опирались такі представники російської партії, як канцлер Бестужев-Рюмін.” (Енциклопедія Брокгауз і Єфрон, т. 26, книга 51 стор. 201).

І взагалі, царський двір був тоді під впливом української культури: тут була капеля бандуристів, був український хор, була „воспевательница” — спеціально українська співачка і т. д. При дворі знали та наслідували українські звичаї: знали тут і „багату кутю” і коляди та щедрівки, знали й великодні писанки й інше.

А так як Олекса Розумовський дуже любив музику та співи, то при дворі введена була й італійська опера; запрошувались до двору з усіх країн за великі гроші талановиті співаки та музики...

При такому казковому високому стані — від сільсько-го пастуха до камер-юнкера, камергера, генерал-поручника, графа Римської імперії, графа російської імперії, кавалера ордена Андрія Первозванного, фельдмаршала й аж до мужа цариці, — Олекса Розумовський до смерти

залишився скромною людиною, українцем, глибоким патріотом своєї вітчизни — України. І чужинці-вороги не могли приховати одного: „Розумовський і тепер залишився таким, яким був у Лемешах, — простим, добрим, добродушним і хитруватим та насмішуватим хахлом, що передусім любив свою батьківщину та своїх земляків...” (Васильчиков — „Семья Разумовских”, т. 1-ий).

Князь Васильчиков так пише про Олексу Розумовського: „Ніколи він не турбував царицю ніякими проханнями, але не соромився ніколи просити за своїх земляків та за свою Україну, рівнож як і про духовенство.”

Тайний шлюб Олекси Розумовського з царицею Єлисаветою був відомий усім як в Україні й Росії, так і закордоном. Царські урядовці замовчували, бо вважали за дискредитацію двору „одруження цариці з пастухом”... Про цей шлюб ніде публічно не говорили. Не говорив про це й сам Олекса Розумовський нікому, крім брата Кирила... Знала у подробицях про це й цариця Катерина, але публічно всім говорила, що вона про це письмових документів не бачила... І, врешті, щоб назавжди „за-

мовчати” про це, Катерина друга вжила хитрощів, розраховуючи на скромність старця Олексі Розумовського, який, доживаючи віку у подарованому йому Анічкінім палаці, зрідка показувався між людьми.

Цариця Катерина II-го уклала проект указу про надання графу О. Розумовському, як „вінчаного з царицею”, титулу „імператорського височества” і послала графа Воронцова прочитати цей указ, вивідати, що саме скаже на це Розумовський.

Воронцов оповів цариці про виконання ним доручення так:

„Граф Олексій Григорович сидів у кріслах „у горящего каміну” і читав св. писання „київського друку в октаву”. Коли зайшов він, Воронцов, і сповістив про справжню причину відвідин, Розумовський попросив проект указу, перебіг його очима, встав тихо з свого крісла й тихесенько підійшов до комоди, на якій стояв ларець чорного дерева, окований сріблом і виложений перламутром, відшукав у комоді ключ, відімкнув ним ларець і з потайної шухлядки вийняв папері, огорнуті в рожевий атлас, розгорнув їх, атлас сховав назад у шухлядку, а папері почав читати з благо-

говінням і увагою. Все це він робив мовчки. Врешті, прочитавши папери, поцілував їх, підвів мокрі від сліз очі до образів, перехрестився і повернувшись, з помітним хвилюванням, до каміну, біля якого залишився граф Воронцов, кинув згорток у вогонь, опустився в крісло і помовчавши трохи, сказав:

„Я не був нічим іншим, як вірним рабом її величності Єлисавети Петровни, яка обіспала мене благодійством вище заслуг моїх.”

І коли граф Воронцов у подробицях переказав цариці про своє побачення з графом Розумовським, вона пильно прослухала його, про низуючи своїм поглядом його обличчя, і сказала, лотиснувши руку Воронцову: „Ми розуміємо одне одного, — тайного шлюбу не було, хоч би то й для приспання боязливої совісти. Шепоти про це завжди були для мене противні. Поважний старець попередив мене, чого я й сподівалась від цього властивого малоросам самозречення і са мовіддання”. („Рассказ о браке импер Елисаветы Петровны”, — „Чтения” 1863 г., III, 153).

Як видно, цариця Катерина, маючи чимало претендентів на російський престіл, вважала й старця Розумов-

ського небезпечним (хоч на той час йому було лише ок. 50 років)... Розумовський зрозумів і дуже чітко та ретельно на все те відповів... Певно другого шляху у нього не було.

Для повноти образу, треба згадати і про дітей Єлисавети та Олексі Розумовського. Гельбиг подає, що у цариці було 8 дітей від Розумовського та донька від Шувалова. Дуже загадкова історія дітей Розумовського та Єлисавети досить нашуміла по світу у XVIII стор., та й до цього часу зацікавленість цією справою не припиняється. Діти були під прізвиськом Закревських та Тараканових. Виховувались ті діти, здається, у Швайцарії, але перебували закордоном у багатьох країнах.

У 70-их рр. XVIII сторіччя з'явилась особа, що називала себе донькою цариці Єлисавети й Розумовського. Титулувала вона себе різно: „Султанша Алина, володарка Азова“, „княжна Володимирська“, „принцеса Єлисавета Всеросійська“, „Сестра Пугачова“ тощо.

Дійсна донька Єлисавети й Розумовського вступила в манастир під ім'ям стариця **Досифея**, а під її портретом читаємо підпис: „Принцеса Ав-

густа ТАРАКАНОВА, в монахиях — Досифея“. Другі відомості такі: Було дві княжни Тараканови, діти Єлисавети і Розумовського, вони виховувались в Італії. Знали вони своє походження та історію й виявляли деякі претенсії... В Італію був посланий граф Орлов, який хитрощами й підступом захопив нещасних. Їх уміщено в один з равелінів Петропавловської тюрми-фортеці, що знаходиться на одному з островів Неви у Петербурзі. Одну з них врятували, а другу втопили. Равелін був побудований так, що влюбий мент він з наказу цариці наповнювався водою до стелі, і ті, що там перебували, гинули без рятунку. Колись пощастило мені бути в цьому „равеліні княжни Тараканови“, бачити ту хитру побудову й чути з уст службовців те таємниче оповідання; вони навіть показували, де похована княжна... Друга княжна, врятована, прийняла монаший чин в одному з московських монастирів, де в самоті (до неї нікого не допускали) вона й померла.

Дослідник і біограф Розумовських князь Васильчиков подає такі відомості: діти цариці Єлисавети та Олексі Розумовського під прізвищами Дарганових, За-

кревських та Страшенцових, як „племінниця” Розумовського, виховувались у Швай царії. Вихователем їх був Дидель. Це не підлягає сумніву. Але чужинці наче б то не могли вимовити Дараганови, а вимовляли Тараканови... Ось чому на політичній сцені з'явилися „Тараканови”. Княжна Тараканова, що з наказу цариці Катерини затоплена в равеліні, що й досі носить її назву, заявила було закордоном свої претенсії на російський престіл. Підступством та хитрощами граф Орлов її заарештував і до згаданого равеліну припровадив.

З вище поданого встає перед нами образ Олексі Розумовського, якого доля з сільського пастуха перенесла у царський палац і зробила чоловіком цариці. Без освіти, без оглади, без життєвого досвіду опиняється він у вищій аристократичній царській оточенні. Природний розум, доброта серця, щирість душі — виносять його на поверхню цього аристократичного життя; його оточують люди науки, мистецтва, політики та кар'єри. Він уміє з ними поводитися, прихилити їх до себе, впливає на них. Інтуїтивно розумів він придворні інтриги,

розумів і наслідки тих інтриг і він тримає себе все життя поза дріб'язковістю, поза інтригами, — цим заслугує на загальну пошану та признання. Досягши казкового стану, титулів, рангів, багатств, — він залишається таким, яким був у Лемехах: далекий від гордості, пихи, чванства, зазнайства; перед ним завжди був його знедолений нарід, його поневолена Україна... У людині він передусім цинив і шанував людину, людськість... Усі жахи, що діялись при дворі, були йому противні, а людську неправду, людське горе, він глибоко переживав. Усе своє єство скеровував на те, щоб вплинути на царський двір і допомогти своїй вітчизні, своїм землякам-бідакам... І він досягає того, що й цариця з сановниками їдуть у його вбогу хатину. Досягає того, що й гетьманство відновлюється, досягає, відносно, і кращого стану, ширшої автономії України. Душа його вища від душі кар'єристів, які катують один одного, щоб самому було краще... Він любить мистецтво, співи, музику, театр. Він любить рідні звичаї, свою мову, свою пісню, свої свята... А просить у цариці лише за своїх земляків,

за свою Україну, бо він цим і живе. Двір з його лихою, його інтригами, йому не по душі. Він відпрошується від пустити його від двору на спокій... У молитвах та думках про рідний край він поступово й передчасно згасає...

Його біограф і дослідник життя, князь Васильчиков так характеризує Олексу Розумовського:

„Він цурався гордості, ненавидів підступності та лукавства і, не маючи ніякої освіти, але обдарований від природи розумом ґрунтовним, був ласкавий вибачливий, поблажливий, привітний у поводженні з молодшими, любив клопотатися за знедолених земляків своїх і користувався загальною любов'ю”.

А цариця Катерина говорить про Розумовського так:

„Я не знаю іншої людини, яку б так любили всі...”

Помер Олекс Розумовський у 1771 р. Похований в Олек.-Невський Лаврі.

Література:

Князь Васильчиков: „Семейство Разумовских”, том I-ий.

А. Лазаревський: „Очерки из жизни Малороссии в XVIII веке”.

„Русский Архив” — 1873 г.

Енциклопедія Брокгауз і Єфрон, том XXVI, книга 51, стор. 201.

Під час турецької війни (1735-1739 рр) постійно російських військ, безконтинентальні потреби харчів та фуражу, забирання людей - погоничів, волів, коней, возів та наших козаків, — усе це неймовірно зруйнувало, спустошило й зубожіло Україну. Московський міністер Волинський, проїжджаючи через Україну 1737-1738 рр., писав до Петербургу так:

„До самого в'їзду мого в Україну не думав я, що така вона порожня і що так багато тутешнього народу пропало, а й тепер не мало вигнано (на війну), що не залишилося й стільки хліборобів, щоб їм самим для себе збіжжя посіяти; і хоч то вважають за їх упертість, що багато піль залишилося без засіву, але як по совісті розсудити, то й робити нема кому і нема чим, бо вже стільки торік волів викуплено і на підводах поморено, а тепер ще й понад то з одного ніжинського полку взято в армію 14 тисяч волів, а скільки з інших полків узято, того докладно сказати не можна...”

Пізніше українська старшина писала прохання до цариці Катерини, у якому так характеризувала справжній стан України тих часів:

„За минулої турецької війни, крім того, що Україна кілька літ несла її тягарі, утримуючи армію на квартирах, постачаючи провіянт, фураж дачею, а ще більше забиранням силоміць підвод, коней і волів від усякого стану людей, — ще брано з неї всякі потреби: волами, кінями по кількасот тисяч, і всякими іншими для армії потрібними речами, — на рахунок пізнішої заплати, по квиткам, або й без квитків. Так теж і під час нинішньої пруської війни (1764) забрано волів і коней. А крім того, як і попередні роки, так і тепер, Україна утримує провіантом і фуражем кілька полків на рахунок майбутньої заплати, але за все вище написане, окрім деякої суми, заплаченої за волів і коней, забраних під час турецької війни, — нікому заплати не було, і через це всі загалом обивателі українські, а особливо козаки і мужики, прийшли до крайньої нужди й бідности...”

(„Історія України” М. Грушевського, стор. 410-411).

А до всього, цариця Анна Івановна знову повернулася до методів Петра І-го, беззастережно нищила Україну, вводила її автономію нанівець. Як відомо, по смерті

гетьмана Данила Апостола заборонено було обирати нового гетьмана; встановлено т. зв. Правління Гетьманського Уряду (1734-1750), до складу якого входили три представники від України та три від Московщини, на чолі з князем Шаховським. Таємно наказано зближати українців з росіянами через шлюби, зате заборонені були всякі зносини та шлюби з чужинцями. Знову російський уряд безперервно втручався у внутрішні справи України.

Цей дуже важкий стан в Україні викликав непримиренну ворожість до росіян та гаряче бажання мати свій власний уряд — відновити Гетьманщину.

І нагода до бодай часткового здійснення бажань-мрій українського народу трапилась. Волею долі, при царським дворі опинився син Лемешівського реєстрового козака — Олекса Розум, який допоміг у палацовім перевороті сісти на російському престолі донці Петра І-го — Єлисаветі. А з її царюванням, під впливом Олекси Розумовського, з 1741 року повіяло з Петербургу іншою політикою в бік України, — значними полегшами, поширенням автономії, скасуванням

ням попередніх драконських розпоряджень, а навіть пізніше відновленням гетьманства.

Розумовський Кирило народився в хуторі Лемеші, в родині реєстрового козака Григорія Розума (1728-1803). У дитинстві він пас батьківські воли. З переїздом його брата Олекси Григоровича до Петербургу, туди повезено й 15-річного хлопчину Кирила Розумовського для навчання й виховання на майбутнього гетьмана. Козацька дитина, неписьменна, опинилась після батьківської хати на блискучих паркетах царського палацу. Цариця Єлисавета доручила це хлоп'я ад'юнктам Академії В. Е. Адамурову та Г. Н. Теплову. Ці й дали Кирилові Розумовському початкову освіту. А пізніше, з ад'юнктом Академії Тепловим Кирило Розумовський зробив закордонну подорож (1743-1745 рр.). Закордон він виїхав під прибралим прізвищем Івана Івановича Обидовського, об'їхав Німеччину, Францію та Італію. Довший час зупинявся в Берліні, де вчився математики у знаменитого професора університету Ейлера та довший час слухав лекцій в Геттінгенському університеті.

В часі своєї подорожі він разом з братом Олексом одержав титул графа (1744). Повернувся Кирило Розумовський до Петербургу вже іншим: він полюбив закордонну науку, набрався оглади, вивчив німецьку та французьку мови і почував себе при дворі незрівняно краще. Принцеса Катерина пише про нього так:

„Він був гарний собою, оригінального розуму, дуже приємний в поведінці і розумом незрівняно перевищував свого брата, який, проте, був великодушніший та добродійніший від нього”.

Взагалі, молодий, гарний, освічений, обізнаний з аристократичними манерами та придворною етикетом, привітний та ласкавий, — був любимцем двору.

З кожним міг він провадити розмову на вільну тему, в товаристві був веселий та вмів підтримувати розмову; був обізнаний у вищих науках, любив мистецтво.

У 1746 році його призначають президентом „Імператорської Академії Наук” у наслідок спостереженої у нього особливої здібності „в науках та розуміння в науках та мистецтві”. Йому було всього 18 років...

Цариця одружила Кирила Розумовського з своєю родичкою, фрейліною Є. І. Нарішкіною, своєю внучатою сестрою.

Біографи Кирила Розумовського зазначають, що він був доброю і поступовою людиною та що він увесь час був під чаром рідного краю, завжди з любов'ю користав з хвилини, щоб поговорити в одним-другим про Україну. У цьому він знаходив дуже велике задоволення... Інколи юнак затужить, засумує, — найкраще тоді заговорити з ним про Україну: очі його засвітяться, він оживиться, і сум миттю проходить... Але столичне життя та придворний побут таки зіпсували його.

А тимчасом, до речі пригадати, що в Петербурзі невідлучно перебувала увесь час делегація української старшини, яка клопоталася про відновлення гетьманства. І Олекса і Кирило Розумовські були на сторожі. Олекса щодня пригадував про це цариці. Врешті, 1747 року одержано остаточну згоду цариці, а після цього послідував указ про відновлення гетьманства та про „обов'язковий вибір гетьманом Кирила Розумовського”.

22 лютого (ст. ст.) 1750

року відбулися надзвичайно урочисті вибори гетьмана. Перед тим прибув в Україну свояк цариці, міністер Гендриков, щоб взяти участь у виборах. Церемонія відбулася без гетьмана (він був у Петербурзі), у такому порядку: Попереду йшла українська струнна оркестра, за нею сенатор закордонних справ віз грамоту цариці, якій зібрані тут українські полки віддавали честь, а за ним йшли бунчукові товариші на чолі з Гамалією й несли гетьманську корогву; за ними йшов генеральний хорунжий Ханенко з 20-ма бунчуковими товаришами. Потім бунчукові товариші Маркович і Ширяй несли на червоній подушці гетьманську булаву, і за нею йшла генеральна старшина: суддя Горленко, підскарбій Скоропадський та писар Безбородько, а при них 24 бунчукові товариші. Бунчукові товариші Лизогуб та Чорнолуцький несли на оксамитовій подушці гетьманський бунчук; з ними йшов генеральний бунчужний Оболенський з бунчуковими товаришами й іншою старшиною. Бунчукові товариші, два Горленки, несли на оксамитовій подушці гетьманську печатку й за нею йшов писар гене-

рального суду Пиковець з канцеляристами генеральної канцелярії й військового суду. Врешті бунчуховий товариш Мокриєвич ніс військовий прапор, а з ним ішли військові товариші, а замикав це царицин представник Гендриков, що їхав у кареті.

Ця процесія пройшла до церкви і тут, після прочитання царської грамоти, запропоновано присутньому „війську й народові” обрати собі гетьмана. Всі заявили, що хочуть Кирила Розумовського. Питання поставлено було тричі й тричі одержано відповідь: Кирила Розумовського. Тоді царицин представник оголосив вибраним Розумовського. Відтіля усе пішло до церкви св. Миколая, де була відправлена Служба Божа з нагоди такої радісної події.

Царициному представникові Гендрикову „за труд і честь” генеральна старшина піднесла 10,000 карбованців, його товаришам 3,000, а війську 900 відер горілки.

Після цієї церемонії вислано до цариці делегацію з повідомленням про вибір гетьмана Кирила Розумовського. Цариця затвердила й видала указ, щоб гетьмана рахували нарівні з російськими

фельдмаршалами, надано йому орден св. Андрія Первозванного. Російських урядників, заведених у Гетьманщині, скасовано. Під владу гетьмана віддано Запорозьку Січ та відновлено український устрій, який був перед 1722 роком. Україну знову переведено до міністерства іноземних справ. (На жаль, Розумовський пізніше посварився з міністром іноземних справ і сам попросив перевести Україну знову до сенату, а потім домігся знову до К.І.С.).

Новообраному гетьманові Розумовському були надані й передані гетьманські маєтності: Ямпіль, Батурин, який наказано відбудувати, Гадяцький замок з Чеховською і Биковською волостями, Почеп з повітом, Шостковську волость та ін.

Сам гетьман вирушив в Україну в травні 1751 року. З ним виїхав і ад'юнкт Г. Н. Теплов у ролі управителя Гетьманської Канцелярії. Гетьман взяв зі собою фаетони (екіпажі), верхові коні, кухарів, музикантів, гайдуків, скороходів, сержантів Ізмайловського полку, яким він командував, навіть трупу акторів.

З великою парадною зустріли у Глухові гетьмана Розу-

мовського, подібно як і вибори, з тією різницею, що гетьманські клейноди були вже везені генеральною старшиною у фаєтонах та на конях і також в оточенні генеральної старшини, бунчукових та військових товаришів. Сам гетьман їхав у розкішній кареті, запряжений шестірнею, оточений скороходами, лакеями, у супроводі бунчукових товаришів, запорозьких козаків та компанійців.

Розумовський привик був до бурхливого життя в Петербурзі й нудився за ним. Досить яскравий показник щодо цього: Навіть після обрання на гетьмана, Розумовський їде в Україну аж у м. травні 1751 року, а до того весь час перебував у Петербурзі. У 1754 р. їде у Петербург, де перебуває аж до 1757 р. У 1757 р. повертається в Україну і знову цього ж року їде у Петербург. Повертається аж 1760 року. На час смерті Єлисавети Петрівни знову в 1761 р. їде в Петербург, де перебуває аж до 1763 року. Цього ж року повертається і знову його викликають в кінці 1763 або на початку 1764 р. Отже, як бачимо, гетьман більшість часу перебував у Петербурзі. А до всього, він же до кінця був пов'язаний з різними

працями в Петербурзі — в Академії, в Ізмайловському полку, в сенаті і т. д.

Молодий, недосвідчений у гетьманських справах Кирило Розумовський на початку хилився в бік створення в Глухові мініатюрної копії Петербурзького двору. Оточив себе двором, охоронцями; тут відбувалися часті балі, навіть ставилися французькі комедії. Побудований був розкішний палац для гетьмана, побудовано було оперний театр, закликано італійську оперу... Отже при таких обставинах не могло бути й мови про попередні порядки. Проф. М. Грушевський характеризує цей період гетьмана Розумовського так:

„...Сам новий гетьман був чоловік зовсім чужий Україні й її життю. Він виріс у Петербурзі, був усім пов'язаний з петербурзьким панством. Його довіреном дорадником був Г. Теплов, бувший його ментор, чоловік хитрий, недобрий, українським порядкам неприхильний...”

Уся суспільність вважала Теплова головним провинником у скасуванні гетьманства. І дійсно, його записка цариці про „Непорядки в Малоросії” — цілком спри-

чинилася до скасування гетьманства.

Теплов, як дуже нечесна людина, гетьману в вічі свитив, а в Петербург повсякчасно посилав на Розумовського жакливі доноси. І коли гетьмана викликали до Петербургу на основі його доносів, а він зустрівся з Тепловим, то останній з „розкритими обіймами” зустрів Розумовського. Г. Орлов побачив це й сказав тоді, майже у-слух: „Лобза, його же предаде” Васильчиков, т. І.).

Розумовський все правління доручив старшині, а користуючись своєю владою, задовольняв розпалені до збагачення апетити своїх родичів. Усе це на перших порах викликало справедливе незадоволення та скарги. І цариця була невдоволена. У цей же час він був і президентом Академії і справами Академії також займався мало; там були постійні інтриги та сварки.

У 1754 році він їде у Москву, потім до Петербургу. Тут займається справами Академії та працює над проектом відкриття університету в Батурині, де він намітив побудувати ще розкішніший палац.

В той же час видано указ про скасування митних по-

датків між „Малою та Великою Росією”, відновлено важкі податки введені гетьманами Самойловичем та Мазепою. Але у цей же час видана була ціла низка указів про обмеження гетьманської влади: знову українські справи були передані з Колегії Іноземних Справ до сенату (це вже вдруге). Гетьману заборонено власною рукою призначати полковників; був призначений президент із генералітету для усунення неладу; заборонено було листування з закордоном і т. п.

Аж 1757 року повернувся гетьман знову в Україну. Тепер він щиро працював і відстоював стародавні права України. Він задумав укласти кодекс законів для України. Довший час працювала над ним комісія. На жаль, цей кодекс законів не задовольнив ані генеральну старшину, ані російський уряд. Великим успіхом гетьмана вважається те, що він добився підвищення платні запорожцям та збільшення артилерії.

У 1760 році гетьман об'їжджає полки, приглядається до всього й задумує цілу низку реформ, корисних і потрібних для України. До цих реформ належить справа суда та винокурення.

На час смерті Єлисавети

Петровни гетьман Розумовський знову їде до Петербургу. Він хоче клопотатися, щоб Київ приділити до Гетьманщини — під безпосередньою зверхністю гетьмана. Київ, із-за інтриг московських урядовців, був виділений і безпосередньо підлягав сенату. І взагалі, російський уряд косо дивився на гетьмана та на Гетьманщину й не співчував цьому.

Після смерті цариці Єлисавети Петровни, гетьман Розумовський був у близьких стосунках з Петром III, мав і надії на краще для України. Петро III-й не довго царював, але й він також не співчував Гетьманщині.

28 червня гетьман брав активну участь у палацовім перевороті і власне Ізмайловський полк, командиром якого був гетьман, допоміг цариці Катерині сісти на російський престолі. За це у 1762 році гетьман був підвищений у генерал-ад'ютанти та призначений сенатором.

Цариця Катерина, виглядом, була дуже вдячна гетьману Розумовському й він був певний у її нефальшивій дружбі й приязні, вірив, що вона допоможе у справах ширшої автономії України. З цими думками він 1763 року повернувся в Україну й

гаряче прийнявся за реформи. Козаки одержали однак нитий мундир. Гетьман розпочав народний перепис. Скликав у Глухові українські ранги на генеральне зібрання, на якому постановлено просити царицю зрівняти ранги українські з російськими. Це прохання було надіслано до Петербургу й цариця Катерина прийняла, схвалила і призначила спеціальну комісію, яка мусіла виробити положення про українські „чини” і цілком зрівняти з російськими. Крім цього було покладено край вільному переходу селян, що було відновлено у 1742 р. в Україні. Скасовані Богданом Хмельницьким земські, городські й підкоморні суди були відновлені і т. д. Російський уряд не співчував усім добрим діям та намірам гетьмана, як не співчував самій Гетьманщині. В Петербурзі уряд разом з Катериною II-ю почали таємно міркувати, як скасувати Гетьманщину. Про це вже знали й іноземні дипломати.

Саксонський дипломат граф Сакен телеграфічно повідомляє свого міністра, графа Флеммінга:

„Тут секретно передають, наче б то граф Орлов буде поставлений гетьманом, на

місце графа Розумовського, який залишає цей важливий пост, зберігаючи утримання, рівно ж і прибутки, якими він користувався, як гетьман. Коли б граф Розумовський був здібний зрозуміти ту помилку, яку він робить, і ту залежність, в яку він цим себе ставить, він віддав би перевагу тому, щоб довести справу до останнього краю, раніш ніж погодитися на таку зміну. Цариця, ставлячи на чолі козаків людину, цілком віддану її інтересам, — закріплює за собою, на всякий випадок, допомогу народу могутнього й войовничого.”

А до всього, не дрімав Г. Н. Теплов, який грав роллю справжнього агента цариці при гетьмані і доносив, як Юда. Крім цього, в Україні російська влада розпоряджалась без відома гетьмана та старшини: Новоросійський губернатор вербує людей в Україні в Єлисаветинські пікінерські полки; далі почали російські урядовці записувати селян в „одноворци”, в цехи, в державних селян; про знищення порохових запасів в Україні; про відпуск пороху з Москви і т.

Усі ці нововведення та порушення російською владою, що цілком суперечили навіть

куцй автономії України, драгували старшину та козаків, а краще сказати, викликали велике невдоволення та обурення. У багатьох містах були відверті виступи-протести, що близько межувало з початком повстання. Про це цариці доносили. Доносили також, що Панін і гетьман Розумовський, який власне і посадив царицю Катерину II-гу на російський престіл, готують змову, щоб скинути Катерину, а посадити знову на престіл її мужа Петра III. Цариця не йняла цього віри.

Від 17 квітня 1764 року пруський посол депешою по відомиях Фридриха II-го, що „вже кілька місяців тому цариця одержала відомості, що саме він, Панін, разом з гетьманом задумують змову з метою скинути царицю і на її місце посадити великого князя...” (Бильбасов: История Єкатерины II-й” т. 2-ий, ст. 449).

А до цього ж:

„...Весть о противленіях явилась, однак і пришла, откуда менее всего било ожидать — с Юга Росіи. Не кримскій хан випустил свои орды на украинскую линію, не Порту возставили проти Россіи ее западные враги, — МАЛО РОССІЯ недовольная, среди

малоросов броженіє, и во главе недовольних называют личного друга Екатерины, гетмана графа Кирила Григорьевича Разумовскаго, так много потрудившагося для возведения ея на престол..."

До того ще підоспіла „чолобитна” генерального зібрання — з'їзду у Глухові 1763 р., де вирішили просити царицю Катерину одідижити гетьманський престіл в Україні родом Розумовських. У проханні писали:

„У старі часи, починаючи з Богдана Хмельницького, на гетьманів обирали все нові персони, наслідком чого були нелади; тому підписані знайшли за корисне для постійного утвердження і зміцнення малоросійських прав, вольностей і привілеїв збереження, та щоб уникнути народу руйницьких труднощів, — мати гетьмана завжди з такого стійкого роду... Граф Кирило Розумовський гетьманує вже 14 років; у нього великі землі в Малоросії, яка йому многим зобов'язана; без сумніву, що сини, які так благородно виховуються, будуть наслідувати батька... Того ради на старання це, з загального бажання, просять малоросійські чини виявити монарше благовоління й затвердити ука-

зами дозвіл обирати після нинішнього гетьмана найдостойнішого з синів його, на тих основах, як і сам гетьман.” (Бильбасов: „История Екатерины II-ой, т. 2-ий, стор. 455). (Госуд. архив, раз. XIII; Соловьев XXV, 299; Васильчиков т. I-ий, 316).

Слідом за цим проханням, прибув до Петрограду й сам гетьман. Цариця дуже холодно прийняла Розумовського. Її політика — це політика централістична. „Катерина з самого початку свого царювання дивилась на Україну як на область, відокремлену від імперії своїм малоросійським правом, особливою адміністративною будовою, якоюсь природженою неприязню до росіян. Вона визнавала за необхідне „розібрати й розділити”. Їй була противна ненависть того народу до тутешнього, який з своєї сторони непомітно привик дивитися на малоросіян з презирством... Вона була проти самого гетьманського звання... Управління Малоросії так не сходно з російським, що Катерина бажала, „щоб навіки й ім'я гетьманів зникло...” (Архив сената, том 106, л. 123; Государ. Архив, X, 10; Русск. Архив, 1863 р., 189; Сборник VII, 348; Соловьев XXVI, 44).

Цариця Катерина ждала слушного часу, щоб причепитися до справ України і таки скасувати Гетьманство. Одразу їй незручно було прямо розпочати справу, бо гетьман Розумовський багато їй прислужився і власне він посадив її на російський престіл. Але тут якраз трапився випадок з петицією генеральної старшини про одідищення гетьманського престолу в Україні родом Розумовських...

Катерина заявила Розумовському, що з багатьох причин Гетьманство в Україні мусить бути скасоване... Це, як обухом по голові, вдарило Розумовського, того він ніяк не сподівався. Він попросив час до надуми. Важко йому було й думати: це вразило його до глибини душі. Коли на початках гетьман Кирило Розумовський таки не знав болючих місць своєї вітчизни, не займався державними справами України, віддавався розвагам та переживав часто у Петербурзі, то тепер знову повернувся чар його України. Тепер саме він відбував глибокі праці; тепер саме він бачив, що Москва — то не друг, а ворог України. Тепер він зішшовся із старшиною й пізнав, хто він є та яке його призначення. Але вже було піз-

но. До всього, справу так обставив Петербург з царицею, що Розумовський був безсилий відверто протидіяти. До цього він був не готовий та й не готувався, бо ніколи не сподівався такого кінця.

Врешті підсунули Розумовському зречення, поставили певні умови... І 10 листопада 1764 року Розумовський примушений був підписати зречення з гетьманства.

Але цариця побоювалась таких своїх рішучих дій, побоювався й уряд, для них Україна була завжди небезпечна й загрозлива. Тому, щоб забезпечитись від повстань в Україні, від відвертої війни, — і цариця і уряд вирішили задовольнити гетьмана всім, а саме:

„Розумовський був перейменований у генерал-фельдмаршали; залишено було йому гетьманське утримання 50,000 карб.; 10,000 карб. з українських прибутків; залишено за ним місто Гадяч з оточуючими селами та хуторами; Биковську волость та дім у Батурині” і т. д.

Після скасування Гетьманщини, Розумовський весь час почував себе пригніченим. Веселість до нього майже не поверталась. Спочатку, видно з наказу царського уряду, він жив у підмосков-

ських маєтках, а пізніше переїхав цілком до Батурина і там майже в самоті доживав свого віку. Тут у Батурині він і помер. За оповіданнями і переданнями, він просив і поховати його в Україні, бо Петербург за останніх днів його життя був йому нестерпним.

М. Грушевський про справу „відставки” гетьмана Розумовського:

„На Україні оповідали, що всю цю справу пустив Теплов, — намовив Розумовського, аби призвів старшину до цього прошення (в справі одідичення гетьманства в роді Розумовських. — С.К.). А потім проти нього цілу історію обернув. Розумовський заохочував старшину до підписування цього прошення — і на нім ця справа окошилася. Правда, прошення це навіть не було подане цариці, бо генеральна старшина побоялася підписати: підписали тільки полковники і тому справу залишено. Але цариця взяла це за привід покінути з гетьманством. До того наспіла ще під той час записка Теплова про непорядки українські. Дуже можливо, що уряд сам наказав і доручив йому скласти таку записку, як пізніше теж було зроблено й при скасуванні Запоріжжя...”

(М. Грушевський, Історія України, стор. 455).

10 листопада 1764 року окремим маніфестом була призначена „для надлежачого Малої Росії управління, — МАЛОРОССИЙСКАЯ КОЛЛЕГІЯ”. Президентом її, як генерал-губернатор, призначений був граф П. А. Румянцев. У листопаді ж дала Катерина Румянцеву таємну інструкцію, в якій радила: „мати вовчі зуби і лисий хвіст”. Усе їй не подобається в Україні: і духовенство, що інколи простягає свою владу духовну над світською, і посполиті люди, що „боятися подушних податків”; вона ремствує, що „з України в казну державну доходів ніяких нема”; їй не подобаються переходи селян з місця на місце... Але більш усього Катерина ремствує на „взаємну ненависть малоросів і великоросів”. Вона пояснює це „користолюбством і сваволею старшини”, яка боїться, що при російських порядках зменшаться її персональні прибутки, а тому старшина настроює простий народ проти Росії. Не старшина їй потрібна, а потрібний „простий народ, ті могутні й войовничі козаки”, які скоро їй очистять дорогу до Чорного моря, виштовхають кримського хана з Тавриди й дадуть

їй можливість принести Росії своє придане в виді приєднання Криму до Росії"... Ось які були думки в цариці Катерини. А генерал-прокурору, князю Вяземському, во на пише так:

„Малая Россія, Ліфляндія й Фінляндія це провінції, які управляються конфірмованими їм привілеями; порушувати такі скасування прав — дуже непристойним було б, однак і називати їх чужо-странными та обходитись з ними на такій же основі, є більше, ніж помилка, а можна назвати з певністю і глупотою. Ці провінції, також як і Смоленську, належить хитрими (легчайшими) способами привести до того, щоб вони зрусифікувались і перестали б дивитись, як вовки з лісу. До цього підхід дуже легкий, коли розумні люди будуть обрані начальниками в тих провінціях; коли ж у Малоросії гетьмана не буде, то треба старатися, щоб навіки й ім'я гетьмана зникло, не лише персона, яка була піднята у це достоїнство...”

(Ригельман: „Повествование о Малой Россіи”, IV, 22; Бантиш-Каменський, IV, 263; Князь Васильчиков, I, 320; А. Лазаревскій — „Очерки из-бита Малороссіи в XVIII в.; Архив сената; Русскій Архив;

Чтенія; Сборники; АЮЗР і т. д.).

Характеристика гетьмана Кирила Розумовського за історичними джерелами

Гетьманування Розумовського можна поділити на два періоди. Перший — коли гетьман майже не втручався у справи правління Гетьманщини — був зайнятий розвагами та влаштуванням розкішного життя; коли проживав у Петербурзі та коли на шкоду державі задовольняв своїх родичів та старшину. Другий період творчий: — гетьман займається справами України. Він працює над проектом відкриття університету в Батурині, шанує українські національні традиції, добивається старих державних прав; домігся, щоб справи України були перенесені до Колегії іноземних справ; домагається вести незалежну політику з закордоном; обороняє фінансову самостійність Гетьманщини; домагається заборони військових російських постойв в Україні.

Старається про те, щоб українське населення було звільнене від участі у війнах поза Україною; переводить реформи у війську; домагається підвищення виплати запорожцям; організовує науку для старшин-

ської молоді „военної екзерції”; підносить стан артилерії; домагається зрівняння рангів українських з російськими; проводить судові реформи; врешті, при Розумовському старшина впорядкувала устрій та відносини в українській державі. Не все з зазначеного здійснив гетьман, але й не все міг у тих обставинах здійснити.

М. Грушевський, характеризуючи Розумовського, між іншим, пише:

„...Старшина мала змогу упорядкувати устрій і відносини українські по мислі своїй; те, що зроблене нею було за той час, пережило потім і скасоване Гетьманство, а в дечім дожило й до наших часів. У цьому вага цих часів останнього гетьмана, хоч який не цікавий він був сам своєю роботою.”

Більбасов у своїй праці „Історія Катерини II-ої” так пише про Ромумовського:

„...Це не був гетьман старих часів, володар могутніх і войовничих козаків, необмежений володар Малоросії, — це був тільки почесний титул, який приносив великі прибутки; це не був ані Сагайдачний, ані Брюховецький, а навіть і не Скоропадський, — це був царедворець граф Кирило Розумовський”.

А. Лазаревський в „Очер-

ках бита Малоросії XVII в.” так характеризує Розумовського:

„Взагалі правління Розумовського було для України (Малоросії) тяжчим правлінням від усіх його попередників, хоч, може бути, останній гетьман був кращою людиною з усього ряду її правителів XVII ст. Не дивлячись на своє походження, Розумовський не знав болючих місць своєї вітчизни.”

Основною хвилю в управлінні К. Розумовського вважають те, що він надто довірився старшині й поклався на її безпосереднє керування життям України:

„Безпосереднє відання Україною доручив він тій самій старшині, яка користуючись родинними зв'язками з гетьманом, спішила забирати села та маєтності, які ще були вільними, „у вічне й потомственне володіння”... Логічним наслідком цього, через 20 років, була введена кріпащина”.

(„Русский архив” 1873 г., 382; Лазаревський, розділ „О сотниках”).

Скасувавши Гетьманщину, Катерина II-га завела новий лад, — назначила т. зв. Малоросійську Колегію до складу якої повинно було входити по 4 (спочатку по 3) представники від України

та від Росії. На чолі тієї Колегії поставила цариця Румянцеву, як президента, а насправді — це був генерал-губернатор. Йому то дані були інструкції поводити й дипломатично усунути „всякі окремішності Гетьманщини” — правно - державні, адміністративні, звичаєві й культурні, щоб цілком стерти різницю між життям Гетьманщини, а краще сказати, українського та російського народу. Друге, щоб усі велетенські багатства України скерувати в Росію... Всебічно і всемірно протидіяти автономістичним стремлінням українського народу...

1781 року Гетьманщину перетворено в „Малоросійське генерал-губернаторство”, поділене на три намісництва: Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське, а в намісництвах відразу заведено загальноросійські адміністративні та судові установи. 1783 року скасовано останній військовий устрій, а козацькі полки реформовано у 10 карабінерських полків російської армії з 6-річним терміном служби... Румянцев мусів подбати про те, щоб якнайскорше були прикріплені селяни до поміщицьких маєтків, щоб одержувати високу дохідність для царсько-

го скарбу... 1785 року видано було грамоту „про вільність дворянства” в повній надії, що й українська шляхта заспокоїться й московський лад у Гетьманщині вкорениться.

Таким чином від політично - адміністративного ладу Гетьманщини нічого не залишилось.

Цариця Катерина та російський уряд були вже певні, що вже вся справа поладжена навіки, що все заснуло непробудним сном. Але то був самообман, бо всі ці „новини” викликали в Гетьманщині глибоку прихильність до давнього ладу, а небезпека знищення національного почуття викликала справжній глибокий патріотизм. І коли 1767 року Катерина II-та видала указ про організацію „Комісії Уложення Законів” для імперії і в члені цієї комісії кожна країна та область посилали своїх депутатів з правом вирішного голосу, то тут і виявилось: депутати від Гетьманщини, на чолі з представником лубенського полку Григорієм Полетикою, рівнож як і від прибалтійських країн, — поставили вимогу дати автономію, повернути попередні права, відновити Гетьманщину. Катерина перелякалася й Комісія своє існування при-

пинила.

Румянцев пішов слідами гетьмана Данила Апостола, перевів у 1765—1767 рр. „ревізію землеволодіння”, залишаючи й на сьогодні дорого цінні документи для дослідження економічного стану України в пол. XVIII віку. Друге, він перевів реформу гарнізонного податку: замість платити натурою, від кожної хати мусіли платити грошми — 1 карб. і 2 коп. від хати. Боровся з реквізиціями та завів регулярну пошту в Україні. А для селян поступово ввів кріпаччину...

Силами гетьманських та запорозьких козаків було опановане Чорне море та приєднаний Крим до Росії.

Отже правдиво сказав Тарас Шевченко, що Україну зазнапали цар Петро I-й і цариця Катерина II:

„Це той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову сиротину...”

Діти гетьмана Кирила Григоровича Розумовського

У гетьмана Розумовського були два сини шлюбних від графині Нарішкіної — Олексій і Андрій Кириловичі, та п'ять побічних, під прізвиськом „вихованці” Перовські.

Олекса Кирилович Розу-

мовський, граф, 1748-1822, — російський державний діяч. Обидва сини одержали блискучу освіту. Для них був організований спеціальний „Інститут”. В цьому Інституті Шлецер вперше запровадив виклади статистики під назвою „Пізнання своєї вітчизни”. Пізніше Олекса Кирилович слухав лекції у Штрасбурському університеті.

Спочатку Олекса Кирилович сповняв придворну службу, одержуючи відповідні ранги. У 1786 році його призначили сенатором. У 1795 р. на знак протесту проти деяких законів цариці Катерини II, він відмовився, як сенатор, підписати постанову щодо цього та й сам закон. Лише 1807 р. він повернувся на службу, став опікуном московського університету. Тут він провів значні реформи, в тім — вибори ректора на три роки; організував Товариство вивчення природи; з рани цього Т-ва була зорганізована експедиція по вивченню московської губернії.

У 1810 р. О. К. Розумовського призначили міністром народньої освіти. І тут він виявив значну ініціативу й поширив освіту: було відкрито 72 приходські школи, декілька гімназій та інші школи. Поліпшено викладання у школах та заведено кон

О. К. Розумовського опрацьовано статут царсько-сільського ліцея при ньому і відкрито цей ліцей.

З 1812 року О. К. Розумовський охолов до служби. Ще перед 1810 роком він став членом масонської лжожі і підпав під великий вплив єзуїтів, зокрема під вплив відомого графа Де-Местро. Граф Де-Местро мав необмежений вплив на Розумовського і розпоряджався ним, як хлопчаиною. Граф Де-Местро наказав міністрові Р. викинути з програми шкіл грецьку мову, археологію, природознавство, астрономію, хемію, історію філософських систем, як „де озаряючіе ума полезними истинами, а помрачаючіе заблужденіями и недоуменіям”.

В наслідок впливу єзуїтів і зв'язаних з тим його дій, уряд примусив О. К. Розумовського просити „відставку”, що й зроблено було 1816 р.

Після „відставки” він жив у підмосковському селі, маєтку Горенках, де завів прекрасний ботанічний сад, що аж до 30 рр. вважався чудом Москви.

тролю над чужинцями професорами. Відкрито першу катедру при Московському університеті Слов'янської Словесности. З допомогою

З 1818 року О. К. Розумовський до кінця свого життя перебував у Почепі, в Україні, де й помер.

Князь Васильчиков характеризує О. К. Розумовського так:

„Він був гордині непомірної й суворий у колі своєї родини.”

Як бачимо, Олекса Кирилович Розумовський цілком служив Москві та іншим, крім України, крім свого народу. Національне чуття було відсутнє у нього, приспане, московським вихованням витиснене.

Андрій Кирилович Розумовський (1752-1836) — світліший князь, дипломат. Освіту дістав таку ж, як і брат. З 1772 року почалась його придворна служба. Він мав великий вплив на царевича Павла Петровича. Катерина цього дуже боялась й з 1776 року віддалила Андрія Розумовського навіть від двора. У 1779 році призначила його послом до Неаполю. Тут він дуже добре провадив дипломатичну працю, прихилив до Росії королеву Кароліну Марію, але й сам під її вплив попав, в наслідок чого став порушувати інструкції цариці.

У 1784 його переведено до Копенгаги дипломатом, а через два роки до Штокгольму.

У 1790 р. його призначено міністром до Венгро-Богемського короля у Відні. Він дуже багато зробив для тодішньої Росії. Багато клопотів припало на його долю і при другому та третьому поділах Польщі. Після поразки Римського-Корсакова при м. Цюріх, цар Павло І-ий призначив його знову послом до Відня. Багато клопотів мав Р. під час Наполеонівських війн: він таки схилив австрійський уряд виступити війною проти Наполеона. Після Тильзитського миру, Розумовський пішов у відставку й віддався праці по організації своєї знаменитої картинної галерії та ославлених музичних вечорів.

У 1813 р. він увійшов у почот царя Олександра І-го під час походу у Францію. На початку 1814 року був призначений уповноваженим у переговорах про мир. За участь у Віденському конгресі нагороджений титулом князя.

З 1815 року безперервно перебував у Відні. Він часто терпів грошову нужду. Російських державних субсидій не вистачало.

За кілька років до смерти, під впливом своєї другої жінки — графині Тюргейм,

прийняв католицизм. Умер і похований у Відні.

„Розумовські були начинені французькою літературою, одягнені в іноземні форми, вважали себе росіянами — монморансоми; були люб'язні при дворі й нестерпні поза ним аристократи...”

Отже, коли Олекса Григорович жив Україною і до смерти залишився глибоким патріотом своєї вітчизни, коли Кирило бодай під кінець свого життя затужив за Україною, доживав свого віку в Батурині, клопотався й борювався за старі права, за автономну Україну, — то діти Кирила, як і Олекси, — пішли на службу до Москви, а Україну знали лише по маєтках, що залишились їм після батьків.

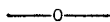
Література:

Спогади Вігеля.

Греча-Шевєрьов: „Исторія Московского университета”, 1855 г.

А. Васильчиков: „Семейство Разумовских” тт. I-IV, СПб. 1880 г.

„Статья о последних годах жизни А. К. Разумовского в Малороссии, його кончина и похорони” („Кіевская Старина”, 1894 г.).



Завдання філософії

Філософія змагає пізнати дійсність в її абсолютному аспекті, в її істоті. Але те пізнання відбувається в конкретній людині, яка філософує, те пізнання формує, доповняє, ублагороднює людину.

Пригляньмося коротенько, в чому саме філософування доповнює, ублагороднює людину, щоб так зрозуміти не лише користі, але й завдання філософії.

а. Філософія ублагороднює людського духа:

Солідне знання філософії призвичаює людського духа до особистої розваги над пережитим, почутим, прочитаним. Так виробляє собі людина обґрунтований погляд на дійсність. Філософія помагає людині розрізнати — правду від фальшу, добро від зла, корисне від шкідливого. В той спосіб філософія витворює в людині здорову об'єктивність думки, здоровий критичний розсудок. Вона забезпечує людину перед нездоровим впливом прилюдної opinio, пустих фраз. Вона поширює виднокруг людського духа, при-

способлюючи його до широких поглядів. Часто зроджуються помилкові погляди на дійсність з однобічного підходу до неї. Зате тотальний, всеобіймаючий підхід до дійсності дозволяє поєднувати елементи-аспекти правди, які часто криються в протилежних поглядах, та погоджувати їх у вищій синтезі.

б. Філософічні погляди на завдання і користі філософії.

Вище подали ми загальний традиційний погляд на завдання і користі філософії, який вважає філософію змаганням людського ума охопити тотальну дійсність в її абсолютному, істотному характері, в її **бутті**.

В останніх десятиріччях появились різні спроби представити завдання філософії у призмі інших системів філософічних.

I. Неокантівська теорія:

Звужує завдання філософії до **теорії пізнання**, яка має обґрунтувати вартість і означити границі нижчих, частних наук.

Але такий погляд на завдання філософії є неповний

і помилковий. Бо з одного боку він передіє значення частних наук, приписуючи їм просліджування того всього, що є поза границю факту пізнання, отже просліджування людини, природи, абсолюта, поможності, а з другого боку він недоцінює завдання філософії, звужуючи неслухно її приналежність до теорії пізнання.

II. Приклонники індуктивної філософії:

Додають до теорії пізнання ще завдання **з'ясувати осяги** частних наук і зводити їх до якоїсь вищої **синтези**. Філософія мала б за завдання подавати людині науковий світопогляд, навіть лише проблематичної вартості.

Такий погляд на завдання філософії є не лише неповний, як попередній, але він позбавляє людського духа і того полету: сягнути правду і то певну правду.

III. Приклонники стисло математичної методи:

Приписують філософії завдання просліджувати лише **ідеальну структуру дійсності при допомозі стислої, айдетичної методи**. Так противставлять вони філософію, як стислу науку, світовідчуванню, що його людина набуває

в ірраціональний, не стисло науковий спосіб. Тим бажають вони надати філософії науковий характер.

Цей погляд на завдання філософії є також неповний, бо відтягає від її просліджування метафізичні проблеми про душу, космос і абсолюта. А неповний він передусім через помилкове розуміння філософичної методи, що її вони зводять до математичної. Самозрозуміло, що ті філософи відсувають з обсягу просліджування також моральні й суспільні проблеми, що їх годі трактувати математичною методою.

IV. Приклонники логістичної методи:

Дещо відмінний погляд мають ті філософи, що приписують наукову вартість лише такому знанню, яке можна стисло випровадити з принципів та її математично сформулювати. А тому що філософія дотепер ще не розбудувала такої стислої методи, то їй вдасться правильно розв'язувати свої проблемами нарівні з іншими стислими науками лише по довгих століттях зусиль.

V. Приклонники філософії життя і екзистенціальної філософії:

Відкидують усі дотепер намічені погляди на завдання філософії, як невиспачальні, бо сперті на раціоналістичному формалізмі. На їх думку, правдива філософія повинна зроджуватися і розвиватися в ірраціональній, емоціональній сфері людського духа, а не в раціональній площині. Завдання філософії є прояснювати життя-буття в спосіб більше наближений до життєвих вимог людини. А тоді вона не сміє спиратися на раціонально-умовому пізнаванні, але на ірраціонально-душевному сприйманні.

Ті філософи перецінюють пізнавальний (ноетичний) момент ірраціональної сфери людського духа, а не недоцінюють раціонально-умові спромоги людського духа.

VI. Цілий ряд прихильників сучасної діалектичної (богословської) методи:

Перецінюють під впливом протестантського песимізму наслідки первородного упадку людини, а тим самим недоцінюють спромогу людського думання. Філософія не має сили прослідити важних людських проблем, особливо моральних і релігійних. Користь філософії являється лише **негативна**, т.

зн., вона виказує основну невиспачальність природного людського думання для життя. Людський філософуючий дух відчуває дошкульно своє фактичне природне положення та хапається, як потопуючий, розпучливо рятувкової дошки Об'явлення Божого. Тому філософія, що відповідає теперішньому станові людини, має бути християнська. Завдання такої філософії — це **вказувати людині при допомозі тонкої аналізи її життя на позитивні вимоги об'явленої релігії, які нуртують в глибині людської душі, вже з природи християнської.**

Цей погляд на завдання філософії перецінює наслідки первородного упадку людини та недоцінює спромоги людського думання.

II. Поміркований, реалістичний погляд на завдання філософії:

а. Теоретично:

Філософія має завдання образувати, формувати пізнавальні спромоги людського духа, бо вона помагає людині досягнути в якійсь мірі пізнання дійсності під її абсолютним аспектом. Людський дух прямує до того пізнання цілою вагою своєї істоти. — Також філософія є основою

всіх інших наук, бо всі вони зачерпують з філософії свої принципи, своє пов'язання, своє ієрархічне погрупування. Хто отже захитує основи філософії, той підриває також вартість інших наук. В тому підриванні філософічних основ людського знання криються також причини **наукової кризи**.

6. Практично:

Філософія повинна рішально впливати на гідне людське життя. Філософія повинна існувати не ради себе, але ради людини. В тому її екзистенціальний характер. Во не охоплює теоретичний і практичний аспект дійсності. Але ту практичну вартість філософії хибно розумів би той, хто узалежнював би її від безпосередньої користі для нижчих людських цілей, як: технічних, біологічних і т. п. Філософія як знання має гідно служити тотальній людській дійсності, передовсім моральній, релігійній і суспільній. І так:

1. Вже зі своєї істоти філософія має помагати людині, щоб вона могла провадити **гідне людське життя**. Від того, звідки людина походить, в якій цілі вона існує, що вона остаточно є — теж залежна є відповідь на дуже

важливу проблему: **як треба людині гідно жити**. І лише пізнання найвищого Абсолюта та останніх цілей довільного світу може людині вказати на правильну її поставу та на правильне вживання світу.

Воно є неправдою вважати — як думають філософи життя — що наукова філософія та й взагалі наука шкодить людському житті своєю, мовляв, „безкольороною об'єктивністю". Бо не є правдою, що об'єктивна наука просліджує дійсність незалежно від усякого життєвого моменту дійсності. Тому не є правдою, щоб наукова об'єктивність не пособляла, а радше шкодила нормальному розвою людини, щоб вона відвертала людину від того всього, що є необхідне для життя. Правдиве знання полягає в тому, щоб не пізнавати лише життєвий аспект дійсності, щоб то той, що пособляє лише нижчій „біологічній" сфері людського життя, але щоб доглянути, чим **дійсність є по собі**, по можності в найглибшій її істоті. Тим самим ми ще не твердимо, що хочемо плекати науку ради науки, та що в тому полягає „об'єктивність" нашого знання; без огляду на те, **що в**

пізнаній дійсності являється необхідне для гідного провадження всебічного людського життя. Майже всі поважні філософи заявляються за тим, що філософія повинна займатися обґрунтуванням практичного людського життя. Також людина лізнає всесвіт з його істотним пов'язанням, щоб відповідно до свого справжнього положення у всесвіті, пристосувати своє життя. Бо від того, **що людина є**, також залежить, **чим вона повинна бути**.

2. Філософія повинна корисно впливати не лише на людське життя, але також **на перебіг речевого ладу у всесвіті**. — Воно рідко трапляється справді, щоб філософи були безпосередніми провідниками чи володарями в світі. Плятон навчав, що філософічні ідеї безпосередньо впливають на судьбу людського, передовсім суспільного життя та на перебіг подій. Тому, на думку Плятона, провідники народів повинні бути філософами. — За те часто буває, що філософічні ідеї могутньо впливають на формування публічної opinio, на творення загального переконання, яке пронизує та формує обличчя цілої доби. Згадаймо

лише про те, **що** вплинуло на винаходи 17 і 18 століть, на французьку, большевицьку революції, на постання націоналістичного руху, на творення тепер федерацій на зразок американського устрою.

3. Філософія повинна провадити людину до **правдивої життєвої мудрости**: По думці Аристотеля, мудрість (софія) означає знання по найвищим та найглибшим причинам і раціям дійсності, що у їх світі людина навчається про все правильно судити та достосовувати свою поведінку. По словам великого християнського філософа Томи з Аквіну, завданням мудрця — це впорядкувати своє знання про дійсність, а свою поведінку до ладу пізаного в дійсності (sapientie est ordinare). — Саме філософія є змаганням, любов'ю мудрости, як каже Августин (філософія est amor sapientie), і то мудрости найвищої, яка допроваджує людину до пізнання найглибших причин і рацій всього, до Абсолюта. Тому, додає Августин, якщо філософія є любов'ю мудрости, філософ повинен бути **любителем Бога** (аматор Деї), першої дійсної причини всього.

3. Теологічне завдання філософії:

Вираз „теологія” беремо в значенні Аристотеля, на означення: знання про Бога (теос), про релігійні правди і моральні, оскільки вони провадять до Бога. Людський розум може вже своїм природним зусиллям слабо пізнати Бога. Але відколи Боже Провидіння об'явило людству деякі правди про Бога в надприродний спосіб, відтоді розум легше пізнає „богословські” правди навіть своїми природними засобами, але й відтоді філософія перестала бути необхідною наукою, щоб пізнати Бога, релігійні і моральні правди. В теперішньому стані так зв. „надприродного ладу” людський розум може „легше, з певністю та без небезпеки помилки пізнавати Божі правди, що їх розум міг би остаточно досягнути своїми власними силами”, заважає катол. Всел. Собор Ватиканський, сес. 3, гл. 2.

В теперішньому стані надприродного ладу філософія не є вже необхідною мудрістю **спасіння**, як це було перед приходом Христа, бо вона не є в силах запізнати людей про їх фактичну надприродну ціль та вказати їм

шлях до спасіння. Колись поганські мудрці займалися філософією з екзистенціальною **тривогою** про свою судьбу, бо у філософії дошукувалися світла і помочі для свого **спасіння**. Філософ християнської ери не дошукується рішальної відповіді на проблеми дотичні своєї судьби. Таку відповідь він знаходить у світлі Божого Об'явлення. Тому його зрівноважений душевний спокій краще сприяє науковому, об'єктивному просліджуванню дійсності при помочі філософії.

Але саме в такій безінтересовній об'єктивності лежить небезпека глядіти на земську мудрість філософії, як на щось не дуже корисне для правдивого життя.

Таку небезпеку треба поборювати ось якими розвагами над дійсною користю філософії в теперішньому стані людини:

а) Хоч як марні є здобутки філософії в царині „богословських” проблем, її навчання далі остаються **правдиві** і для надприродного порядку Божого Об'явлення. Фактична філософія, що послугується своїми власними природними методами, абстрагує від правд надприродної економії, але вона не

заперечує їх. Дійсність людини і всесвіту, що її фактична філософія поглиблює, не зазнала основної зміни фактом піднесення її до вищого ладу. То протестантський песимізм зовсім хибно вважає, що природа, передовсім людська, стала основно змінена (на гіршу) в наслідок первородного упадку.

Дальша заввага, людина піднесена до вищого ладу та обдарена надприродними дарами, на дальше остає людиною з усіма людськими вимогами природними. Надприродні дари (благодать) це лише якості, які будують на основних підставах тої самої природи, та достосовуються до її поємности та вимог. Тому хибне поняття про завдання філософії мають ті, що його відсувають до якогось ідеального, не фактичного стану дійсности, передовсім до ідеального стану людської природи та її моральних вимог, в припущенні інтегральної, несплямленої людської дійсности. Такий урочений, ідеальний стан людини фактично ніколи не існував. Людина від перших моментів існування була підвищена до надприродного ладу, в недовзі потім сплямленого упадком. Філософія має за завдання просліджу-

вати дійсність природну в тому фактичному своєму стані, хоч її просліджування полишається для людського життя та й рішального його призначення невивстачальне, **недостатнє**, неповне. Але з тої її недостатності зовсім не виходить, що філософія стала в теперішньому стані людства хибним навчанням.

б) Навпаки, в теперішньому стані надприродної економії філософія набирає більшої ваги та й **гідности**, бо вона призначена служити надприродній цілі людини. Філософія має тепер за завдання прояснити, обороняти знання надприродного ладу, цебто віру, та організувати науку про віру, богослов'я. Під потрібним оглядом може філософія стати в пригоді вірі:

1. Вона промочує доступ до надприродного знання, обґрунтовуючи раціональні основи віри, напр., виказуючи існування Бога, оцінюючи вартість факту Об'явлення і встриявання Бога в природний лад світу.

2. Наскільки богослов'я послугується філософічними засадами і філософічною методою, щоб поглибити догматичні правди, філософія надає надприродному знанню віри науковий характер.

3. Філософія має змогу обороняти догматичні правди проти ворожих нападів.

З тої причини богослов'я зове філософію своєю помічницею, не щоб понижувати гідність філософії, але щоб радше її вивищити. Воно не є понижуванням філософії, коли вона може також причинитися до того, щоб людина краще пізнавала надприродні і спасенні правди, необхідні до досягнення своєї цілі. І хто згіршається таким, мовляв, „понижуванням” філософії: служити для вищої цілі людини, той на правду її понижує, признаючи її лише до рабських послуг нижчих, профанних наук. А це не буде на дійсну честь філософії, яка й надалі повинна полишати**ся мудрістю (софія)**, яка, наче та володарка має наказувати підчиненим, профанним наукам.

Заклучення

Початкуючі любителі філософії - мудрости є напевно вражені різнородними і протилежними поглядами на завдання філософії. Вони може запитують: як може людська думка досягнути об'єктивну правду, коли поміж мислителями панує вже така незгода поглядів на саме завдання філософії?

Таких затривожених любителів мудрости можна заспокоїти наступними заввагами:

а. Часто буває, що деякі філософічні навчання **видаються** лише протирічні на перший погляд, а в дійсності вони схоплюють даний предмет з різних аспектів дійсности, що з них кожний містить **частинну правду**. Такі навчання не криють в собі правдивої протиречности. Їх треба лише доповнити одним другим у вищій синтезі. А такі навчання не раз **видаються** протирічними тому, що людська мова не завжди вміє стисло виразити передовсім вищі і складні проблеми. Не раз трапляється, що не кожний мислитель так само розуміє ту саму проблему, один приймає, а другий відкидає її тими самими словами.

б. Там, де заходить **дійсна протирічність** у поглядах на ту саму проблему, треба ще відрізнити важні, основні проблеми від другорядних субтельностей. — На жаль, трапляються також часто різкі розбіжності в поглядах на основні проблеми, важливі для життя. Але і це сумне справдження не оправдує ще нашого недовіря і скептицизму відносно спромоги на

шого духа досягнути об'єктивну правду, хоч може рації по одному і по другому боці видаються одновартні. А не оправдує тому, що окрім об'єктивних рацій в користь правди (які завжди існують по стороні дійсності, бо правда і буття дійсності покриваються, бо кожне буття є в собі правдиве) заіснують ще суб'єктивні причини помилки. При всебічному просліджуванні правди треба мати на увазі психологічні, історичні та моральні моменти, які впливають на творення філософічних поглядів.

Якщо любитель мудрости в такому приготуванні слідить за правдою, тоді він не гіршиться помилками других, навіть основними і рішальними для життя. Він їх розуміє та й оправдує в якійсь мірі, але не зрівнює з правдою, спертою на об'єктивних раціях.

в. Найчастіше розбігаються погляди на складні, суб-

тельні проблеми. Ті розбіжності мають свої причини передовсім у складному змісті предмета. Ті помилки, що їх поповнюють навіть поважні філософи при просліджуванні складних проблем, повинні бути для второпного любителя мудрости пересторогою, щоб не довіряти надмірно власним духовим спроможам, а радше користати також з поваги й знання авторитету, передовсім Божого авторитету Церкви і Того, хто є **„шляхом, правдою і життям”** в релігійних та моральних справах людського життя.

Ці мої деякі завваги відносно завдання філософії сповнять своє „завдання”, як що вони побудять в не одного рідного Брата - Мислителя ще більшу любов до правдивої, здорової мудрости — філософії, яка повинна під крилами наших Наукових Установ кріпити підвалини української Науки і формувати українське Життя.

—0—

Професор Ватрослав Ягіч

(1838 - 1923 - 1953)

Ватрослав Ягіч народився 6. І. 1838 р. в хорватському Вараждині, в Хорватії. Після закінчення гімназії в Загребі студіював на університеті у Відні слов'янську філологію і класичні мови в рр. 1856 - 1860. Слов'янську філологію студіював Ягіч у проф. Франца Мікльошіча, словінця. Закінчивши університет у Відні, вернувся Ягіч до Хорватії і працював у Загребі як учитель гімназії, маючи 22 роки життя. По за працею в школі, працював Ягіч разом з єпископом Йосипом Штросмаєром і істориком Францом Рачкім над поєднанням сербів і хорватів. Ягіч був теж одним з основників научного хорватського журналу „Кніжевнік“, що почав появлятися з р. 1863. Гаслом основників журналу було: „Просветом к Слободі!“ Працював Ягіч теж у Загребській Академії Наук, як молодший учений. Але ця патріотична, соборницька праця не подобалася урядові і в р. 1868 звільнено Ягіча з державної посади в гімназії з політичних мотивів.

Не від речі буде тут пригадати, що королівство Хорватія з р. 1182 підпало під Угорщину, а з р. 1526 разом з Угорщиною перейшло під Австрію аж до р. 1918. І це якраз був найчорніший період габсбурзької реакції, зв'язаної з іменем Олександра Баха. А коли мадярсько-хорватський компроміс у р. 1868 ще скріпився, Ягіч був його жертвою. Він мусів шукати праці деінде.

Хорватський нарід втратив свого гарячого патріота, що вже більше не вернувся на рідні землі, хіба деколи як гість. Втративши свою вужчу батьківщину, Ягіч став членом широкої слов'янської батьківщини, бо з того часу Ягіч належав усім слов'янам.

Положення Ягіча використали москалі й запросили його обняти катедру порівняльного мовознавства в Одесі. Очевидно, Ягіч погодився на пропозицію. Але він поїхав ще до Берліну на дальші студії і в проф. Вебера й інших студіював ще порівняльне мовознавство. У Берліні в р. 1871 промувався

на доктора мовознавства на основі дисертації „Дас Лебен дер Вурцель де ін ден славішен Шпрахен”. І після промови поїхав до Одеси у р. 1871. У році 1874 запросив університет у Берліні Ягіча на катедру слов'янської філології. І Ягіч переїхав до Берліну. У Берліні заснував Ягіч перший науковий славистичний журнал „Архів фюр славіше Фільологі” в р. 1876 і видав 37 чисел. Чч. 38-42 видав проф. Еріх Бернекер). Після смерті проф. І. І. Срезневського (1880) Ягіч став професором університету в Петербурзі в 1880 р. А вкінці, по смерті проф. Ф. Мікльошіча (1884), став Ягіч професором слов'янської філології у Відні і тут працював від р. 1886 аж до р. 1908, коли то як 70-літній старець мусів перейти у стан спочинку, згідно з університетськими приписами.

У Відні оснував проф. Ягіч Славистичний Семінар і аж до уступлення був його керівником.

Після уступлення з катедри проживав Ягіч у Відні. Научної праці не покидав аж до кінця свого життя. Австрійський уряд іменував його радником двору („Гофрат”) і членом Палати Панів („Герренгавз”) від 1909 року.

Мешкання Ягіча у Відні було неначе місцем прощі, куди приходили всі, хто мав щонебудь спільне зі славистичними студіями.

Помер Ягіч у Відні, в дні 5 серпня 1923 р., покінчивши 85 років життя.

Б. Научна діяльність

Проф. Ягіч як учений — дуже різносторонній. Широка його научних зацікавлень дуже розлога. Немає ділянки в славистиці, в якій би він не працював, і немає питання у славистиці, над якого розв'язкою не трудився б його живий ум. Усюди слідно сліди його невсипущої праці. Жоден майбутній дослідник славистики не обійдеться без попередньої праці проф. Ягіча. Впродовж свого довгого і вельми трудящого життя написав проф. Ягіч дуже багато праць. Бібліографи начислюють понад 600 тільки поважніших творів, не вчисляючи менших творів. Учень проф. Ягіча, Франтішек Пастрнек, професор славистики в Празі, що дав короткий бібліографічний огляд праці проф. Ягіча, каже, що з творів проф. Ягіча можна б скласти чималу бібліотеку. Научна діяльність Ягіча така різnorodна, що тяжко її упорядкувати, бо трудно рішитись, що власти-

во поставити за основу поділу праці.

Поділ научних праць професора Ягіча:

Я ділю научні твори проф. Ягіча за їх національною приналежністю, щоб показати, що проф. Ягіч це дійсно загально - слов'янський учений. Але тому, що староцерковно - слов'янська мова це спільне добро всіх слов'ян, бо всі слов'яни з нього користали, то найперше обговорю твори, що їх написав проф. Ягіч про староцерковно - слов'янську мову. Опісля вже підуть твори про хорватську мову, сербську, полуднево - слов'янські мови, про слов'янські мови взагалі, далі про болгарську мову, чеську й московську (російську).

Починаю з староцерковно-слов'янської мови.

Найважливішою основою до студій над мовою є вірно і критично видані тексти. І як добрий педагог і вчений, з цього Ягіч і починає. Але що с. ц. сл. тексти були писані глаголицею і кирилицею, то треба було глаголицькі тексти видавати кирилицею, як більш доступною, або й латинкою.

Проф. Ягіч видав сам такі староцерковно - слов'янські пам'ятки:

1) „Кваттуор евангеліорум кодекс гяголітікус олім Зографензіс нунк Петрополітанус”, Бероліні, 1879,

2) а) „Кваттуор евангеліорум версіоніс Палеосльовеніце кодекс Маріанус гяголітікус”, Бероліні, 1883,

б) „Памятникъ глаголической письменности: Маріинское Четвероевангеліе”, С. Петербург 1883.

3) „Гяголітіка. Вюрдігунг нойентдектер Фрагменте”. Відень 1890.

4) Проф. Ягіч видав, здається, одну пам'ятку, що була написана кирилицею, а саме: „Халандарські листки” в своїй праці п. н. „Спеціміна лінгве палеосльовеніце”, ст. 67 і сл.

5) „Брухштік айнес гяголістішен Мессбухес”, Архів XXII, 525-542, Берлін 1900.

З черги видав проф. Ягіч пам'ятники, писані глаголицею, що відзеркалюють де-що пізніший етап ц. слов. мови, ніж кодекси: Ассеманський, Зографський і Маріянський, в тім граматичні студії про цсл. мову полуднево-слов'янських і російських авторів, цікаві видання текстів псалтиря, коментарі і ін.

Видавав проф. Ягіч теж правничі документи, писані глаголицею, видав матеріали до студій над глаголицею і

вибір текстів, в роді хрестоматії, враз зі словарем.

Всі пам'ятки, що їх видав проф. Ягіч, мають вірні тексти, всі видання попереджені дуже обширними вступами про історію тексту та його варіанти, далі мають дуже обширні пояснення (коментарі) та словарі. Вступи подають нам теж порівняння текстів і їх взаємовідношення, їх місце та значення для славістики. Вкінці подає видавець загальні висновки праці. Видання текстів може служити прикладом, як треба тексти видавати. І ця метода видавання й коментування служила основою для майбутніх видавців.

Проф. Ягіч досліджував теж давні переклади Євангелії на сцсл. мову й писав з цієї ділянки історично-філологічні нариси і критичні заввати. Написав теж довгий ряд студій про пам'ятки сцсл. і цсл. мови. З них „Штудієн ібер дас альтсльовеніш-гляголістіше Зографос Евангеліум” (1876 - 1877) — це взірцева студія, майстерська праця, що її наслідували пізніші дослідники стцсл. пам'яток. У цій студії проф. Ягіч спеціально прослідив литання „єрів” у сцсл. мові.

Проф. Ягіч написав ще кілька синтетичних праць на

основі власних дослідів пам'яток цсл. письменства.

Сюди належить теж твір п. н. „История славянской филологии”, 1910, СПбг. Є це великий твір, на 961 стор. друку, великої вісімки, що його назвав проф. Олександр Брікнер „велетень-том”. Матеріяли до цієї праці довго збирав Ягіч, ще з р. 1887 починаючи, і використав найдавніші пам'ятки з X століття. Рівнож видав джерела до цієї історії п. н. „Источники для истории славянской филологии”, 2 томи, 1885 і 1897, використовуючи кореспонденції учених славістів, а головню листи Добровського і Копітара.

У зв'язку з видаванням пам'яток цсл. мови, мусів Ягіч з'ясувати своє становище до глаголиці. На основі глибоких дослідів, Ягіч стверджує, що глаголиця старша за кирилицю та що вона походить з грецької курсиви (мінускулів), під час коли кирилиця постанала в 933 р. в Болгарії, за царя Симеона, з грецьких унціалів.

Проф. Ягіч покінчив теж спір про походження сцслов. мови, що в ньому взяли участь найвизначніші славісти, а саме: Шафарик, Копітар, Мікльошіч, Крек, що обстоювали т. зв. панонську те-

орію походження с. слов. мови, і противники цієї теорії, а саме: Добровський, Востоків, Шляйхер, Гаттала і Ягіч, що були за болгарсько-македонським походженням сцслов. мови.

Очевидно, що і винахідникам - творцям цсл. письма та їх праці присвятив Ягіч свою увагу в працях, як:

„Вопрос о Кирилле и Методии в цсл. филологии”, 1885,

„Ди ноестен Форшунген і-бер ді слявішен Апостоль Циріль унд Методіус”, Берлін, 1886, і ін.

З черги приступаю до обговорення праць, що їх присвятив проф. Ягіч поодиноким слов'янським мовам.

Починаю з його найближчої, його рідної мови, **хорватської**.

Вже на початку своєї научної праці, бо в р. 1861, видав він вибір з творів усної народної сербсько - хорватської поезії і порівняв з грецькими старинними піснями. Проф. Ягіч мав тоді 23 роки життя. Але це був, мабуть, останній твір Ягіча про народну поезію, бо більше він народною творчістю не цікавився, або можна радше сказати, що інші проблеми, більш загальні, історичної

натури, полонили його увагу і час.

В р. 1864 написав проф. Ягіч граматику хорватської мови, а в зв'язку з нею видав теж хрестоматію старо-хорватської мови, на основі глаголицьких текстів.

Практичну вартість для потреб школи має його видання творів давніх хорватських письменників. Дбаючи про лектуру для свого народу, видав він переклади всіх про років у хорватській мові.

До **сербської** мови, культури або історії відносяться такі твори, як „Житіє сръбскаго деспота Стефана Лазиревича”, „Разум и философия” і кілька праць у німецькій мові. По хорватськи і по німецьки написав проф. Ягіч рівнож кілька праць про **болгарську** мову і кілька праць, що відносяться до **південних слов'ян**, далі три праці з **московської** мови й літератури та дві з **чеської**.

Досить поважну групу становлять порівняльні праці проф. Ягіча, що відносяться до **всіх слов'янських мов**. Це передовсім праці на мовознавчі теми, де узглядено мовні явища всіх слов'янських мов, — як фонетики, етимології, наголосу, синтакси і т. п. Написав теж працю про тайні мови у слов'ян. По-

чавши з р. 1882, почав Ягіч містити в Архіві **кореспонденцію** визначних слов'янських учених, як цінні причинки до історії славістики.

Велику вагу клав проф. Ягіч на **бібліографію** і дбав, щоб не загинуло нічого, що мало або має будь-яке значення для слов'янознавства. З тією метою містив він у Архіві, від його появи, постійні нотатки про появи з ділянки слов'янської філології і старинностей.

Написав проф. Ягіч і **спомини** про себе і передав їх до Академії в Загребі. Доля тих споминів мені невідома.

Журнали

Твори проф. Ягіча появлялися осібно друком, але дуже багато їх появилася в різних наукових журналах, збірниках, енциклопедіях і т. п.

Найбільше його творів появилось у кварталнику „Архів фюр слявіше Фільольогі“, що його оснував проф. Ягіч у Берліні в 1876 р. Перестав виходити Архів у році 1929. Архів — це найбільший славістичний журнал. Його існування — це епоха в славістиці. Він гуртував усіх учених, що працювали на полі славістики.

Далі, містив проф. Ягіч свої праці в журналах: „Кні-

жевнік” (1863 - 66), „Рад” (1867 - 72), „Старіне (1869) — видання Загребської Академії Наук, „Гляснік”, „Глас”, „Сборник” (Російської Академії Наук), „Зіцунгсберіхте дер Вінер Академі дер Віссенсафтен”, „Денкшріфтен” (тої ж Академії), „Енциклопедия славянской филологии”, що її він сам оснував, і ін.

Свої праці писав проф. Ягіч у таких мовах: хорватській, сербській, російській, німецькій і латинській, яку він знав дуже добре в слові і письмі.

Загальна характеристика

Проф. Ватрослав Ягіч займає у слов'янській філології одиноке й неповторне місце. Він визнаний всіма провідником і патріархом славістів. Хорват Ягіч славно завершив діло, що його почав будувати чех Йосиф Добровський, а продовжували — словак Шафарик і словінець Франц Мікльошіч, іменно, він будував слов'янську філологію. Проф. Мікльошіч добре оцінював здібності свого учня Ягіча, коли сказав до нього: „Айне слявіше Фільольогі авфцубауен, дас іст ді Авфгабе, дер Зі геввахсен зінд”.

І учень перевищив учителя, хоча ніколи не дав цього

відчути і ніколи не виступив проти Мікльошіча, хоч і не в усьому з ним погоджувався, бо проф. Ягіч був дуже тактовний і дуже скромний. У своїй „Історії слов'янської філології” він ледве згадав про себе. А в огляді слов'янських студій, що його написав проф. Ягіч і помістив у журналі „Слявонік Ревю”, том I. з 1922-23, він тільки дещо згадав про себе, так що редакція попросила його учня, проф. Пастернка, написати особну статтю про Ягіча, що й він зробив і помістив у 2-му томі „Слявонік Ревю”, 1923-24, ще перед смертю проф. Ягіча.

Проф. Ягіч — це універсальний ум, що перевищив своїх попередників шириною своїх зацікавлень. При цьому Ягіч — це кабінетний учений, бо він не збирав народної творчості і не займався діалектологією. Проф. Ягіч — це реаліст, бо він не любив гіпотез, тільки тримався історичних і мовних фактів, опертих на історичних джерелах. Велику вагу клав Ягіч на знання граматики і на філологічний підхід до мовних явищ. Проф. Ягіч прийняв, щоправда, засаду свого професора Мікльошіча, що „нур дер фільольогіше Бетріб айнер Шпрахе ер-

райхт дас унс форшвебенде Ціль”, але до свого учня, проф. Ф. Пастернка, ще у вересні 1922 р. написав таке:

„Не може біті фільольогіе без граматіке, алі дакако сама граматіка йош не чіні фільольогіе”.

Визначні учені, співпрацівники й учні проф. Ягіча, вшанували його з нагоди його 80-ліття з дня народження, видавши научний збірник у його славу („Зборнік у сляву Ватрослява Ягіча”) в р. 1918.

II.

Проф. Ягіч і українці

Я доцільно досі не згадував нічого про проф. Ягіча та його становище до української мови та його відносини до українців. Про ці справи я хочу тепер сказати кілька слів.

Уже на початку можна сказати, що зв'язки проф. Ягіча з українцями були численніші, ніж з іншими слов'янами, за винятком — очевидно — сербо - хорватів і москалів.

З українським питанням мусів проф. Ягіч стрінутися вже на заранні своєї научної праці, а саме як професор порівняльного мовознавства на університеті в Одесі. Не улягає сумніву, що в О-

десі українці були слухачами проф. Ягіча і від них він довідувався про українські справи.

Опісля (1880) як професор церковно - слов'янської та московської мов, проф. Ягіч стрічався з українськими студентами, українськими вченими, а як учитель цсл. і московської мов мусів він зайняти якесь становище до української мови.

Зайнявши катедру слов'янської філології у Відні, він і тут мав нагоду не тільки стрінутися із студентами - українцями, але і як славіст у своїх викладах мусів зайняти якесь становище. У Відні студіювало багато українців, що опісля зайняли університетські катедри або працювали як приватні науковці. Згадаю тільки таких визначних українців - мовознавців, як: проф. Ол. Колесса, д-р І. Франко, д-р В. Щурат, д-р І. Зілінський, д-р І. Панкевич, д-р О. Макарушка, д-р Тершаковець і ін.

Що проф. Ягіч цікавився українською мовою, то може послужити, хоча б і ця обставина, що він, будучи у Відні, предложив плян мовознавчого відділу Слов'янської Енциклопедії Петербурзькій Академії в дні 7. XI. 1905 р., в якому пропонував,

м. ін., опрацювати огляд українських говорів К. Михальчукові (Пор. „Документи в истории славяноведения в России”, 1948, ст. 262, за проф. Рудницьким). В Архіві Ягіча працювало багато українців і з ними проф. Ягіч мусів мати зв'язки.

Але скаже хтось: це тільки здогади! Це правда, але здогади дуже можливі і правдоподібні.

А тепер факти.

В справі української мови проф. Ягіч забрав двічі голос: перший раз у р. 1898, Архів XX, у статті п. н. „Айніге Штрайтфраген” (про поділ слов'янських мов на групи) і другий раз в р. 1918, Архів 37, відносно т. зв. праруської мови.

У зв'язку з порівняльним індоевропейським мовознавством (Бопп, Потт, Шляйхер), почалися в добу слов'янського національного відродження, цебто в першій половині XIX ст., теж студії над слов'янськими мовами. Студії йшли в тому напрямі, щоб відкрити їх праджерело — праслов'янську мовну систему, вивчити їх споріднення та поділити на групи. Поділ слов'янських мов на групи видвигнув Йосиф Добровський ще в р. 1806, у Празі, в своїй праці „Славін”, а

основніше опрацював у „Институціонес лінгве слявіце діалекті ветеріс”, Відень 1822. Добровський поділяв слов'янські мови на дві групи (білартиція): східня (російська і полудневі) та західня (західні слов'янські мови).

Думку Добровського поділяли такі учені: Шафарик, Цойс, Копітар, Шляйхер, Даничіч, Бругман і інші.

Майже одночасно виникла і тригрупова теорія — трипартиція. Початок цій теорії дав Востоков („Розсуждение о славянском языке”, 1820). За Востоковым пішли Н. Надеждин (1836) і М. Максимович (1838, 1845).

Однак бреславський славіст Райнгольд Травтман каже, що українець Мих. Максимович перший видвигнув і обоснував триподіл. Варто цю справу прослідити.

За триподілом пішли: Палацький (1836), Нідерле, Вондрак, Розвадовський і ін.

Були вчені, що взагалі відмовлялися ділити слов'янські мови на групи. До них належав проф. Ф. Мікльошіч, Гуер, Міккола, С. Смаль-Стоцький („Розвиток поглядів про сем'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення”, Прага, 1927), Ягіч, Б. Ляпунов, Бодуен де Курте-

не, білорус Ян Станкевич і інші.

Мікльошіч був погляду, що всі слов'янські мови самостійні та що поділ на групи треба оцінювати з їх географічного становища. Гуер теж думав, що „не можна ділити слов'янських мов з внутрішніх доказів на західно - слов'янські, південно - слов'янські і східно - слов'янські (ані на дві групи — західню і південно - східню). Такий поділ може мати тільки практичну вартість, але не має наукового оправдання...” Міккола теж не прикладав ваги до поділу на 3 групи. Те саме думав і С. Смаль-Стоцький. Б. Ляпунов радше говорить про „мовні сфери, об'єднані рядом фонетичних і морфологічних ознак (синтаксичних і лексичних, — додає Ковалів). Бодуен де Куртене (1845 - 1929) писав так: „Українська мовна група („збйоровіско”) сильно відрізняється від мовної групи великоруської з білоруською включно. В кожному разі є це дуже значна різниця, яка каже нам визнати окреме українське плем'я, особний український нарід, а... також окрему українську націю”.

Проф. Ян Станкевич у статті „Кароткі начерк гісторії

Кривіч - Беларусі" (1951) заявляється теж проти групового поділу.

Я доцільно лишив проф. Ягіча на кінець, щоб показати, як далеко його думка сягала вперед та що славістична наука пішла його дорогою. Проф. Ягіч держався при поділі мов мовознавчих основ, а не історичного чи теперішнього сусідства. Тоді його погляди викликали протест, а сьогодні панує переконання, що питання мовної спорідненості (близькості) слов'янських мов треба вирішувати, беручи до уваги генетичну мовну близькість, коли то ще слов'янські мови жили в діалектній близькості і творили єдину мовну систему праслов'янської доби.

Рівнож виступив проф. Ягіч проти групової теорії Ол. Шахматова і проти його другої прабатьківщини слов'ян (Архів, 1918, том. 37).

Проф. Ягіч пише так: „Його (Ш.) виклад справляє враження пляново і стилєво збудованого будинку, де кожний будівельний камінь займає своє належне місце, та все ж таки цілість має вигляд трохи штучний, ідеї мистця занадто насилують матеріал даних фактів. Такі ж завваження маю і проти провідних думок вступу, де автор

свої погляди про виникнення руської мови в її трьох головних наріччях зв'язує з дуже карколомними комбінаціями про прабатьківщину слов'ян, спочатку на північ від балтів, а потім у Привислині”.

За думкою проф. Ягіча пішли такі славісти й мовознавці, як: Євген Тимченко, Мейє, С. Смаль - Стоцький, Ол. Колесса („Погляди на історію української мови”, Прага, 1920), К. Німчинов („Український язык у минулому й тепер”, Харків, 1926), Бодуен де Куртене (Ювілейник Збірник НТШ — Львів, 1925) і інші.

Сьогодні теорія проф. Шахматова про т. зв. праруську мову (спільну руську мову, спільно - руську прамову) — розбита.

Сучасні советські мовознавці приймають теорію Шахматова, дотримуючись погляду, що всі східно - слов'янські мови пережили період спільної прамови чи східньо - слов'янської одности, але ще й перевищують Шахматова і дату розгляду цієї одности і творення східньо - слов'янських мов пересувають до XIV-XV ст. Але це вже інша тема.

Становище проф. Ягіча в справі приналежності твору

„Богу Родзіца Дзевіца”:

Д-р В. Шурат написав працю п. н. „Грунвальдська пісня”, в якій твердив, що ця пісня — це твір український. Проти цієї теорії виступив проф. Ол. Брікнер. Працю д-ра Шурата зреферував на міжнародному слов'янському семінарі д-р І. Зілинський. Проф. Ягіч признав рацію д-рові Шуратові і Зілинському.

Додам ще, що проф. Ягіч був дійсним членом НТШ.

З нагоди 30-ліття річниці смерті проф. Ягіча, Віденський Університет у березні 1954 р. відслонив пам'ятник Ягічеві в університеті і запросив був до участі УВАН. Але з браку фондів УВАН не вислала відпоручника, тільки Інститут Слов'янознавства УВАН присвятив Ягічеві ч. 20-те Славістики, а саме книжку п. н. „Українська мова та її становище серед інших слов'янських мов” проф. П. Ковалева, що в ній згадується кількакратно ім'я професора Ягіча.

III.

Мій спомин про проф. Ягіча

Вкінці мій скромний спомин про проф. В. Ягіча.

Я познайомився з проф. Ягічем у жовтні 1922 року у Відні. Із-за воєнних дій я не

одержав абсолюторії з університету, хоча й дістав дозвіл учити в гімназії Рідної Школи в Чорткові. В шкільному році 1921-22 візитував мене з рамени Шкільної Кураторії Львівської Шкільної Округи інспектор д-р Іван Копач. Після візитації, під час розмови він довідався, що я не маю ще абсолюторії. І спитався мене, чи я хотів би докінчити мої студії. Очевидно, що я згодився. Заходом д-ра І. Копача, Головна Управа Рідної Школи у Львові дала мені цілорічну платну відпустку з метою осягнути учительську кваліфікацію. І я виїхав до Відня.

У Відні записався я на університет. Але я переконався, що тільки ходити на виклади — це замало. Я постановив здобути вчительський диплом, здавши вчительський іспит. Я звернувся в тій справі до деканату, а деканат відіслав мене до іспитової комісії. У справі теми з української мови спрямовано мене до проф. Ягіча, що тоді належав до іспитової комісії, бо катедра славістики не була обсаджена. Під час розмови вияснив мені проф. Ягіч, що немає сенсу здавати вчительського іспиту, бо це державний іспит, неважний в іншій державі. І

запропонував мені робити докторат із славістики, бо докторат — це научний титул, узнаний всюди, а спеціально в Польщі докторат віденського університету уважали тоді за учительський іспит. Я заявив проф. Ягічеві, що я не думаю робити наукової кар'єри, але він переконав мене, що немає іншої ради. І я згодився.

Проф. Ягіч не радив мені брати дисертації з граматики, тільки з літератури, з уваги на короткий час, що я ним розпоряджав. Він запропонував мені тему: „Початки української літератури в Галичині у зв'язку з відродженням слов'ян”. Я тему прийняв. І взявся до праці. Працював я цілими днями в Славистичному Семінарі і користувався його знаменитою бібліотекою. Я мав доступ до всіх шаф, бо проф. К. Патш, директор слов'янського семінара, призначив мене другим бібліотекарем і дав мені ключі. Як бібліотекар, я мав нагоду помагати вишукувати й позичати книжки проф. М. Грушевському, що працював тоді над Історією української літератури, та проф. Ол. Колессі, що теж тоді працював у семінарі. У зв'язку з моєю темою я часто приходив до проф. Ягіча,

але часто він теж запрошував мене до себе, звичайно в свята і вільні дні. При цій нагоді розмовляв проф. Ягіч зі мною, випитувався про українських учених, видавництва, книжки, журнали і т. п., і нарікав, що з ним не вдержують зв'язку, не посилають йому видань, так якби нічого не видавалося. Натомість показував мені московські видання, що їх цілі гори стояли в його бібліотеці; проф. Ягіч твердив, що це найкраща пропаганда, часто більш ефективна, ніж політична. Тяжко було не признати рації і гірко було слухати правдивих замітів.

Праця моя поступала досить скоро, так що з початком лютого 1923 я віддав її до оцінки і в дні 24.12.1923 мене допущено здавати ригорози із славістики. Питав мене проф. Ягіч. Я подивляв його педантність і підготову до іспиту. Проф. Ягіч написав собі 40 питань, починаючи від загального порівняльного мовознавства аж до української літератури початку XX ст. І ані одного питання не пропустив. Іспит тривав дві години. Опісля я мав ще питання з історії Сходу. Питав мене проф. Ганс Іберсбергер. Оба іспити випали „айнштїмміг” задовіль-

но. У місяці травні, дня 4.5. 1923, я здав ще філософію у проф. Райнінгера і в дні 19.5. 1923 відбулася моя промоція.

Після промоції попросив мене проф. Ягіч до себе та угощав мене. При цій нагоді говорив про свою теперішню працю члена Іспитової Комісії. Він з радістю заявив мені, що це був його останній іспит, бо вже іменовано нового професора славистики, кн. Н. Трубецкого. Проф. Ягіч виявив своє задоволення, що його останній доктор — це слов'янин, українець і католик, і жалував, що унеспасливив славистику в останньому часі жидівськими док-

торами. Перед поворотом додому, я ще кілька разів відвідував проф. Ягіча.

Повернувшись додому, я написав статтю до „Книжки“, що її видавало Видавництво „Бистриця“ в Станиславові під управою І. Чепиги, про мою розмову з проф. Ягічем у справі посилення йому всіх українських видань. Який був вислід моєї статті, не знаю, а зрештою — після трьох місяців проф. Ягіча вже не було в живих.

Цей мій скромний спомин нехай буде китицею квітів на незабутню могилу Великого сина Слов'янщини.

(Закінчено 18.6. 1954).

—o—

М. Базілевський

Формуючі чинники в творчих суспільних процесах

Коли спільнота, від найменшої, наприклад — родини, починаючи, стремить застосувати якийсь чин, вона неминуче приводить у творчий рух три психологічно-суспільні процеси, в процесі яких лежить духове напруження людини, а власне — волю до чину або **процес**

дисциплінуючий, вишукання засобів для здійснення цієї волі або **процес організуючий**, і в залежності від взаємодії цих двох процесів, процес третій — диференціації творчих сил або **процес розподілу праці**.

Ці три процеси є основою цього суспільного життя,

що є перманентною дією — чином. Вони можуть мати різний зміст, різне цілеспрямовання, від дій Христової Церкви до дій безбожного комунізму, але на всіх моральних висотах людського духа сталою основою кожної дії є — **дисципліна, організація і розподіл праці.**

Сьогодні я осмілюсь предложити увазі Високої Аудиторії свої скромні міркування щодо процесу дисциплінуючого, як окремої проблеми, лишаючи тимчасом на боці проблеми організації і розподілу праці, які кожна зокрема уявляють з себе в житті спільноти викінчений соціологічний комплекс і вимагають окремого наświetлення.

Перед тим, як почати розвивати тему, мені видається кінечним сказати дещо про термінологію, яку я вживаю, і дефініції.

Я вживаю в одному і тому ж значенні терміни — загально вживаний „дисципліна” і менше вживаний „дисциплінуючий процес”, бо ж природною ознакою дисципліни є її постійна невикінченість, стала тяглість.

Мое завдання — це спроба соціологічного оформлення дисциплінуючого процесу з української точки зору і звід

си роля моїх дефініцій. Вона виключно службова, потрібна для того, щоб поставити проблему.

Беручи ж загально, я зовсім свідомий того, що проблема дисципліни окладна та глибока, не може укластись в межі одної доповіді. Тому я сьогодні ставлю перед собою обмежене завдання — дати загальний нарис дисциплінуючого процесу, як надзвичайної ваги суспільного фактора, на тлі його історично-морального розвитку.

Загальні завваги

Що ж таке дисципліна? Означимо її як **суму фізичних і моральних засобів при мусу, необхідних для того, щоб витворити в людині чи спільноті духовий стан, придатний для виконання означеного індивідуального чи збірного хотіння, наміру, мети.**

Дисципліна, мабуть, є найстаршою проблемою гуртового життя і з'явилась чи не разом з появою тваринного світу на землі. Бо ж не лише людина, а й деякі представники тваринного світу, що живуть гуртами, знають проблему дисципліни, і це варте уваги.

Так, наприклад, з комах її знають бджоли, мурашки,

знають її птиці, що гуртом перелітають великі простори, знають ті з ссавців, що живуть, або — як вовки — полюють гуртами, нарешті — знає її людина.

Мені здається, зовсім безпредметним було б дискутувати над тим, що висуває до розв'язання проблему дисципліни: **розум чи інстинкт**, тим більше, що ні того, ні другого ми не можемо ні точно означити, ні виміряти обсяг та сферу їхнього діяння. Важне те, що ця проблема реально існує в житті звірят і людей.

Без огляду на те, що Бог щедро обдарував тварину інстинктом, все ж їй у напрямку самозбереження, тобто того, що творить зміст її життя, одного інстинкту мало. І деякі тварини до свого інстинкту додають щось таке, що нагадує дисциплінування у нас, людей. Ви, очевидно, нераз бачили, як звірята карують своїх дітей, або як птиці вчать літати, а хижаки полювати своїх дітей. Очевидно, що молодята будуть літати та полювати і без науки, але поки сама, жерована лише інстинктом, тварина дійде до того, як це треба робити, швидше наразить себе на небезпеку знищення.

Природа дисципліни

Для людини, як певного суспільного чинника, проблема дисципліни стала актуальною, мабуть, з того часу, як вона почала купчитися в громади, як я вже сказав вище, — з родини починаючи, тобто, кажучи біблійною мовою, — від Адама, який був першим же її порушником, вказуючи тим усім своїм нащадкам, що проблема дисципліни є однією з найтяжчих.

Як тільки почалися спільні виправи на лови, або перед людиною стало питання спільної оборони чи агресії, — проблема дисципліни була вже тут. Життя рано навчило людину, що легше застосовувати чин сильною громадою. Але для цього треба було примусити до спільної дії всіх слабих, трусливих, лінивих, яких, мабуть, ніколи не бракувало, словом — **здисциплінувати** різноманітну громаду. При цьому висуваються інші важливі й цікаві проблеми — розподіл і організація праці, про які я вже згадував, але вони не входять в моє сьогоднішнє завдання.

Кожний чин застосування дисциплінуючого процесу до того чи іншого об'єкту, має два учасники, а власне того,

хто застосовує дисциплінування, і того, до кого воно застосовується, або чинника **активного і пасивного**.

Без огляду на те, чи це чинники збірні чи одноособові, вони по своїй природі **ворожі один одному**.

Цікаво, що в душі кожної окремої людини існують такі самі нібито самостійні фактори, які між собою боряться, вони собі взаємно ворожі. Психологія називає це явище боротьбою мотивів. Попробуйте самі себе дисциплінувати і ви в цьому переконаєтесь.

Між активними і пасивними чинниками дисциплінуючого процесу йде постійна боротьба, — один одного намагається підкорити своїй волі, а там другий, в силу природного опору, намагається протидіяти застосованому до нього примусу. Грубою, але доброю ілюстрацією цієї боротьби є дресура хижих звірят, в яких емоції і сила опору, що існують у кожній істоті, виявляються особливо бурхливо і тому помітно.

І от усунення, або принаймні зменшення до можливої межі цієї ворожнечі і винайдення для того найлегших, але в той же час і сильно діючих та найбільш моральних

засобів примусу, — це одна з проблем дисципліни і то проблем основних.

В цьому пункті проблема дисципліни зараз же тісно в'яжеться з другою проблемою — **проблемою виховання одиниці в напрямку тих властивостей, які придатні зменшувати взаємну ворожість обох учасників дисциплінуючого, — керуючого і виконуючого, та придатності активного учасника до застосовування найлегших та найбільш моральних засобів підкорення собі чинника пасивного.**

В суспільному житті звичайно ці чинники **функціонально** переплетені між собою і **різко** розмежувати їх можна лише теоретично. Бо майже кожна одиниця виступає в одному випадку в ролі чинника активного, а в другому пасивного, і то в одному і тому ж дисциплінуючому процесі. Наприклад, у війську, кожний офіцер чи підофіцер в ієрархічній драбині вниз від себе є чинником активним, а нагору — чинником пасивним. І так у кожній спільноті.

Такий стан речей витворює в дисциплінуючому процесі досить складну психологічну ситуацію, яка все в дії, бо в гру входять речі та-

кого порядку, як амбіція і т. п.

Внаслідок цього висуває ся ще одна проблема в дисциплінуючому процесі, — проблема застосування себе одиницею в одному випадку як чинника керуючого, а в другому виконуючого - підпорядкованого.

Для того, щоб одиниця - учасниця дисциплінуючого процесу, могла відповідно себе застосувати в цьому складному психологічному акті, вона мусить пройти певне виховання.

Для виховання одиниці у вище згаданому напрямку існують різноманітні установи, інституції і взагалі чинники, на яких докладно спинятись немає ні можливості, ні потреби. Зазначимо лише, що до них належать школи, в першу чергу військові та духовні, ціла військова система, церковна ієрархія, державний апарат і т. д. Отже нас будуть інтересувати не ці формальні установи, які в різних суспільних системах є різні і в Україні будуть відмінні від тих, що існують деінде, але ті джерела засобів підкорення, ті **моральні витвори — інститути**, що від віків стали духовим ґрунтом, на якому вирости і зараз виростають наведені мною фор-

мальні дисциплінуючі установи.

Для нас цікаво буде дослідити пов'язаність в історичному процесі цих джерел з українським суспільним життям та їхню придатність чи непридатність це життя формувати.

Для цього необхідно хоч коротко розглянути ці джерела в такому порядку, як вони творились.

Засоби дисциплінування **а) Фізичні засоби**

Першим, найпримітивнішим засобом підкорення були і є **засоби фізичні**, — фізична сила або влучність. Вона являється єдиним засобом у тих тварин, що розв'язують у себе проблему дисципліни.

Про них слід сказати декілька слів. Наприклад, у бджіл бачимо, якщо можна так висловитись, виразно означену суспільну організацію і розподіл праці, чого без дисципліни неможливо досягти. Або ссавці, які в природньому стані живуть гуртами, як наприклад коні. Самці, на яких лежить охорона стада, виразно пасуть своїх молодят і не дозволяють їм робити, чого їм забажається, особливо в місцевостях, де водяться хижаки. Не менш відомий факт, що

вівчарські пси тримають у строгій дисципліні отару овець, тварин без найменшого соціального інстинкту, хоч з сильним виявом отарності.

Унаглядненню проблеми дисципліни серед Божих створінь, яких ми звичайно називаємо нерозумними, сама природа підкреслює її життєве значення.

На початках свого суспільного існування людина, правдоподібно, знала також лише фізичні засоби дисциплінування. Але будучи істотою, обдарованою розумом та іншою від звірят фізичною структурою - руки, людина могла ці засоби збагатити й розвинути.

З духовим розвитком удосконалювались і засоби фізичної пресії. І хоч пізніше, особливо з приходом християнства, з'явилися інші засоби дисциплінування, все ж засоби фізичні залишилися у всіх народів актуальними по сьогоднішній день.

В цьому факті сильно відчувається фізична спорідненість людини з іншим тваринним світом, до якого вона щільно прилягає своєю фізичною природою. Тому засоби фізичної пресії належать до основних. Бо ж на перешкоді до досягнення спільних завдань і потрібної

до цього дисципліни, стоять якраз оті властивості людини, якими вона споріднена з твариною, а саме: егоїзм, безвідповідальність, інертність, страх, з усіма похідними явищами. Не можна заперечити того, що ці властивості в людині дуже сильні і на них ділає більше, якщо не єдино, фізичний примус. Нераз людство, в ім'я гуманності, відмовлялось від кари смерті, але знову до неї повертало, бо за такою відмовою автоматично йшов зріст злочинності.

Тому фізичні засоби, мабуть, ще довго, як не на завжди, залишаться основними в системі інших. Це те „малюм нецессаріум“, з яким треба числитись, але якого не вільно надуживати.

Правдоподібно фізичний засіб дисциплінування людських спільнот не був спочатку нічим обмежений; хто мав силу, користався нею довільно. Але з розвитком суспільних форм виникає потреба і можливість обмеження сили одиниці, — з'являється **закон**, мабуть примітивний, але все ж такий, який формував норми співжиття і вперше поклав межі між дозволеним і недозволеним, обмежив фізичні засоби дисциплінування. **Але на цьому і кінчилось.**

Сьогодні навіть християн-

ська Церква не вимагає повного знищення фізичної пресії, а скеровує свою увагу лише на убагороднення фізичних засобів дисциплінування, їх зменшення та застосування їх відповідно до вимог Христової науки: любови і милосердя.

б) Моральні засоби підкорення — поганська мораль

Початки застосування моральних засобів дисциплінування губляться десь в сивій давнині і марно було б їх відшукувати. Найстарші народи, яких знає історія, ми уже бачимо з готовим державним устроєм, культурою, цивілізацією, — словом усім тим, що без застосування моральних засобів дисциплінування не могло бути створене.

Але ми можемо без особливого труду, звичайно в дуже загальних рисах, прослідити дисциплінуючий процес в пізнішому античному світі, який мав вже виразний вплив і на нашу культуру, отже і на засоби дисциплінування.

Так у Греції і в Римі ми можемо прослідити моральні інститути, які формували суспільне життя і те, що ми сьогодні називаємо національною дисципліною.

На суспільне життя Греції

мали велетенський вплив різні **філософічні системи**, на які була багата антична Греція. Вони формують суспільну мораль і громадське життя та впливають на дисциплінуючі процеси.

В Греції постає прекрасний **культ героїв**, пів-богів пів-людей, які, як приклад до наслідування, мають величезне дисциплінуюче значення. Греція дає надхненні взірці високої дисципліни духа. Вистачить пригадати **смерть** Сократа, Леоніда і його 300 спартанців, або цього Мільтіядового вояка, який пробіг 27 миль від Маратонських піль до Атен, щоб сповістити своїх співгромадян про перемогу над персами. Вимовивши слово „перемога!“, він паде мертвим.

Таких прикладів багато. Але проте Греція не витворила легенди про сильну державу, хоч якраз їй належить зразковий, актуальний і сьогодні твір Платона про державу. Вона сама не була об'єднана однією державною формою, тобто не створила тієї найвищої суспільної організації, яка найбільше сприяє дисциплінуючому процесові.

Тому під цим оглядом нас буде більше інтересувати Рим, який якраз був могутньою державою. Античний

Рим більше практично розуміє життя. Цілий дисциплінуючий процес він оформлює нормами права, яке дійшло до нас під назвою римського. Воно є настільки досконале, що стало основою юридичної науки християнських народів. Зрозуміло, що право, в силу своєї природи, нормує фізичний примус і тим самим формує моральні, або точніше **погансько - моральні** засоби примусу в дисциплінуючому процесі.

Духовим ґрунтом для такого формування був тодішній світогляд античної людини, її **абсолютна віра у свою вищість над останнім світом — світом варварським.**

Рим витворив багато поганських духових цінностей, які стали сильними дисциплінуючими чинниками. Про деякі з них слід згадати.

До них належать: **почуття чистоти римської крові**, гордість з римського горожанства („віртус Романа”), або переконання римлянина, що **ввесь світ належить йому** („орбіс террарум”).

Практичний, державницький Рим не витворив культу героїв, як це бачимо у греків, але він витворив, згідно зі своїм світоглядом, **культ Цезаря**, культ живого бога на землі, і цей культ займає

поважне місце в ряді моральних дисциплінуючих факторів.

Окреме місце як дисциплінуючий чинник займає в старому Римі **культ матері громадянки**, римської матрони, чесноти якої стоять поза сумнівом і підозрінням. Ця постань в першу чергу дисциплінує родину, а так і цілу громаду.

Неабиякого дисциплінуючого значення набирає в Римі **культ вождя**. Він опирається на зорганізовану і дисципліновану ним саму силу, в протилежність до **ватажка-варвара**, що опирається на силу стихійну.

Культ вождя в дисциплінуючому процесі поганського світу це крок вперед. Він діє більше моральними засобами примусу тоді, як ватажок переважно фізичною пресією.

Але перенесений в християнську епоху культ вождя є виразним кроком назад, бо це ж культ людини, типовий витвір поганської моралі і лише такою мораллю може триматись при житті.

З приходом християнства, яке поборює культ людини-півбога, — культ вождя занепадає на цілі століття і його місце в дисциплінуючому процесі займає **ідея монарха** з ласки Божої, ідея сим-

волю, що вловні гармонізує з християнським світоглядом.

З перелічених духових цінностей античного світу бачимо, що всі вони вже належать до моральних дисциплінуючих засобів, але засобів поганських, основаних на культурі людини, як самоцілі.

в) Моральні засоби підкорення — християнська мораль

Християнство створило зовсім іншу моральну базу. В основу її лягла наука Христа, яка саме заперечує само вистачальність людини. Вона вчить, що людина — виконавець волі Божої, а Божа воля це любов, милосердя, саможертва, покора і, як завершення всього, — служіння Богові та допомога **живій, реальній сьогоднішній страждницькій людині.**

І як тільки за наукою Христа ці властивості люди почали плекати, виявилось, що вони посідають колосальну творчу силу, що вони є тим, що в людині від образу і подоби Божого.

Оці, нібито, зовсім чужі в практичному житті властивості людської духовної природи, лягли в основу нових дисциплінуючих засобів суспільства. На них людство розбудувало не лише духову, а

й матеріальну творчість. Комуністи спробували заперечити християнську мораль, як життєву засаду, і це довело до занепаду на теренах їхнього панування не лише духового, але й матеріального життя, — до занепаду цивілізації.

У дисциплінуючий процес християнство внесло елементи самопримусу і самовідречення, основані на обмеженні егоїзму, в ім'я вищої цілі. Самопримусу для таких цілей не знає поганський світ. Ми його називаємо **внутрішньою дисципліною.**

Клясичним зразком такого самовідречення є перші християни. Вони виявили досі неперевершений взірць внутрішньої дисципліни; вмирили справді героїчно і радісно. Робили вони це з любови до Бога, маючи перед собою зовсім конкретну і практичну ціль — покласти міцні основи під будову Христової Церкви.

І пізніше християнство, згідно з Христовою наукою, що „віра без діл є мертва“, завжди ставить перед собою практичні цілі і для них дисциплінує своїх вірних. Воно формує християнську родину і через неї ширшу громаду, регулює відносини між окремими людьми, між родиною і громадою, між вла-

дою і людиною, учить, допомагає і т. д. і т. д.

Все це вимагає здисциплінованих членів Церкви в розумінні щоденного життя.

Отже, як бачимо, християнство не стоїть осторонь від практичних завдань, воно **творює життя**.

Для ілюстрації цієї творчості можна навести стільки прикладів, скільки християнське суспільство досягнуло в галузі моралі, культури та взагалі поступу, бо це все створене або християнством безпосередньо, або під його впливом.

У межах нашої доповіді треба згадати принаймні дещо з того, що дало християнство в галузі дисциплінуючого процесу.

Найперше могутнім дисциплінуючим чинником є цілий ієрархічний уклад християнських цінностей, організованих у Христовій Церкві. Вони в основному незмінні вже від тисячеліть. Тому на них, як на тверду скелю, спирається людина, як і цілі народи в тяжкі часи духового заломання, коли загрожена внутрішня дисципліна людини і спільноти.

Треба зупинитись на значенні окремих сильних, глибоко віруючих одиниць, які строго застосовували, в першу чергу до себе самих хри-

стіянські чесноти, — **святих**. Вони є взірцем ідеально здисциплінованої християнської людини і як такі, поза релігійним значенням (як, наприклад, наші заступники перед Богом) впливають у громадському житті. Життя святих колись було улюбленою лектурою нашого народу.

Також слід відзначити ролі монастирів та чернечих чинів-орденів. Відданість вірі та аскетизм в особистому житті свого часу піднесли авторитет Церкви, який дозволяв їй застосовувати до вірних максимальні дисциплінуючі вимоги, до Святої Інквізиції включно.

З-поміж світських інституцій християнство витворило **стан середньовічного лицарства**. Воно плекало і практикувало віками комплекс високої моралі і самодисципліни, яка сьогодні для нас є не досяжним ідеалом. Давно вже відшуміла лицарська слава, але ще й досі все, що є благородне, сміливе, високе, надхненне справжньою вірою та ідейністю, називаємо лицарським.

Середньовічне лицарство, в свою чергу, створило **культ жінки**. З таким культом ми вже зустрічались у римлян, але середньовічний культ жінки, спирався на зовсім інших ідей. Це культ недосяж

ного ідеалу жінки втілення всіх християнських чеснот. Вона стає для лицаря найвищим моральним авторитетом і суддею, метою його життя і боротьби. Ця жінка увійшла в історію під назвою **прекрасної Дами або Дами серця** і була тим могутнім дисциплінуючим чинником, що в ряді інших формував суспільну мораль.

Ці два суспільні інститути з глибини середньовіччя випромінюють ідеї, на яких ще й сьогодні спирається духовий світ людини.

**

Порівнюючи джерела дисципліни поганські і християнські, можна зробити деякі чисто практичні висновки, а саме:

Християнські засоби дисциплінування, в силу самої природи християнства, найбільш придатні зменшити ворожнечу між обома чинниками, що беруть участь у дисциплінуючому процесі — чинником активним і пасивним, а від цього, як я сказав на початку, залежить його успіх.

І друге, що поганські засоби, застосовані в дисциплінуючому процесі поруч або після християнських, виявляються слабшими від них силою свого внутрішнього напруження.

Переконливим прикладом може служити тактика — большевизму. Доки йшла боротьба з ворогом, порівнюючи слабим, яким були всі протибольшевицькі рухи, для перемоги над ними вистачало поганських моральних засобів та фізичної пресії для здисциплінування власних рядів та оточення. Але коли довелося стати до боротьби, як це було в останній війні, з потужним ворогом, **поганські засоби дисципліни не дописали, довелося повертати до засобів християнських**, — відновляти релігійну практику, пропаганду, закликати до патріотизму, традиції і т. п.

Оцими християнськими дисциплінуючими ідеями Україна нерозривно пов'язана з християнським Заходом і на них творилась у минулому наша духовна і політична окремішність. І хто хотів би рішати проблеми української незалежності, а це значить, в першу чергу, проблему суспільної дисципліни, — неминуче мусить стати на такий, а не інший ідейний ґрунт.

**

У розвитку християнського Сходу, зокрема України, сильно позначились впливом візантійської духовної культури, значним складником якої була культура грецька.

Ще в дохристиянські часи, як ми це згадували, греки були першими у філософії й науці. Але вони не витворили сильних суспільних ні державних форм.

У християнській Візантії, в основу якої лягла культура грецька, на цьому тлі розвивається релігійна філософія та містика, пишно розцвітають богословські науки, мистецтво, письменство. В ділянці форми вона витворює надзвичайно пишний та багатий змістом східній християнський обряд та оточує казковою розкішню особу і владу імператора.

Візантійці гаряче дискутують над найтоншими богословськими та філософічними проблемами. Оце стремління — пізнати таємниці буття, супроводить цілий духовий розвиток Візантії і накладає свою печать на культуру всіх народів, що входили в її склад, або, як Україна, прийняли християнство грецького обряду.

Візантія витворює тип людини високо інтелектуальної, освіченої, гордої на свою культуру. Але з другого боку, такий сильно розвинений індивідуалізм, як це часто в житті трапляється, не вміщається в рамці існуючої релігійної чи суспільної дисципліни. І Візантія якраз є

тим місцем, де народжуються різні ересі, а влада імператора є часто загрожена від його прибічників чи навіть особистої охорони, що викликає суспільні потрясення.

Іншою дорогою до спасіння людини йшло західне християнство. Воно має менший нахил до метафізичних роздумувань та витончених богословських диспутів. Зате Захід у своїх думках та поступованнях є **високодержавний, здисциплінований**. Рим є консервативний у вірі, тому зазнав мало збочень і ересей, а як такі виникають, поборює їх твердою рукою.

Західне християнство виховує людину не лише для її особистого спасіння, але і її суспільної ролі. Воно формує суспільне життя і на його ідеях, як я говорив вище, твориться могутній дисциплінуючий процес.

Згадати все це, бодай коротенько, необхідно, щоб зрозуміти шляхи суспільного розвитку України, зовсім інші від того ж розвитку, на приклад Московії, в основу якого лягли також первні візантійської культури.

Своїм **основним** духовим заложенням український нарід належить до східнього духового комплексу і, мабуть, на цій підставі, деякі дослідники суспільно - релі-

гійного життя України, готові нав'язати нам виключно східні впливи на український дисциплінуючий процес.

Але такій тенденції перешкоджають історичні факти, які з усією очевидністю доводять, що в Україні існували сильні і творчі західні впливи, і це вони власне були тими дисциплінуючими чинниками, що формували українське суспільне життя в **окремий самостійний уклад, який перетривав століття.**

Ілюструвати це твердження прикладами забрало б багато часу; але дещо все ж таки слід згадати. Духовий зв'язок України зі Заходом давній. Коли навіть відкинути варязьку теорію, то не можна заперечити, наприклад, династичних, а в тодішній добі це означало загально - державних зв'язків Ярослава Мудрого з цілою тодішньою Європою. Його не даром називають тестем Європи. Очевидно ці зв'язки протягом княжої доби були не одинокі і на це досить доказів. Вони особливо посилились в добі литовської держави, складовою частиною якої була Україна.

Зокрема ці впливи характеристичні для **козацької доби**, яка позначилась західними впливами в галузі

суспільного життя, мистецтва і т. ін.

Ми знаємо, що на території козацької держави ще довго по її занепаді діяв Литовський статут. Багато українських міст жило за магдебурзьким правом і це сильно впливало на розвиток українських суспільних форм, як наприклад сильної тоді в Україні міщанської верстви. Лише на основі магдебурзького права могли розвинути ремісничі цехи та церковні братства.

Але чи не наймаркантніше відбилися західні впливи на козащині. В її основу лягли західні засади устрою і лицарської моралі. І тут треба відзначити надзвичайну творчу силу українського народу. Він не переймає чужих ідей безкритично, а творить на них своє власне оригінальне життя. Так на лицарській ідеї він витворив козацтво, це **справжнє народне лицарство**, тоді як західне лицарство було строго кастове. Так само в малярстві — переймає західне барокко і перетворює його в **козацьке барокко**, і так воно входить в історію культури.

Козаки називають себе лицарством козацьким, або, як на Запоріжжі — „Лицарство Хреста Святого”. Така назва може вказувати на правдопо

дібну ідейну пов'язаність Запоріжжя з Мальтанським лицарством, гербом якого був т. зв. Мальтійський хрест.

І коли взяти до уваги, що українське козацтво це не лише військова організація, а також **соціальний, політичний і економічний устрій** козацької держави, то побачимо, як глибоко і всеохоплююче ввійшли західні ідеї в українське життя.

Про ці ж впливи свідчить, наприклад, також висока пошана до жінки в Україні і то не лише як до матері чи дружини, а взагалі, як до того чинника, що зі свого духовного заложення призначений ушляхетнювати мужчину, побуджувати його до героїчних благородних чинів, значить — дисциплінувати згідно з лицарською засадою. Такої пошани не знає, наприклад, наш північно-східний сусід.

Досить виразно позначився вплив християнського Заходу і на релігійному житті українського народу. Цілий ряд обрядових подібностей вказує на цей вплив, наприклад, обряд хрищення або вживання по старих українських православних церквах статуй, особливо Богородиці і апостолів. Цікаво, що статуї вживають також у Великому Новгороді, де ніколи

не було унії. Про це є надзвичайно цікава розвідка професора Вадима Щербаківського.

Зв'язок з Заходом ми прослідують докладніше, якби могли скористати з тих українських Богослужбених книг, які попалали Москва. Відомо ж, що всі заарештовані верховної і цивільної московської влади в справі церковних книг, як і взагалі заборона друкувати в Україні будьякі Богослужбених книги, йшла під гаслом очищення їх від західної „ересі”.

Але ми можемо прослідити цей глибший зв'язок України зі Заходом і в інших ділянках. Наприклад, освіта в Україні, зокрема богословська, після реформи Петра Могили (1632 р.), була під сильним впливом Заходу. Про це говорить її схоластичний напрямок, латинська вишкова мова, яка в той час, подібно як на Заході, була мовою наших культурних верхів.

Також на цей зв'язок вказують Різдвяні містерії — вертепи, релігійні вистави, інтермедії і т. п., які свого часу були так улюблені в Україні.

Все вище згадане, хоч і в так обмеженому розмірі, показує зв'язок України з західним світом та його дисцип-

лінуючу роллю в українському суспільному житті.

Я може задовго спинився на дисциплінуючих засобах — фізичних, поганських, християнських, — бо власне вони творять зміст дисциплінуючого процесу і від них залежить його успіх.

Але не лише від них. Є ще одна властивість дисципліни, яку методологічно може було б правильніше згадати тоді, коли я говорив про природу дисципліни, — це її **цільспрямованість** — **мета**, для якої відбувається дисциплінуючий процес.

Ці два фактори — **ціль і засоби** її досягнення, мусять бути між собою функціонально пов'язані, але під тим кутом, що в основному не ціль, лише засоби її досягнення відзначають її кінцевий вислід дисциплінарного процесу. Тому стільки уваги тим засобам.

Що ж торкається цілі, мети, для якої творимо цілий дисциплінуючий процес, то вона, як його складова частина, в першу чергу має бути, так би мовити, **уніфікована**. З більших і менших цілей, які стосуються однієї і тієї ж акції, як це звичайно буває в життю, треба **визначити головну ціль, підпорядкувати їй інші і її ясно поста-**

вити. Вона мусить бути зрозуміла і така, щоб об'єкт дисциплінування прийняв її за свою.

Коли ціль буде так визначена, вона значно облегшить дисциплінуючий процес, зменшить взаємоворожнечу обох учасників процесу і поставить його в площину спільної для них обох акції.

Про одиницю

Але визначення цілі і засобів її здійснення ще не вирішує проблеми дисципліни в цілому.

Другу частину цієї проблеми складає **самозастосування в дисциплінуючому процесі одиниці** — в одному випадку, як чинника кермуючого, а в другому підпорядкованого.

Дисципліна, навіть фізична, не є лише механічне застосування тих чи інших засобів підкорення. Це складний психологічний процес. Часто двоє людей застосовують одні і ті ж самі засоби примусу до одного і того ж об'єкта, але з різними наслідками. Наприклад, у війську існують точно визначені однакові для всіх засоби дисциплінування — статuti, але застосування цих статутів до одного і того ж об'єкта **різними людьми не завжди дає однакові наслідки**. Тому і військо буває різно дисципліноване.

Ціла ця проблема спирається на **самозастосування себе одиницею**. Я вже говорив дещо про це застосування — в одному випадку як чинника керуючого, а в другому підпорядкованого. В цьому положенні знаходиться **кожна середня одиниця**. Тому військові фахівці надають велике значення вивченню кадрів молодших офіцерів і під-офіцерських кадрів.

Отже для успішної роботи оцієї середньої одиниці, основної в кожному дисциплінуючому процесі, — необхідно застосувати **вниз від себе**:

поступовість дисциплінуючої роботи, — поступове застосування засобів примусу в порядку сили їх пресії. Це є конечно, бо раптове застосування сильних засобів відразу **рве психологічний контакт** між обома чинниками і у випадках особливо вражливих, псує справу дисциплінування з самого початку;

сувору, але справедливу карність, основану на законних положеннях і християнській моралі. Зокрема це має значення там, де немає офіційної екзекутиви, тобто в організаціях добровільного характеру;

Комбінувати моральну і фізичну пресію в дозволеніх

межах, які не ображають гідності людини;

підключатись про об'єкт дисциплінування, його духовий і матеріальний стан.

Вгору від себе:

треба беззастережно застосовувати зразкову карність, слухняність, лицарську пошану до зверхників але —

уникати запобігливості, яка з природи речі деморалізує дисциплінуючий процес, позбавляє його прикмет достойности.

В одночасному застосуванні **вгору і вниз від себе** треба застосовувати **суворі вимоги до самого себе**. Чим більші ці вимоги, тим успішніше переходить дисциплінуючий процес.

ІНДИВІДУАЛЬНІ СКЛАДНИКИ ДИСЦИПЛІНУЮЧОГО ПРОЦЕСУ

Внутрішня дисципліна

Як було сказано вище, кожний учасник дисциплінуючого процесу мусить знати **ціль**, для якої цей процес відбувається. Треба ту ціль поставити так, щоб вона відповідала хотінням одиниць і колективу. Чим вона до них ближча, чим зрозуміліша, тим легше відбувається дисциплінуючий процес.

Але крім відповідного на-світлення цілі, треба вихову-

вати в учасників дисциплінуючого процесу ще і **віру** в цю ціль, яка була б спроможна цю ціль як найвище поставити.

Силою віри в Христа, в конечність організованого Його служіння, виросла Христова Церква. Силою віри тримаються держави (месіанізм), армії, різні організації і т. п. Коли ж з дисциплінуючого процесу зникне віра, стає zagrożеною сама його ціль. В ім'я **віри і цілі** християнська людина мусить обмежувати свої егоїзми до найвищої межі.

Також важливим індивідуальним складником є **воля**. Елемент волі тісно пов'язаний з умінням кермувати. Цей чисто духовий вияв хотіння у деяких людей (таке, наприклад, розповідають про Наполеона) буває такої сили, що назовні виявляє себе майже як фізична пресія.

Елементи віри і волі можна виховати в собі. Звичайно сильна віра сама родить волю до чину.

Також додатнім, до того ж могутнім індивідуальним чин

ником в дисциплінуючому процесі є **амбіція**, але строго контрольована християнською мораллю. В протилежному разі амбіція з чинника додатнього стає від'ємним.

Розумно і морально обмежувати амбіцію та скеровувати її в творче русло, — це важливе завдання кожної організованої спільноти, і воно творить окрему проблему.

Оцей комплекс духового виявлення індивідуальності в дисциплінуючому процесі ми звичайно називаємо внутрішньою або свідомою дисципліною. Вона творить основу кожної дисципліни.

**
*

Поруч з дисциплінуючим процесом, як ми це зазначили в самому початку, в тісній з ним внутрішній пов'язаності знаходяться проблеми організації і розподілу праці. Це — так би мовити — суспільні сестри дисципліни.

Але це вже інші проблеми і вони не входять у плян нашої сьогоденішньої праці.

— o —

Переяславський договір

Українські історики, як напр., Вячеслав Липинський, Ілько Борщак, історики українського права — Андрій Яковлів, Сократ Іваницький і Богдан Галайчук, врешті Олександр Оглоблин стараються виказати, що „Переяславська угода 1654 р. була договором мілітарного союзу двох самостійних держав — України і Московщини, гарантованого протекцією московського царя над Україною й оформленого новим — українським титулом царя: „Великія и Малия Русіи” та „великій князь Київській, Черниговській”. — Це сформулювання я беру з праці останнього речника українсько-московського мілітарного союзу О. Оглоблина „Українсько-московська угода 1654” (Нью-Йорк — Торонто 1954, ст. 71, 77-8), що проаналізував і зсинтезував думки своїх однодумців попередників. Він, а перед ним А. Яковлів („Договір Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем 1654 р.”, Нью-Йорк 1954) наводить у своїх працях акти договору, які заперечують це твердження, бо в тексті дого-

вору, складеного між царем та гетьманом послами Самійлом Богдановичем і Павлом Тетерею в Москві, зазначені царські права до внутрішніх українських справ такі суперечні суверенності нашого гетьмана, як царське затвердження за ним його власних маєтностей. Отже не можемо тут говорити про мілітарний союз двох самостійних держав, бо навіть тому суперечить прийнята Оглоблином у сформульованому ним кінцевому висновку: „Протекція московського царя з наведеними вище його новими українськими титулами над Україною”. Коли в наших часах наша самостійна Українська Народня Республіка заключила мировий договір у Бересті з Німеччиною і Австро-Угорщиною, то хоч обидві держави зобов'язалися визволити Україну з-під большевицької окупації, вони ніяким договірним актом не обмежували суверенности УНР. Тільки згодом, використовуючи мілітарну безсилість УНР, вони окупували її територію, самі забирали харчі, розстрілювали населення, розігнали уряд Центральної Ради, а від

так Гетьманові Павлові Скоропадському не дозволили організувати велику кількість війська. В часі і після Переяславського договору була цілком інша ситуація: Богдан Хмельницький, хоч формально, згідно зі своїм останнім Жванецьким договором 5 грудня 1653, мав при знавати над собою зверхність польського короля, фактично її не признавав і король не мав сили його змусити до неї, і так само уклалися взаємини між гетьманом і царем після Переяславської присяги.; цар тільки використав точку з договору про висилку московського війська в Україну **для боротьби з поляками** на те, щоб усадовити в Києві свого воеводу з залогою. Та хоч цей воевода хотів мати правну юрисдикцію, не міг її мати, бо гетьман, розпоряджаючи військовою силою, не дозволяв москалям вмішуватися в справи української держави. Становище Б. Хмельницького до Москви перед його Переяславською присягою і після неї противорічить також твердженням Миколи Чубатого („Політично-ідеологічне підложжя Переяславської угоди 1654 р.“, „Свобода” з 27-30 січня 1954 р., чч. 17-20), мов би то наш гетьман піддався цареві під впливом

київських москвофілів. Ніяких москвофілів в Україні в той час не було, гетьман з konieczности, заведений на невірній татарській допомозі, не маючи в тому часі виглядів на інших протипольських союзників, прийняв, після довшої наради з своєю старшиною, московські вимоги в Переяславі.

Очевидно, Хмельницький у тому часі змагав до повної самостійности і тяжко було йому приймати ці царські вимоги; прийняв він їх тому, що мабуть побоювався, щоб Московщина не виступила проти козаків у союзі з Польщею. Вперше він вислав своє посольство до Москви за порадою Єрусалимського патріярха Паїсія в 1649 р. після своєї першої кампанії; від того часу він удержував дипломатичні взаємини з Московщиною, але він не поступився Московщині і напр. не видав самозванця Тимофія Акундінова, що подавав себе за сина царя Василя Шуйського. Хоч гетьманські післанці все говорили в Москві про його бажання, щоб цар виступив в обороні православної віри, але якраз перед самим приїздом Бутурліна до Переяслава не схилявся гетьман до угоди з царем. Слід радше здогадуватися, що царські

дорадники розвідали про шведські наміри воювати Польщу і тому цар несподівано рішив взяти Хмельницького під свою протекцію, щоб цим не допустити його до союзу зі Швецією й утворення незалежної руської (українсько-білоруської) держави. Тут слід замітити, що в тому часі наші предки називали свою батьківщину „Русь”, київські вчені почали вживати грецької назви „Росія”; москалі ж, що також уважали себе „руськими”, не вживали тоді назви „Русь”, ні „Росія”, тільки „Русія”.

Перше шведське посольство прийняв Хмельницький у себе вже після Переяславського договору в половині 1654 р. На союз зі Швецією покладав Хмельницький багато, але завівся на нього, коли шведський король Карло Густав під впливом польської шляхти, яка обіцяла вибрати його своїм королем, зажадав у листопаді 1655 р. від нашого гетьмана, щоб він відступив від облоги Львова і забрав свої війська з Західньої України. Для Хмельницького така вимога союзника була болюча, але ще більше дошкулила йому московська опіка і він всупереч москалям почав організувати козацькі полки на Білорусі, яку почали окупувати москалі.

Хоч його завів шведський король, проте він у червні 1657 р. заявив рішуче московському послові Бутурлінові, що від шведського короля не відступить; але на другий день після такої рішучої відправи, Хмельницький, непевний на успіх своєї майбутньої умови з шведським королем, що його давніше завів, заявив уже для злагіднення московському послові, що від царя не відступить. І в політиці і в заявах Б. Хмельницького лежить складність питання самостійності його держави. Склавав присягу цареві і заявляв, що його не відступить, але відмовлявся, щоб таку присягу склав його син — на слідник, а сам він в'язався союзом з царськими ворогами. Можна згодитися радше з оцінкою Бориса Крупницького „Б. Хмельницького, як державного діяча з погляду політичного реалізму” („Вісті Европ. Відділу НТШ, квітень 1954, ч. 6. ст. 21-2), ніж А. Яковлева в його доповіді в ньюйоркській УВАН („Свобода” з 28 травня 1954, ч. 102), який виключає, щоб Хмельницький „міг легко схилитися на всякі впливи і поради”.

Загал козацтва, в тому й наша старшина, не знали докладно договірних статей

Б. Хмельницького з Московщиною, тому що гетьман не мав потреби їх оповіщувати своїм підвладним. Загал знав лише вольності, якими жило козацьке військо після Переяславського договору, і тим то, коли після зриву гетьмана Івана Виговського Москва представила в 1659 р. сфальшовані „прежні статті” Б. Хмельницького, козацька старшина склала на своїй раді на Жердівській Долині коло Трихтемирова свої статті, в яких між іншим заявлялося, що козаки „хочуть бути в підданстві під самодержною государською рукою, але щоб і вони були при правах і вольностях так, як був Гетьман Богдан Хмельницький”. В цих статтях писала старшина, що угода в Переяславі 1654 р. була обоюстороння і на цій основі пізніший козацький літописець Самійло Величко і автор „Історії Русів” писали про присягу московських послів у царським імені в Переяславі. Так постала українська легенда Переяславського договору; і хоч її опрокидував у своїх поезіях Тарас Шевченко, все таки речник — автор „Самостійної України” на початку нашого століття нав’язував наші сьогочасні національні державні змагання

до „Переяславської Конституції”. І в початках російської революції 1917 р. пригадали Переяславський договір як історичний правний акт України до автономії М. Грушевський і В. Пічета (тепер білорус), який подав українською мовою огляд оцінки цього договору в російській історичній літературі.

Але наприкінці першої світової війни видвигнуто право національно-державного самовизначення всіх народів, згідно з яким проголосила свою суверенність спершу Українська Народня Республіка в Києві 22 січня 1918 р., відтак Західньо - Українська Народня Республіка 18 жовтня 1918 р. у Львові, об’єднані в одну актом соборности в Києві 22 січня 1919 р. Ці нові акти української незалежної соборної держави є ідеалом змагань кожного сучасного українця. Переяславський договір є тільки актом нашого минулого, якого не слід аж прикрашувати логічними суперечностями, бо такі логічні суперечності не є ні прикрашуванням, ні патріотизмом.

Отже переяславський договір не може бути ідеалом в українській визвольно-державницькій боротьбі.

Фармація УТГІ в Мюнхені

Постання фармації при УТГІ є тісно пов'язане з УНРРА - Університетом у Мюнхені, тому треба при вступі дещо згадати про цей міжнародний Університет. На весні 1946 року (4 лютого) в Мюнхені, столиці Баварії, відбулося святочне відкриття УНРРА - Університету в присутності командуючого генерала 3-ої Американської Армії, Директора УНРРА на американську зону і представників з Військової Управи. За тиждень після відкриття — 10 лютого, — почалися виклади в приміщеннях Німецького Музею (Deutsches Museum) в Мюнхені. Після перевірок (скрінінгу) через л. Пік відпало приблизно 30% кандидатів і прийнято студентами 2150 осіб, з них українці являли собою найчисленнішу групу — 651 студентів. В складі лекторського персоналу було 18% українців, а всіх професорів і асистентів було 156. Мене покликано на професора хемії Медичного Факультету і я викладав на 1-ому і 2-ому році медицини хемію орга-

нічну й неорганічну, а крім того ще викладав фармацевтичну хемію. Виклади крім медиків відвідували фармацевти, ветеринарі і біологи. Дякуючи старанням тодішнього асистента неорганічної хемії Природничого Ф-ту інж. Бориса Рудика і студентів, у квітні зладжено пляни хемічної лябораторії на 72 місця і в травні українська фірма інж. Кохановського розпочала будову, так що в серпні лябораторія була майже викінчена. УНРРА відмовилась дати далішні кошти і щойно після трьох виступів Капелі Бандуристів одержали студенти з концертів на цю мету 10.000 нім. марок та закінчили інсталяцію лябораторії. 20-го жовтня почали студенти працювати в лябораторії. На першому році фармації було записаних 90, а на другому — 206 студентів. Лябораторія була відкрита від 8 год. рано до 6 вечора. Праця в ляборатоії пішла дуже жваво й було до 90% фреквенції студентів, що працювали групами. Асистенти мали години так

розложені, що все хтось з асистентів був у лабораторії. Був теж комплектний виряд хемікалій і скла. Однак нагло 19 січня 1947 р. генерал Клей віддав німцям з поворотом Німецький Музей, і УНРРА - Університет дістав наказ перебратися до Люїтпольд - касарні. На це не хотів погодитись Сенат УНРРА Університету, знаючи зле наставлення директора дистрикту УНРРА в Пасінгу до Університету. У відповідь на це, два директори УНРРА — Кокс і Демадіе зарядили ліквідацію УНРРА - Університету, хоч не мали до цього жодного легального права. Не помогли інтервенції Сенату в Головній Військовій Команді у Франкфурті і в Німецькому Культус Міністерстві в Мюнхені. Спочатку німецька поліція взяла під свою охорону університетське майно, але коли американське військо обсадило будинок, американський майор, на підставі одержаного наказу від 20-го лютого, що все майно має бути передано УНРРА, впустив унррівську поліцію до Люїтпольд - касарень і та забрала все унррівське й не - унррівське, а чисто університетське майно. Все, що було цінне, практично пропало: 52 мікроскопи, люпи,

фотоапарати, 50 хемічних столів і рури з трьох лабораторій, що ще не були змонтовані.

Дирекція Німецького Музею відступила сама маленьке крило будинку, де далі відбувалася ліквідація УНРРА - Університету, закінчення семестру і де було перенесено і відмонтовано вищезгадану лабораторію. Всі спроби реактивувати УНРРА-Університет не повелись і він перестав практично існувати в травні 1947 року.

Уже в часі, коли ліквідація УНРРА - Університету стала зовсім очевидна, себто під кінець лютого 1947 року, багато студентів фармації почали звертатися через інж. Рудика до проф. д-ра Є. Вертипороха з проханням, щоб він подбав про дальшу можливість продовжування студій. Після проведеного пробного запису зголосилося понад 200 студентів, так що можна було розпочати старання про приміщення. Було дві можливості: примістити фармацію при Українським Вільнім Університеті (УВУ) в Мюнхені або при Українським Технічно - Господарським Інституті (УТГІ). Пертракції з проф. Мірчуком з УВУ виявили, що Український Вільний Університет не

є зацікавлений, щоб прийняти фармацію. Після цього було складено меморіал до Ректора УТГІ, що його підписав проф. д-р Є. Вертипорох, інж. Рудик і д-р Сиротенко. В тім меморіалі ми прохали прийняти фармацію як Відділ при Інженернім Ф-ті, під умовою, що поставраємось про комплектну хемічну лябораторію і складом лекторський персонал. Ректор проф. В. Доманицький і Сенат дуже прихильно поставились до нашої пропозиції, так що ми приступили до дальшої організаційної праці.

На засіданні Сенату УТГІ дня 1 березня 1947 року ухвалено було — засадничо погодитись на відкриття Фармацевтичного Відділу Інженерного Ф-ту з осідком у Мюнхені при умові: а) забезпечення Відділу приміщенням і лябораторією, б) оформлення відкриття Відділу через Професорську Раду Факультету, в) введення до програми Відділу предметів українознавства та мов, г) схвалення Сенатом предложених кошторисів на ремонт і устаткування приміщення та лябораторії, і д) набуття лябораторії від студентів у власність УТГІ. Тоді ж ухвалено покликати до

тижня організаційну Комісію в складі: доц. д-р П. Зелений, проф. д-р Є. Вертипорох, лектор інж. Б. Рудик, лект. О. Сиротенко, інж. М. Яворський, доц. В. Шпіка. Рівночасно Сенат погодився на внесення від УТГІ до Культус - Міністеріум у Мюнхені подання про перебрання лябораторії і просив доц. д-ра П. Зеленого зібрати в Мюнхені матеріали, скільки є професорів і студентів, які бажали б перейти на студії до УТГІ з УНРРА-Університету.

Тимчасом на руки інж. Б. Рудика напливали численні зголошення б. студентів УНРРА, що хотіли б перейти на Відділ Фармації УТГІ. Скомплектовано також лекторський персонал. Найважливішою справою було набуття хемічної лябораторії від УНРРА-Університету. Після довгих дискусій і переговорів, в яких зо мною брав спочатку участь і доц. д-р Зелений, а потім лише я, тодішній Ректор Університету проф. д-р Крумінг і Голова Ліквідаційної Комісії Університету та Голова Студентської Органзації погодилися передати на мої руки і за моїм підписом комплектно улажену хемічну лябораторію на 72 місця (столи, рури,

скло та хемікалії) безкоштовно для вжитку фармації УТГІ, як довго та буде існувати, за умовою, що Відділ Фармації УТГІ прийме на свої студії також б. студентів УНРРА-Університету неукраїнців, які хотіли б вписатися, без обмежень. В акті передачі лябораторії було зазначено, що лябораторія є власністю УНРРА-Університету і Студ. Організації. Щодо приміщення під лябораторію, то тодішній Директор Фюріхшуле погодився віддати пивницю в продовження існуючої там харчівні й кухні КОДУС-у на хемічну лябораторію, під умовою, що при інсталяції не будуть пошкоджені стіни й підлога. Після того, як ця підготовка праця була успішно закінчена, Сенат УТГІ на засіданні дня 23 квітня 1947 ухвалив уповноважити доц. д-ра Зеленого в заступництві Ректорату підписати умову з Сенатом УНРРА - Університету про перебрання майна та лябораторії.

Як вище згадано, треба було тоді поступити дещо інакше, ніж це було узгоджено з Ректором проф. В. Доманицьким. Рівночасно було опрацьовано програму студій 6-семестрової фармації, базуючись на програмах ні-

мецьких і австрійських факультетів фармації, з тим, що впроваджено українознавство, навчання німецької й англійської мов та введено деякі предмети, яких у німецьких програмах не було, напр., анатомію. Далі, достосовуючись до правил УТГІ, впроваджено написання кандидатими фармації дипломної праці та її захист. Програма навчання була майже ідентична з 4-річним курсом фармації в Канаді, США; (Польща взяла свої програми із США).

Початковий склад викладавців Відділу, предложений Сенатові дня 15 травня, був такий:

проф. д-р інж. Євген Вертипорох — професором фармацевтичної хемії,
мгр. Олекса Сиротенко — лектором неорганічної хемії,
інж. Борис Рудик — лектором аналітичної хемії,
мгр. Тарас Буката — лектором фармації та рецептури,
мгр. Ганна Коренець — лектором фармакогнозії,
інж. Мирослав Яворський — асистентом при катедрі аналітичної хемії з дорученням адміністративних обов'язків по хемічній лябораторії,
д-р Теодор Залуцький — асистентом при катедрі фармацевтичної хемії.

Не подані в списку професори, які були викладачами на інших факультетах УТГІ: проф. д-р Валентина Радзімовська — анатомія й фізіологія, проф. д-р О. Архімович — ботаніка, доц. д-р Степан Гик — фармацевтичне законодавство, доц. Я. Вакуленко — ботаніка І.

Крім того доручено викладади: проф. д-р Борис Балінський — зоологія, проф. д-р Зиновій Храпливий — фізика для фармацевтів, д-р Роман Несторович — перша поміч у наглих випадках, д-р Гіларій Домбчевський — гігієна.

На цьому ж засіданні прийнято внесення Деканату Інженерного Факультету про розпочаття навчання на Фармацевтичному Відділі в Мюнхені.

Професорська Рада Инж. Ф-ту обрала проф. д-ра Є. Вертипороха — Прореканом Ф-ту з дорученням йому керувати справами фармацевтичного Відділу в Мюнхені.

Професорська Рада УТГІ в Регенсбурзі на засіданні дня 15 травня 1947 в актовій залі Інституту на Лібльштра-

ссе всі ці постанови Инж. Ф-ту і початковий склад лекторського персоналу Відділу затвердила. Так почав існувати вже формально Фармацевтичний Відділ Инжен. Ф-ту УТГІ в Мюнхені — від 15 травня 1947 року.

Під кінець травня 1947 р. закінчено впорядження хемічної лабораторії, а побіч неї асистентської канцелярії, де містилася аналітична вага, хемічні речовини й аналізи. Найбільше труду для впорядження поклав лектор інж. Б. Рудик, що зі студентами і двома фаховими монтерами перевів майже сам цілу працю.

Теоретичні виклади відбувались у двох винайнятих рестораційних залах, що вповні вистачали на цю ціль. Всі вправи й досвіди проводились у лабораторіях під доглядом лекторів і асистентів. Студенти одержували аналізи після зложення відповідного кольоквія у асистента. Виклади були так уложені, що відбувались або рано або пополудні підряд, щоб студенти не тратили часу. Від викладових залів до хемічної лабораторії на Рамерсдорфі треба було йти 15 - 20 минут. Лабораторія була відкрита від 8 рано до 7 вечора, а нераз дещо дов-

ше. Асистенти й лектори мали так розділені години, що все хтось з них був у лабораторії. Виклади розпочалися 25 травня 1947 року.

Технічним Секретарем Відділу було прийнято мгра Володимира Івануса від 1 травня 1947.

Впис на літній семестр Фармац. Ф-ту виявив таку картину:

I-ий семестр: 65 студентів, з них 59 українців і 6 чужинців (33 чоловіки і 32 жінки),

II-ий семестр: (головно з I-го семестру УНРРА-Університету): 46 студентів, з них 36 українців і 10 чужинців (10 чоловіків і 36 жінок),

IV-ий семестр: (з 3-го сем. УНРРА - Університету): - 116 студентів, з них 97 українців і 19 чужинців (59 жінок і 57 чоловіків).

Разом: 227 студентів, з них 192 українці і 35 чужинців (понад 15%), в тім 127 жінок і 100 чоловіків.

В половині червня 1947 р. відбулася перша урочиста і-матрикуляція, на якій Ректор проф. В. Доманицький виголосив промову до студентів фармації, в якій підкреслив права й обов'язки студентів.

Інж. Борис Рудик був призначений завідуючим хемічною лабораторією, занявся

тільки улаштуванням і придбанням хемічної апаратури й хемікалій та дбав про доставку дистильованої води. Біля лабораторії містилася студентська харчівня КО-ДУС-у, де студенти могли одержувати смачні й дешеві снідання, обіди й вечері (після віддачі харчових карток) Треба підкреслити, що Допомоговий Фонд Комітету Українців Канади постійно підпомагав харчівню КО-ДУС-у харчем і товщем. Такі самі приділи йшли з Відділу Українського Допомогового Комітету в Америці (ЗУАДК), що містився на Пасінгу. Студенти гуртувалися в загальній студентській організації Мюнхену. Відносини між асистентами, професорами й студентами були дружні й приятельські, як це можна було сподіватися в українській Високій Школі. Також і чужинці студенти почувались серед українського студентства дуже добре, про що вони мені часто зазначували й підкреслювали. Студенти працювали інтенсивно й виказували добрі успіхи.

Оплати були розмірно низькі — 240 н. марок за семестр, що відповідало вартості о-коло \$2.00. Мимо низької платні професори, лектори й

асистенти працювали з по-
святою, щоб передати сту-
дентам знання.

У літньому семестрі 1947
р. праця в лабораторії і ви-
клади відбувались зовсім
нормально, так що пляни
навчання були вповні вичер-
пані. Організація фармації
не була ще закінчена, тому
треба було на Професорсь-
кій Раді Фармац. Відділу о-
працювати низку конечних
справ. Виготовлено текст
диплому магістра фармації,
взявши за взірець дипломи
західньо - європейських уні-
верситетів. Додано на дип-
ломі текст дипломової пра-
ці і дату її захисту. — Сенат
УТГІ одобрив і прийняв до ві-
дома текст диплому Магіст-
ра Фармації на своєму засі-
данні дня 9 липня 1947 р.
(прот. ч. 036, точ. 5 з). О-
працьовано даліше остаточ-
ний плян навчання на фар-
мації, при чому узглядено
програми фармації західньо-
європейських університе-
тів, Америки, Канади і Поль-
щі, що засадничо базувала-
ся на США і перейняла свої
програми звідти. Цей плян
затвердила опісля Проф. Ра-
да Інституту УТГІ дня 23 і
24 вересня 1948 р. по пере-
творенні фармацевтичного
Відділу в Фармацевтичний
Факультет (прот. 9, §7 б).

Осіnnю того ж року по-
стали нові II, III і V-ий семес-
три, тому постановлено за-
просити нових лекторів за
посередництвом Деканату Ін-
женерного Факультету. Се-
нат УТГІ прийняв це до ві-
дома на своєму засіданні 1
серпня 1947 р. (прот. 137, §
3. в, г, ґ, д), а Професорська
Рада УТГІ дня 2 серпня 1947
затвердила цю постанову —
(прот. 7, точ. 4, б). Поклика-
но тоді наступних лекторів:
мгр. Леоніда Папару, як
лектора аналітичної хемії;

даліше доручено виклади:
з українознавства — д-р
Михайлові Рабійові,
з токсикології і фармако-
логії — мгр. Олександрові
Якубовському, а мгр. Ірену
Каарепуу допущено як асис-
тентку з ботаніки.

Та сама Проф. Рада Інсти-
туту затвердила на Фарма-
цевтичному Відділі УТГІ три
катедри:

1. фармацевтичної хемії,
2. галенової фармації,
3. фармакогнозії.

У літньому семестрі, 27
липня 1947 в Мюнхені від-
булись перші дипломові іс-
пити на фармацевтичній Від-
ділі УТГІ, на яких був при-
сутній декан Інженерного Фа-
культету проф. Сергій Кома-
рецький. Першими магістра-
ми фармації УТГІ були аб-

сольвентки чужих університетів: Стефанія Бах, Ірена Бурко - Городилоська, Богданна Виноградник, Марія Гик і Вікторія Моралевич. Надання титулів магістра фармації прийняв до відома Сенат УТГІ на засіданні 1 серпня 1947 (прот. 137, точ. 5 д), а потвердила їх Професорська Рада УТГІ дня 2 серпня 1947 р. в історичній залі при вул. Лібштрассе 2 в Регенсбурзі. — 26 і 27 вересня 1947 одержало титул магістра фармації 8 студентів.

На початку зимового семестру, що тривав від 1 жовтня 1947 р. до 15 лютого 1948 р., запрошено нових лекторів:

Мгр. Інж. хем. Леоніду Іванну Вертипорох — як лектора косметичної хемії,

д-ра Богдана Залуцького — як лектора історії фармації;

На асистента аналітичної хемії запрошено — мгр. Ярослав Головчак.

Доручено виклади:

з англійської мови — Тарасові Лукачу,

з мікробіології — проф. д-р Анастасії Рокицькій.

Сенат УТГІ прийняв це до відома на своєму засіданні дня 21 листопада 1947 (прот. 143, точ. 2), а Професорська Рада Інституту УТГІ затвер-

дила це внесення на річних зборах дня 21 і 22 листопада 1947 в Регенсбурзі, в касині при Бахштрассе 54 (проток. 8, §3).

Коли організація фармації була завершена, показала практична потреба існування фармації як окремого факультету. На ширшому засіданні Проф. Ради Фармац. Відділу дня 28 листопада 1947 (прот. 4, §3) схвалено одноголосно доручити деканові проф. д-рові Є. Вертипорохові звернутись до Деканату Інженерного Факультету з проханням перетворити Фармацевтичний Відділ на Фармацевтичний Факультет. По передискутованні справи й узгідненні спірних точок, Проф. Рада Інженерного Ф-ту одноголосно постановила внесення до Сенату УТГІ перетворити Фарм. Відділ на Фарм. Факультет. Сенат УТГІ прийняв це внесення до відома на своєму засіданні дня 3 квітня 1948 р. (прот. ч. 151, §4), а потвердила річна Проф. Рада Інституту УТГІ дня 23 і 24 вересня 1948 в Регенсбурзі в Українській Оселі у шкільному будинку (прот. ч. 9, точка 3). Сенат УТГІ дня 3 квітня 1948 (прот. 151, §4) постановив вважати від тепер Фарм. Факультет за дію-

чий і поручив проф. д-рові Є. Вертипорохові скликати Проф. Раду Фарм. Факультету для обрання Президії Факультету. Це сталося на засіданні Проф. Ради Фарм. Факультету дня 23 квітня 1948 р. (прот. ч. 6), на якому одноголосно вибрано Деканат у такому складі:

Декан: Проф. Д-р Євген Вертипорох,

Продекан: проф. д-р Валентина Радзімовська,

Секретар: мгр. Володимир Івануса,

Керуючий відчитами: Доц. Олександр Сиротенко.

Сенат УТГІ дня 3 квітня 1948 прийняв до відома внесення Фармац. Факультету доручення викладати:

ботаніку — проф. д-р інж. Юрію Бритицькому,

харчову хемію — д-р інж. Павлові Турулі,

керування вправами при катедрі галенової фармації — мгр. Богданові Копиткові.

Д-ра Михайла Рабія — затвердити лектором українознавства;

Інж. Дам'янові Кордубі — доручити виконання обов'язків асистента при катедрі фармацевтичної хемії.

Професура і студентство Фармацевтичного Факультету відмітили 17-го квітня

1948 р. 50-річчя уродин Дежана Проф. Д-ра Інж. Євгена Вертипороха, а на святочному прийнятті вручено пропам'ятну грамоту, виконану мгр. Леонідом Папарою. артистом - малярем. Видано теж пропам'ятну відзнаку Фармацевтичного Факультету УТГІ.

У зимовому семестрі на Фармацевтичному Ф-ті працювало 19 викладачів, а на 5-ох семестрах було 245 студентів:

I семестр	— 37
II "	— 43
III "	— 43
IV "	— 12
V "	— 112

Крім асистентів інж. О. Кононенка, інж. Д. Кордуби і інж. М. Яворського, працювали як помічні асистенти студенти: Лідія Дереш, Осип Мащак, Богдан Бурачинський і М. Коковський, які були звільнені від шкільних оплат. Керівник лябор. лект. інж. Б. Рудик часто скликував сходи асистентів і помічних асистентів, щоб обговорити різні справи і щоб поодинокі групи студентів на вправах собі не перешкоджали, бо лябораторія була перевантажена. Про хемікалії і дистильовану воду дбав інж. Б. Рудик, а помічні асистенти провірюва

ли стан запасів, щоб не було браків.

На літньому семестрі, що тривав від 15 квітня до 15 липня 1948 р., деякі виклади (з демонстраціями) відбувались у лябораторії на Фюріхшуле, а більшість викладів була в поблизькім ресторані, 2-3 мінути ходу від Фюріхшуле. Праця йшла дуже інтензивно, бо студенти VI-го семестру (110) завзято працювали, щоб докінчити приписані вправи, взяти дипломові праці і після фєрій приступити до дипломових іспитів. Тоді вже зачала-ся масова еміграція до заморських країв, головнo до Канади й США, а також до Аргєнтини.

Число студентів на літньому семестрі було майже те саме, що на зимовому. Профєсорська Рада Фармацевт. Факультету дня 3 серпня 1948 постановила, щоб з огляду на еміграцію дипломові іспити і захисти дипломних праць відбувались на будуче в кількох термінах, перший після 15 вересня. В зимовім семестрі 1947 - 48 і в літньому семестрі 1948 року здадо дипломові іспити, захистило дипломову працю й одержало звання магістра фармації — 5 студентів.

Після переведення грошо-

вої реформи в Баварії, 21 червня 1948 р., настала всюди грошова скрута, так що заіснувала конєчність завести різні обмеження у видатках Фармацевт. Ф-ту. Сенат УТГІ на своєму засіданні 28 липня 1948 р. (прот. ч. 155, § 4) схвалив різні засоби ошадности і схвалив нові норми оплат. Нові семестральні оплати виносили 150 нм. (1\$ — 4 нм.), — які факультети могли вибирати ратами, але все мусіло бути заплачене перед здаванням іспитів. Осінній семестр, що мав тривати від 1 вересня до 31 грудня, впроваджено, щоб дати змогу емігрующим студентам закінчити скоріше студії. Лєкторський персонал радо погодився на зменшення фєрій, щоб допомогти студентству.

На Проф. Раді Інституту 26 і 27 вересня 1948 затверджено підвищення лєктора Олєксія Сиротєнка на доцєнта неорганічної хємії. Лєктора мгр. Тараса Букату підвищєно на доцєнта галєновї фармації на підставі габілітаційної праці „Фармацевтично - галєнова прєпаратика”, захист якої відбувся 17. 8. 1948 на Проф. Раді Фармацевт. Ф-ту в Мюнхєні.

На осінньому семестрі від 18. 9. до 6. 10. 1948 захисти-

ло дипломову працю і дістало звання магістра фармації — 43 студентів.

На останнім святочнім засіданні Професорської Ради Фармацевт. Факультету в Мюнхені дня 5 жовтня 1948, що ним проводив Декан Проф. Д-р Євген Вертипорох перед своїм виїздом до Канади (18. 10. 48), був присутній Проректор УТГІ проф. інж. М. Зайцев. На засіданні було присутніх 16 професорів, доцентів і лекторів та секретар. Тоді відбувся захист докторської праці мгра фармації Ореста Логінського на тему „Емульзії і емульгатори в фармацевтичній практиці”. Схвалений Проф. Радою Фармац. Факультету титул доктора фармації прийняв до відома Сенат УТГІ 13. 11. 48 (прот. ч. 160) і затвердила остання Проф. Рада Інституту УТГІ, що відбулася 19 липня 1949 р. в Регенсбурзі.

На засіданні Проф. Ради Фарм. Факультету 5 жовтня 1948 р., на внесок лектора мгра Леоніда Палари і Доц. Олексія Сиротенка, постановлено одногolosно, щоб за заслуги на полі розвитку фармації Проф. Д-рові Євгенові Вертипорохові надати докторат фармації гоноріс кавза і цей внесок для даль-

шого оформлення передати до Сенату УТГІ.

Вечором відбулось святочне прощання Декана Проф. Д-ра Є. Вертипороха з його родиною.

На внесення декана, обрано продеканом доц. Олексія Сиротенка.

З огляду на виїзд доц. мгра Тараса Букати до Аргентини, Проф. Рада Фарм. Ф-ту постановила доручити виклади з галенової фармації д-рові фармації О. Логінському. Сенат прийняв це до відома на засіданні 13. 11. 1948 (прот. 160), а Проф. Рада Інституту в дні 19 липня 1948 затвердила його лектором.

Після виїзду декана проф. д-ра Є. Вертипороха до Канади 8. 10. 48., провід факультету переняв доц. Олексій Сиротенко і вів його до свого виїзду до США, себто до травня 1949 р.

При кінці грудня 1948 р. (прот. Сенату УТГІ ч. 162, 28. 12. 48.) було на Фарм. Факультеті записаних 91 студентів, активних 62. Фармацевтичну хемію, органічну частину викладав проф. інж. М. Зайцев, неорганічну частину переняв доц. О. Сиротенко. Кількісну аналітичну хемію викладав лектор інж. Борис Рудик. Якісну аналітичну хемію викладав лек-

тор мгр. Леонід Папара. Технологію фармац. препаратів перебрав мгр. О. Кононенко. Галенову фармацію на 5-му семестрі — мгр. Анна Коренець, на 6-му семестрі — д-р фармації О. Логінський.

Проф. Рада Фарм. Факультету з 19. 10. 48. (прот. ч. 12) постановила звернутись до Сенату, щоб прискорити перевід диплому магістрів фармації (як копію - відпис) на латинську мову. На тому самому засіданні мгр. Олег Кононенко захистив свою докторську працю на тему „Н - хлоропохідні - сульфамід - фталевих кислот (розчинні діхлораміди)”. Лектор мгр. Анна Коренець захистила габілітаційну працю на тему: „Рослинний сирівець у фармацевтичній практиці”.

Сенат УТГІ на засіданні 4 березня 1949 р. (прот. 164) прийняв до відома оба захисти, а остання Проф. Рада Інституту 19 липня 1949 р. їх затвердила. Від тоді Професорські Ради Інституту більше не відбувались, а їх агенди вів Сенат УТГІ.

Як асистенти працювали в зимовому семестрі 1948 - 49: Д-р Сильвія Жемчужнікова, інж. М. Яворський, мгр. Ярослав Головачук і волонтер асистент мгр. Євгенія Данилюк і мгр. Михайло Степанів.

В тому часі викладали лише ті позамісцеві лектори, що могли доїздити на власний кошт.

Весною 1949 р. секретар Проф. Ради доц. Дам'ян Пеленський wraz з продеканом доц. Сиротенком відвідали директора і zarazом декана фармац. факультету проф. Бамана в Мюнхені. Вони коротко представили йому історію нашої високої школи і фарм. факультету зокрема та просили його відвідати нашу фармацію, оглянути лабораторію і побувати на наших дипломових іспитах. Проф. Баман дуже ввічливо вислухав делегацію (сам він був із Праги). Делегації йшло зокрема про те, щоб одержати від проф. Бамана оречення про придатність лабораторії Фарм. Факультету УТГІ та її рівень, бо круги ІРО (пан Фіндлей) дали були неприхильну опінію. За деякий час приїхала до нашої лабораторії комісія під проводом проф. Бамана, все дуже докладно оглянула і при тій нагоді перепитувала наших студентів, що вони роблять, на що діставала дуже вичерпуючі відповіді. — При тому був також проф. д-р І. Мірчук, який випадково приїхав на Фюріхшуле. Ректорат просив рівнож

у міністерстві освіти присла-ти свого відпоручника на дипломові іспити, щоб дав оречення про рівень фармації УТГІ, що було нам потріб не до сфіналізування оречень для визнання УТГІ через ба-варське Міністерство Освіти. Про наші дипломові іспити на фармації повідомлялося завжди міністерство освіти. І так у січні 1950 року від-булися дипломові іспити в присутності представників Ректорату, — проректора проф. Зайцева, секретаря професорської ради доц. Дам'яна Пеленського та від-поручників міністерства ос-віти, а саме — відпоручників фармац. факультету проф. д-ра Гергаммера та приват-доцента д-ра Спрінгера, і відпоручника міністерства консерватора д-ра Й. Зедль-меєра, який дуже добре ро-зумів по - російськи і про-вадив дуже докладний про-токол іспиту, питань та від-повідей. Іспит відбувався під проводом пані декана проф. д-ра Радзімовської. Німець-кі відпоручники, які й самі завдавали питання, заявляли опісля, що такий прилюдний іспит є багато тяжчий, як іс-пити, перепроваджувані у них лиш при комісії, згляд-но поодинокі. Вони були за-доволені з відповідей і при-

знали, що рівень знання є добрий. Такий саме звіт зда-ли вони до міністерства осві-ти, про що говорив відпо-ручникові ректорату доц. Пе-ленському радник міністер-ства д-р Зайдлер.

Згаданий іспит відбувся 17. 1. 1950. Здали тоді: Мілер Станислав, Пастушенко Ми-рослав і Струмінська О.

На дальші іспити запрошу-вано також представника мі-ністерства і він деколи при-ходив.

На Проф. Раді Фармацевт. Факультету 25 січня 1949 р. схвалено надати титул лек-тора УТГІ д-рові О. Кононен-кові, що потвердила Проф. Рада Інституту 19 липня 1949 р. Присвячувано тоді багато уваги, щоб спонукати сту-дентів до точного вчашання на виклади і до відроблю-вання вправ. Цей семестер мав тривати від 1. 1. до 31. 5. 1949 р. За часів в. о. Декана Доц. Олексія Сиротенка ді-стало дипломи магістра фар-мації — 6 студентів.

По виїзді доц. Сиротенка до США, після довгої перер-ви, відбулось засідання Про-фесорської Ради Фармацевт. Факультету дня 4 червня 1949 і в. о. декана Фармації стала проф. д-р В. Радзімовська. Стверджено тоді теж від'їзд лектора мгр. О. Якубовсько-

го до Австралії і д-ра Несторовича до США та проф. О. Корсунського (що викладав мікробіологію по від'їзді проф. д-р Рокицької). Головною журбою проводу факультету була пливкість студентства і професури, а далі злий фінансовий стан. Однак стверджено, що лекторський персонал працював жертвенно і з посвятою та виконав програму навчання. Все ж таки обрано комісію, зложену з лекторів відповідних предметів, для перевірки педагогічної ділянки, а головне для згармонізування викладів хемічних дисциплін.

У літньому семестрі 1948-49 було на Фармац. Факультеті 48 студентів, а саме: на III семестрі — 13, IV сем. — 10, V сем. — 14, VI сем. — 11 студентів.

Проф. Д-р В. Радзімовську обрано деканом на рік 1949-50.

В тому часі одержало титул магістра фармації 8 студентів, з того 6 чужинців.

Літом 1949 р. виїхав лектор інж. Борис Рудик до Канади, а обов'язки завідувачого лабораторією переняв д-р фарм. О. Кононенко. По від'їзді д-ра Ореста Логінського до США читання курсу галенової фармації доручено мгр. Богданові Копиткові на

правах лектора. По від'їзді лектора д-ра Теодора Залуцького до США, часово заступала його Проф. Д-р В. Радзімовська, а вправи з клінічної хемії провадила мгр. Євгенія Данилюк і Д-р О. Кононенко (Прот. Проф. Ради Фарм. Фак. 16 і 24 вересня 1949 р.).

Секретар мгр. Вол. Івану-са одержав ступінь д-ра права на УВУ в Мюнхені.

Фінансовий стан Факультету був слабкий, але лектори присвячували головну увагу справі допомоги студентам, щоб виконали вимагані вправи, здали іспити і довели свої студії до закінчення **перед** виїздом на еміграцію.

На Проф. Раді Фарм. Факультету (прот. 17) з 22 листопада 1949 постановлено надати титул лектора при катедрі галенової фармації УТГІ — мгр. Богданові Копиткові. Апробовано докторську працю д-ра О. Кононенка як габілітаційну. Обрано мгр. Євгенію Данилюк асистентом при катедрі фізіології і біохемії. З огляду на наглі виїзди лекторського персоналу постановлено уділити деканові повновласті визначати для переведення іспиту лектора, коли лектор якогось предмету нагло виїхав.

У другому літньому семестрі 1949 р. одержало титул магістра фармації 10 студентів, з того 4 чужинців (поляків).

Професорські Ради Фарм. Факультету відбувалися рідко, головню для схвалення дипломних праць і захистів праць та уділення звання магістра фармації. Дня 18. 3. 1950 (прот. 18) закінчило студії 8 студентів. 1 квітня 1950 р. (прот. 19) стверджено, що перебіг навчання є задовільний, виклади V семестру мають відбуватися нормально, також дозволено студентам V і VI семестрів докінчити вправи з дисциплін, які вони не встигли зробити. В разі відходу на відпустку проф. д-р В. Радзімовської, обов'язки декана Фарм. Факультету перебирав проф. д-р інж. Юрій Брижицький. Місце асистентки мгр. Євгенії Данилюк (що виїхала до США) заняв мгр. Маркіян Стасюк (катедра фармацевтичної хемії і фізіології). Обговорювано теж докладно справи скорої еміграції і передискутовано матеріальний стан факультету. Надано титул магістра фармації двом студентам.

Протокол Проф. Ради Фармацевт. Факультету з 20 травня 1950 р. дає змогу зорієн-

туватись у фінансовому стані Факультету:

Сальдо на квітень 1950 було н. м. 469.24.

Приходи до 20. 5. 50. — н.м. 647.00.

Разом приходи н.м. 1.116.24.

Розходи на квітень 1950 — н.м. 405.52.

Розходи 1-20. 5. 50 — н.м. 519.19.

Разом розходи н.м. 924.71.

Сальдо на 20. 5. 50 — н.м. 192.53.

Головні видаткові позиції були лекційні і за адміністрацію. Реактиви в лабораторії в квітні 1950 р. коштували н.м. 10.74.

На Проф. Раді Фарм. Факультету 6 червня 1950 року схвалено уділення звання магістра фармації 10 студентам, з того 4 чужинцям. Дня 3 липня 1950 схвалено титул магістра фармації 2 студентам, а вільного студента Казимира Чартинського (поляка) з огляду на виповнення всіх вимог, переведено в звичайні студенти. На тому засіданні були присутні: декан проф. д-р Ю. Брижицький, Проректор проф. М. Зайцев, лектор Богдан Копитко і секретар д-р В. Івануса. Дня 1 серпня 1950 р. (прот. 23) постановлено, щоб виклади і вправи, недокінчені в літньому семестрі, читати до-

датково. За лабораторії по-бирано такі оплати, щоб 30 відсотків ішло на покриття видатків школи. По від'їзді доц. П. Турули до США, доручено читати споживчу хе-мію проректорові інж. М. Зайцеву. З уваги на від'їзд проф. д-р В. Радзімовської до США, доручено викону-вати обов'язки лектора по фізіології і біохемії лікареві Ользі Виноградовій. Поста-новлено провести інвентари-зацію лабораторії. Дня 3 жовтня 1950 (прот. 25) схва-лено захист. диплом. праці і схвалено звання магістра фармації студентці Ільзі Кальнінт (лотишка). Дня 17 жовтня 1950 (прот. 25) нада-но титул магістра фармації трьом студентам. З огляду на виїзд лектора мгр. Б. Ко-питка до США, поручено іс-

питування предмету галено-вої фармації мгр. Ользі Нич.

На засіданні Проф. Ради Фарм. Факультету 23 жовтня 1950 р. (прот. 26) були: де-кан проф. д-р Ю. Брижиць-кий, продекан проф. М. Зай-цев, доц. д-р О. Кононенко, аптикар мгр. Ольга Нич та секр. д-р Б. Івануса. В зв'яз-ку з виїздом проф. д-ра Ю. Брижицького до США, обо-в'язки декана доручено — проф. М. Зайцеву, а в його неприсутності в Мюнхені в наглих справах мав повно-власті його заступати доц. д-р О. Кононенко. Схвалено титул магістра фармації 3 студентам, між якими був секретар Фарм. Факультету д-р Володимир Івануса. Це був останній протокол Про-фесорської Ради Фармацев-тичного Факультету.

СТАТИСТИЧНИЙ ЗВІТ

з перебігу фреквенції слухачів Фармацевтичного Факультету УТГІ в Мюнхені за час аудиторного навчання.

(подав Б. Секр. Фарм. Фак. УТГІ Д-р Володимир Івануса)

3.VI - 3.VIII 1947 — Літній семестер 1947.

Семестер:	Активних студ. разом:	Жінок:	Мужчин:
I	59	32	26
II	49	31	18
IV	119	54	65
Дипломанти	13	11	2

1.X. 1947 - 15.2. 1948 — Зимовий семестер 1947-48.

I	39	18	21
II	39	19	20
III	44	33	11
IV	12	6	6
V	110	49	61
Дипломанти	6	3	3
Докторанти	2	-	2
Вільні слухачі	3	2	1

1.III - 15.VII. 1948 — Літній семестер 1948.

II	43	19	24
III	29	18	11
IV	21	13	8
VI	121	63	58
Дипломанти	4	3	1
Докторанти	3	-	3
Вільні слухачі	4	3	1

Літні ферії: 1.VIII - 1.X. 1948.

1.X. 1948 - 31.XII. 1948 — Зимовий семестер 1948-49.

I	18	8	10
III	13	6	7
IV	20	8	12
V	40	30	10

24.I. 1949 - 31.V. 1949 — Весняний семестер 1949.

III	12	5	7
IV	10	5	5
V	15	6	9
VI	10	9	1

1.VI. 1949 - 30.X. 1949 — Літній семестер 1949.

III	4	3	1
V	6	3	3
VI	13	6	7

7.XI. 1949 - 30.III. 1950 — Зимовий семестер 1949-50.

IV	2	2	-
VI	5	3	2

1.IV. 1950 - 31.VII. 1950 — I Літній семестер 1950.

V (вписаних 5)	2	2	(3)
----------------	---	---	-----

1.VIII. 1950 - 30.XI. 1950 — II Літній семестер 1950.

VI	2	2	-
----	---	---	---

До кінця травня 1951 р. відбувалися додатково лише лабораторійні виправи.

По виїзді проректора Зайцева в березні 1951 р. до США, обов'язки керівництва фармацією перебрав з доручення Ректорату доц. Кононенко Олег.

У червні (6. 6. 1951) відбувся дипломовий іспит перед від'їздом доц. Кононенка до США, під головуванням в. о. продекана доц. Вакуленка. На факультетській раді фармації рішено передати керівництво ведення фармацевтичного факультету деканові ветеринарнийого факультету доц. Вакуленкові, що й затверджено на професорській раді в дні 21. 10. 1951 р.

В грудні 1951 р., з причини ліквідації табору в Авгсбургу, привезено все майно Школи УТГІ до лябораторії і тоді фармацевтичну лябораторію звужено тільки до двох столів, і так є й досі. На викладову залю взято сусідню кімнату.

В квітні 1952 р. на проф. раді факультету фармації рішено запросити проф. д-ра Гинилевича на катедру галенової фармації і рецептури, анатомії і фізіології та мікробіології. Це запрошення затверджено на раді професорів фарм. факультету 10 січня 1953 р., як теж затверджено вибір проф. д-ра Ги-

нилевича на декана фармації, а на продекана — доц. Пеленського.

В листопаді 1952 р. захистила докторську працю mgr. фармації пані Неоніля Очабрук.

На факультетській раді 5 січня 1953 р. запрошено на лектора паню д-р Неонілю Очабрук на дисципліни: фармакогнозія, фармакологія і токсикологія. На проф. раді 10 січня 1954 вибір затверджено. Зараз зголошений до докторату mgr. фарм. Богдан Крук, що робить докторську працю — під керівництвом проф. д-ра Є. Вертипороха. Один дипломант робить зараз працю під керівництвом проф. Гинилевича.

Всіх фармацевтів, що закінчили фармацію УТГІ, є до нині 118. Трьох магістрів фармації зробили докторати фармації: Орест Логінський, Олег Кононенко і пані Неоніля Очабрук.

Все майно фармації є під доглядом лектора д-ра Н. Очабрук.

Матеріяли: Власні записки, іспитовий денник до жовтня 1948. Протоколи Професорської Ради Фарм. Факультету (26, до 23. 10. 50. Протоколи Сенату УТГІ (відписи) до ч. 165, 15 квітня 1949 р. Вилиси з протоколів

Сенату УТГІ до ч. 167, з 17 липня 19949 р. Виписки з протоколів Проф. Ради Інституту УТГІ, чч. 7 - 10 (до 19. 7. 49). Доповідь Інж. Б.

Рудика: Про лябораторію Університету УНРРА. Листування з б. Професорами УТГІ і студентами.

Д-р Василь Луців

Гетьман Мазепа в світовій літературі

(Авторове резюме)

Понад три сотні літ Захід зустрічається з прізвищем Івана Мазепи. Зустрічається з ним у художній і в історичній літературі. Біографія Мазепи вказує нам, що він був визначною постаттю не тільки в Україні, але і в Європі. Як такий, цікавив як істориків, так і творців красного письменства, бо визначні люди завжди були улюбленими героями мистецьких творів.

Постать Івана Мазепи не тільки визначна, але й трагічна та таємнича, і тим самим ще більше цікава, ба, впрост вимріяна для поетів і письменників. Їх цікавив гетьман Мазепа, як державний муж, політик, стратег, дипломат і меценат та не менше цікавив Мазепа - людина, з його особистим таємничим і романтичним життям.

Студіюючи цілу низку праць давніших істориків,

доводиться сказати, що деякі негативно насвітлюють постать гетьмана Мазепи та його діла.

Не можна дивуватися московським історикам, котрі заради добра своєї імперії розминулися з науковою правдою та скрізь звеличують великого гетьмана „зрадником”, і тільки Акад. С. Ф. Платонов мав відвагу сказати, що „старшина (а в тому і гетьман) хотіла зберегти автономію України і не терпіла російського вмішування в українські справи”.

Є дивним, що деякі польські історики, як Пішездзєцькі чи Чарновські, теж називають Мазепу „потвором невідячності”, „гнобителем та кровопійцем козаччини та мстивим тигром, що все, мов ляв, робив з егоїстичних мотивів і тільки для власного збагачення”.

Неменш шкідливе і неправ

диве наświetлення цього великого гетьмана нашим заслуженим істориком М. Костомаровим у монографії „Мазепа і Мазепинці”. Була це перша наукова монографія, але вона однобічна і поверховна в оцінці. Тут — як каже історик Б. Крупницький — „...на перший плян було поставлено персональні якості Мазепи, його егоїзм, дволичність, непевність, хитрощі, честолюбство, і вони то мали бути мірилом оцінки особи та діяльності українського гетьмана”.

Д. Дорошенко влучно вказує на те, що своєю монографією, написаною якраз у такому дусі, Костомаров хотів довести льояльність українського руху, а тим самим показати перед царським урядом, що сепаратизм — це індивідуальний тільки вчинок гетьмана, що не мав і не має підтримки українського народу.

Від’ємно ставиться до Мазепи і давня шведська школа, репрезентована Фрикселем, Карлсоном і навіть Енсенном. Щоправда, була це школа звеличників маси, що навіть свого короля, Карла XII, представляє негативно. Історики нової шведської школи пишуть позитивно про свого короля, але да-

лі негують постать гетьмана Мазепи.

Доволі позитивно, хоча не без впливів Московщини, висвітлюють постать гетьмана французькі історики, як от Вольтер, Воге, Мартель та інші.

Так само представлена ця справа і в багатій англійській літературі — от хоч би в Гордона, в сучасній йому пресі, в альманахах тієї доби чи в новіших істориків.

Цього не можна сказати про загал німецьких істориків, котрі завжди користувалися московськими суб’єктивними джерелами.

З українських істориків та дослідників позитивно оцінили Мазепу в своїх монографіях Ф. Уманець та Шевченко, хоча Уманець висунув на перший плян персональні якості гетьмана. На Мазепу, як на історичного діяча і прозорливого політика та доброго дипломата, стали глядіти ширше і глибше — В. Липинський, Б. Крупницький, М. Андрусак, І. Борщак, Оглоблин та інші модерні історики державницької школи.

Майже в сто літ після смерті Мазепи, в добі романтизму, письменники запізнали світ ніби з другим Мазепою — легендарним.

Романтизм появився при кінці XVIII і на початку XIX ст. у мистецтві слова як протидія мертвій псевдокласичній теорії і практиці. — „Я” людини, пробуджене в добі гуманізму, було заснуло на деякий час та його пробудив Вольтер і вилив в своїх думках Руссо. Людське „Я”, вивільнене з оков марило про піднебесся та тіло жило в реальному і брудному світі неправди. Зосталася людська фантазія та дужий протест проти панівного устрою — заради людського щастя в майбутньому. Вилонюються титанічні постаті Вертера, Карла Маро, Рене, Ерані. Дужим зовом пролунали революційні гимни спротиву Шеллі, Байрона, Міцкевича, Шевченка. Великий вплив мали брати Шлегелі і Гофман, на котрих взувавсь Віктор Гюго. Наведені думки про романтизм і дані про гетьмана Мазепу, вказують, що його постать, впрост не могла бути поминена романтичними письменниками. Їх цікавив оцей східно - європейський Гамлет, поборник московської тиранії.

Щоправда, постать Мазепи у романтиків це здебільша витвір фантазії. Це особливо помітно в описах любовних пригод юнацьких а

то і старших літ, у котрих дуже мало правди, а багато вигадки і фантазії. Тут чітко змальований цей легендарний Мазепа, непокірний дух степу, прив'язаний до розшаленого скакуна - судби, що апокаліптичною бестією мчить у незнане, і якраз ця постать стала захоплюючим сюжетом для романтичних поем, жахливих драм, почитних повістей, глибоких опер і мистецьких малюнків. Тут проявляється ота мистецька фантазія, котра з повною силою виступила проти насильства, а рівночасно виступають усі три прикмети романтизму — індивідуалізм, націоналізм та універсалізм.

Постать гетьмана Мазепи стала символом. У Франції — пише Воге — не було в той час майже ні одного учня, що не знав би Мазепи, котрий був уособленням України, її життя і побуту, її бажань і змагань. Інший француз, Едгар Кіне, порівняв одного разу нещасливу Францію до замученого Мазепи, перед котрим простягалось славне майбутнє.

Попередньо згадано, що Вольтер, французький поет і філософ пробудив „Я” людини. Романтики, в першій мірі Байрон, обильно черпа-

ли з глибокого джерела Вольтера. Байрон не міг не читати його праці „Історія Карла XII”, бо якраз тут наводиться любовна історія Мазепи, запозичена в свою чергу у хвальковатого мемуариста Паска, котра послужила Байронові сюжетом до поеми. Крім Байрона використали цей епізод інші і це була друга причина, чому Мазепа увійшов у мистецьку літературу.

Просторе резюме „Пам’ятників” Паска в другій частині моєї праці про Мазепу та характеристика Паска указують на те, яку вагу може мати його любовна історія Мазепи з Фальбовською. Це важне тому, що побрехенька Паска набрала розбурханої уяви великих поетів у добі романтизму.

Польський поет Залескі так пірнув у безодню фантазії, що в своїй „Думі про Мазепу” каже гетьманові родитися, жити і втікати з Польщі в часі наступу Хмельницького на Замостя. Словацький теж хотів бути оригінальний і замурував героя в своїй драмі „Мазепа” у кімнаті одної любки. Такі фантастичні вигадки знаходимо в Байрона, в Гюго, в Пушкіна, в Булгаріна, в Мая та інших.

Цих кілька прикладів з художньої літератури про Мазепу вказує, як то письменники замінювали історичного Мазепу на легендарного, і тут буває дуже трудно провести необізаному зо справою, чітку лінію між правдою, а фантазією. Трудно то му, що брак докладніших даних в цілих періодах життя гетьмана Мазепи, як от час уродин, побут у власній маєтності на Волині — по укінченні королівської служби, взаємовідносини з княгинею Дольською й інше. Це все творить мережу неясного, за темненого і загадкового — так пригожого для злосливої видумки, або для уяви мистця, а рівночасно становить не будь яку перепону для історика.

Крім наведених причин, чому ім’я Мазепи ввійшло в світову літературу, можна вчислити динаміку трагічного страждання Мазепи, бажання волі одиниці, народу чи нації (порівняймо легенду і чин Байрона, що поклав свою голову в обороні свободи Греції), захоплення могоутністю задумів гетьмана та інше, що як каже Б. Лепкий „вказує на Мазепу, того невтомного будівничого української держави, великого культурного діяча, що спи-

нив руїну, зібрав до купи багато наших земель і загосподарював їх”.

Не малу вагу відіграють у виборі постаті Мазепи, як головного героя твору, особисті мотиви поодиноких авторів.

Так як про те обширно говориться в моїй праці, наведу тільки декілька прикладів.

Вольтер писав про Мазепу, бо цей боровся за незалежність української козацької держави.

Байрон, бо Мазепа завжди був джентлменом в повному розумінні та був революціонером як і поет. Як знаменитому кіннотчикові йому імпонувала згадка Вольтера, про шалену їзду Мазепи степами України, а крім того, хто зна чи видумана справді, але занотована істориками, любов майбутнього гетьмана, з красунею - дружиною старого шляхтича не нагадувала його власної любови, бо хіба ж не даром дав Фальбовскій ім'я Тереса...

Віктор Гюго, надає своїй поемі символічне значення. Розшалілий кінь являється символом людського генія, котрий пориває і несе людину в незнане й таємне, але славне й могутнє майбутнє.

Рілеєв, декабрист і свободо-

любєць писав про Мазепу, бо вірив, що його повстання це „боротьба свободи з самодержав'єм”.

Словацький, уродженець чарівної України (Крем'янець - Волинь), виїздить після неудалого Листопадового повстання за кордон і в 1832 р., в Швейцарії, в часі роману з швайцаркою Егляртиною Паттей, згадує любовні романи Мазепи і пише трагедію „Мазепа”, під впливом „Розбійників” - Шіллера.

На кінці виринає питання, чому фантазія, часом вимислевних епізодів з життя гетьмана Мазепи, таких темних, загадкових, а часом зовсім відсутніх у істориків, знаходить спеціальне підкреслення і кольоритне забарвлення у мистців. Відповіддю нехай будуть слова французького композитора Неріні, дані відомому мазепознавцеві Іллі Борщаківі в Бордо. „...Це вже наше право, композиторів, приміювати історію, як тільки захочемо, докладніше кажучи, як того вимагає мистецтво”. А щонайменше, таким представила його більшість мистців слова, звуку і пензля всієї Європи, प्रतिжно до істориків, котрі бачать його тільки добрим уч-

нем Макіявеллі, або „ізмєн-ником царя восточного”.

Поверховне та однобічне навітлення Мазепи багатьма істориками — веліло мені піти за меншістю і покласти натиск не на персональні прикмети але на Мазепу — державника. Деякі історичні факти веліли глибше застановитися і шукати такого чи іншого чину гетьмана Мазе-

пи, і його причин. Все це, в міру можливості з'ясовано у моїй тритомовій праці п. н. „Гетьман Іван Мазепа в світлі європейської літератури”. Перша частина п. н. „Гетьман Іван Мазепа - Колодинський” (Життя і подвиги великого гетьмана на основі старих і нових матеріалів) появилася на книжному ринку.

—0—

Проф. Євген Онацький

Символіка коровай в українському весіллі

Коровай — це великий весільний хліб, який пекли і в молодій і в молодого, коли вони ходили запрошувати родичів та знайомих на своє весілля.

Етимологічне значення слова „корѡвай” не ясне. Одні, як Сумцов та Ястребов, виводили це слово від санскритського пня „кр” — робити, чинити; інші, як Хв. Вовк, в'язали його з „коровою”, санскритським словом „кравія” — м'ясо, або з слов'янським „каров”, „кров” і т.д., намагаючись виказати, що коровай був жертвою, і, як жертва, заступив колишню криваву жереву:

„В усіх релігійних куль-

тах, — писав Хв. Вовк у своїх „Студіях” (ст. 243-44), — жертва хлібом замінює собою жертву худобою, тому дуже часто надають хлібові форму різних тварин, що їх мали колись звичай колоти, як жертву... Беручи ж на увагу, що український коровай так само має форму різних тварин, або частіше ще різних частин їх тіла, як от голова, роги, тощо, то назва цього хліба, який заступив собою жертвенне м'ясо, му- сить мати етимологічний зв'язок із санскритським „кравія...”

Але інший дослідник весільної української обрядовості, Ястребов, дошукую-

чись зв'язку між короваем і коровою, ніде не завважив будь-яких подібностей між формою короваю і корови, — навпаки, він звернув увагу, що, виключивши голубків, якими прикрашається коровай, інші його прикраси походять виключно із рослинного світу, що відзначається і в весільних піснях:

Привезено зілля

З трьох гір на весілля,

Поставлено зілля

Поставлено зілля

На столі - престолі...

Ти наш святий короваю!

(Чуб. IV, ч. 1059).

Або:

Розбирайся, короваю,

З зеленого розмаю,

З червоної калини,

З зеленого барвінку --

На тисову тарілку...

(Чуб. IV, ч. 1059).

Тому Ястребов уважав доцільнішим виводити коровай із санскритського пня „кр” — чинити, робити (себто, робити власне хліб).

З другого боку і Ящуринський, дослідник весільного печива, писав у 1897 р. у „Київській Старині”:

„Проф. Сумцов висловив гадку, що коровай, як весільна жертва, замінив собою корову, з якою зближає його і назва” (Сумцов „Хліб в обрядах и песнях”, ст. 122-

24). „Але ми, розглянувши всі ті зразки, які нам поповнили з трьох губерній, не знайшли фактичного ствердження цієї гадки в формі прикрас на зразок коров'ячої голови, рогів, хвоста, що про них зібрав був вістки Сумцов у своїй праці. Так само не бачили ми серед прикрас короваю й образів сонця та місяця, які можна було б уважати за рештки сонячного культу. Нема нічого неможливого, що ці образи зрештою десь і знайдуться, але треба приймати на увагу, що коровай, як і всі весільні хліби, робиться з кислого тіста, що при печенні нерідко відмінює свою первісну форму і тим може давати привід до непорозумінь. Так, у прикрасах одного короваю з с. Глодоси не трудно було б убачати баранячі голови, коли б жінка, яка його робила, не запевнила нас, що то мали бути голубки...” („К. Ст.” 1897, XI, ст. 283-86).

Робити, чи „бгати” коровай запрошується молодих родичок та сусідок. То мають бути молодичі, що живуть із своїми чоловіками, отже виключаються не тільки вдови, але й жінки, яких чоловіки перебувають тимчасово десь на стороні, у війську, тощо. Іноді виключа-

ється й жінок, що вдруге ви-
йшли заміж.

Цих „коровайниць” має
бути ніби непаристе число.
Запрошує їх часто сама мати
молодої, але на Херсонщині
ця функція припадає пере-
важно молодшій сестрі мо-
лодої, або й якій іншій ро-
дичці, яка зветься тоді „про-
хальницею”.

Запрошені молодиці при-
ходять, несучи з собою му-
ку, яйця, масло та інше, по-
трібне для печення короваю.
Вони починають з того, що
миють собі руки й завітчу-
ються барвінком. Потім, спі-
ваючи, просять старосту бла-
гословити розпочати працю.
На Херсонщині двох з них
в'язали разом червоним по-
ясом, і вони, так зв'язані, ста-
вали місити тісто. У багатьох
місцях борошно висипали
перше в ночви, поставлені
серед хати, додавали туди, а
часом і горілки, щоб коро-
вай „був веселий”, а вже піс-
ля того перекладали зробле-
не тісто до діжі, де його й
місили.

На Полтавщині замісити
тісто запрошували дружка й
піддружого, і ті, насипавши
трохи вівса, борошна та во-
ди на віко діжі, заколочува-
ли те все мізинним пальцем,
клали в середину заколотки
трохи мідних грошей і пере-

давали віко діжі жінкам, які
вже й провадили далі всю ро-
боту.

Пісні, що їх співають ко-
ровайниці за працюю, почи-
наються проханням до Гос-
пода Бога та до Божої Мате-
рі допомогти виконати по-
кладене на коровайниць за-
вдання. Пісня, звичайно, да-
лі пояснює, що воду для свя-
того короваю брано з Ду-
наю, або з семи різних кри-
ниць, що вжито для нього
сім міхів муки, яку змелено
з пшениці, що росла на семи
полях, а мелено ту муку на
семи жорнах, а переховува-
но ту муку сім літ; додавано
до короваю сім кіп яєць від
семи молодих кур, а сіль взя-
то з семи возів, масло взято
з семи макітер, що стояли в
семи хатах, а походить воно
з молока від семи молодих
корів (Чуб. чч. 501, 523 та
інш.). Поки місили коровай,

Трійця в церкві ходила,
Спаса за ручку відила...

Молодиці запрошують Спа-
са взяти участь у їх праці:

Ходи, Спасе, до нас,

А у нас все гаразд:

Хороші коровайнички

Коровай бгають

Та сиром поливають:

Зсередини сиром - маслом,

Около добрим щастям.

(Чуб. ч. 501).

В іншій пісні оповідаєть-

ся, що навіть вітер не сміє
віяти в бік хати, де творить-
ся велике таїнство, бо ж
Сам Бог коровай місить,
Пречистая світить,
Янголи да воду носять,
Миколая на поміч просять;
Просили, просили та й не у-
просили,
Дак вони й самі замісили.
(Чуб. IV, ч. 504).

Коли тісто добре вимішано,
його виймають із діжі,
ставлять на неї (на обвід)
п'ять свічок, звитих до купи,
а одну велику свічку став-
лять на ножа на дні діжі й
закінчують місити тісто на
столі. Пісня оповідає:
Коло діжі чотири ножі,
А п'ятий на послузі.
Коло діжі свічі палають,
А на столі коровай бгають.
Три сестри свічки сукало,
Трьох зілля клало:
І руту, і м'яту,
Хрещаті квітки,
Щоб любилися дітки,
Щоб любилися, цілувалися,
Щоб всі люди здивувалися.
(Чуб. ч. 500).

Коли тісто вимішено, на
діжу кладуть перевернуте ві-
ко, на нього кладуть нав-
хрест дві маленькі в'язочки
соломи, засипають їх мукою
і на неї кладуть коржа, по-
сипаючи його жменем вівса,
— цей корж служить підста-
вою короаві і, при розпо-

ділі короваю, припадає зав-
жди музикам.

На Херсонщині коровай,
за Яшуржинським, робили
так: насамперед клали вели-
кого коржа — „підешву” ко-
ровай. На нього — „для до-
лі” — клали монету і три ва-
реники. Хв. Вовк писав, що
гроші клав батько. На По-
діллі на коржа, в середину
коровай клали 27 вареників
із сиром (Хв. Вовк „Студії”,
ст. 247). З опису весілля в
Більському пов. у Чубинсь-
кого довідуємося, що в се-
редину коровай клали також
образи сонця й місяця, зроб-
лені з тіста (Чуб. IV, 672).
Але Яшуржинському ця віст-
ка видається сумнівною, бо
в крайньому випадку такі об-
рази сонця й місяця можна
було б чекати згори коро-
вай, а не в середині, де вони
зараз же запливають тістом.

Потім, — продовжує свій
опис із Херсонщини Яшур-
жинський, — клали пере-
хрестя — себто дві бинди з
тіста навхрест. На перехресті
клали булку. Підешву обпе-
різували кимцем із тіста і
проти кінців перехрестя міс-
тили чотирьох голубків. По-
верх булки приладовувалося
шибку, а боки прикрашали-
ся маленькими шишками,
листям барвінку з тіста. Іно-
ді коровай прикрашувався

згори також барвінком, пучком калини, квітками безсмертника та позолотою. В середину коровай згори втикалося гильце... (Ящуржинський в „К. Ст.” 1897, XI. ст. 283).

Литвинова, описуючи весілля на Чернігівщині теж пише:

„Зверху на коровай покладають хрест із пшеничного тіста, той хрест продовжують обручем навкруги всього короваю, а потім увесь коровай обліплюють зверху голубками, шишками та под. з пшеничного ж тіста, а як спечуть коровай, красять його червоною фарбою і, місцями, золотять сухозлотицею. Натіплюючи голубків парами, приказують:

— Дай же, Боже, щоб наші діти упарі були! (себто не розлучалися. Мат. Укр. Етнол. НТШ, III, ст. 84).

Коли коровай готовий, то староста дає благословення саджати його в піч. Кличуть якогось кучерявого парубка, щоб він піч замів:

Кучерявий піч вимітає,
Кучерява (себто коровай) у піч заглядає:

— „Ой, де ж мені сісти.
На щасливім місці?”
(Мат. Укр. Етн. НТШ, III, 84).

Часто пісні називають цю го кучерявого парубка „вір-

меном” (кучері — символ щастя). Та Вовк здогадувався, що цей „вірменин” — це не що інше, як тільки перекручене і скорочене слово — „вірнявий” (вірний у любові). Варіант пісні в Чубинського (ст. 237) цілком добре це підтверджує, як і та обставина, що в тій самій пісні маємо ми ще й „багатого”, що ставить коровай у піч. Отже, комбінація цих трьох прикмет — кучерявий, себто, щасливий, вірнявий і багатий — надає цьому звичаєві таке ж саме символічне значення, як і той звичай, що практикувався в Україні та Німеччині, класти в шлюбне ліжко спершу молоде подружжя, що їх взаємне кохання та щасливе подружнє життя всім відомі (Вовк, ст. 247).

Посадивши коровай до печі, співають:

Піч наша всміхається,

Короває сподівається.

Пече моя, пече,

Чи хороший коровай спечеш?

(Мат. Укр. Етн. НТШ, III, 85).

Відповіддю до слів пісні, що „як зорі оточують сонце”, так і коровай має бути оточений різними хлібами, розміщують навкруги короває й інші весільні печива —

шишки, лежень, дивень, борону тощо.

Після того, як коровай уже посаджено в піч, коровайниці, загасивши свічку, що весь час горіла в діжі, миють руки, а воду виливають на тік. При цьому висловлюється побажання, — щоб молода пара стільки волів мала, скільки пар рук у тій воді милося.

Вернувшись до хати, жінки стають навколо діжі і, разом з чоловіками, які на той час уже мають поприходити до хати, підносять діжу вгору, стукаючи нею об сволок, цілуються навхрест, носять діжу по хаті, танцюють із нею, приспівуючи веселих пісень, переважно еротичного характеру:

Ой, піч стоїть на сохах,

А діжу носять на руках.

Ой, піч наша, піч,

Іспечи нам коровай за ніч.

(Мат. Укр. Етн. НТШ, III, 85).

Або:

А в нашої печі

Срібній плечі,

Орловій крила,

Щоб коровай гнітила,

Поцілуймося, хто кому

рад!

(Чуб. IV, чч. 498, 501, 546, 550, 555, 572).

Потім ставлять діжу на місце, і всі п'ють горілку та вечеряють, дожидаючись, чи

як у пісні висловлюються, — „стережучи коровай”, — аж поки він не спечеться. Батько й мати п'ють до молодой, бажаючи їй, щоб вона була — „сильна й здорова, як вода; весела, як весна; багата, як земля...”

Коли ж коровай уже спечеться, і приходить час виймати його з печі, звичайно співали:

Де тії ковамі живуть,

Що золоті сокири кують?

Ковалю - коваленку,

Скуй мені сокироньку:

Будемо піч рубати,

Коровай добувати...

бо він у печі так виріс, що його вже інакше, як розбивши піч, не витягти...

Вийнявши коровай з печі, його підперезували, себто обгортали навкруги рушником, і ставили на стіл. Присутні співали:

святий короваю?

Де ж ти був, що ти чував,

— Бував же я, чував же я

місяця з зорею,

себто, молодого та молоду (Чуб. IV, ч. 584).

І, якщо готуючи коровай, просили Бога, щоб святий коровай вдався

Як день, білий, як Бог,

милий,

Як яснее сонечко. (Чуб. ч. 538).

то тепер звичайно й конста-

тували, що коровай справді
вийшов

Ясний, красний, як

місяченько,

Як яснее сонечко... (Чуб.
IV, ч. 598).

Спечений коровай прикра-
шується гильцем та прапор-
цями, зробленими з довгих
паличок корогами з різ-
нобарвного паперу. Прапор-
ці буває звичайно 16, але
буває й більше. (Мат. Укр.
Етн. НТШ, III, 86. 87. Тут же
й образок прикрашеного ко-
ровай).

Поставивши виготовлений
коровай на віко діжі, засте-
лене навхрест двома виши-
ваними рушниками, ставлять
віко на голову одній з моло-
диць, і вона несе його до ко-
мори, де він і залишається
аж до прибирання стола для
Дівич - Вечора, коли, покрив-
ши стіл чистим обрусом, —
ставлять на нього коровай.
У молодого підсипали тоді
під коровай по жмені жита
(Мат. Укр. Етн. НТШ, III, 92).
На жаль, з цієї звістки не
видно, хто підсипає, і чи це
тільки в молодого, чи може,
і в молодой.

По місцевостях, де Дівич-
Вечора не буває, коровай за-
лишається в коморі аж до
покриття голови молодой, ко-
ли старший боярин, вимив-
ши руки, просив у старости

тричі благословення прине-
сти коровай. Одержавши бла-
гословення, приносив коро-
вай на віку діжі, застеленому
наміткою. Ставши на порозі
хати, він ще раз просив у
старостів дозволу пересту-
пити поріг, і вже тоді ставив
коровай на стіл. Все це від-
бувалося в супроводі риту-
ального співу, що описував
та пояснював усе те, що від-
бувалося.

Діставши від старостів до-
звіл розподіляти коровай,
старший боярин цілував йо-
го й починав краяти „золо-
тим ножем” (як каже пісня),
а його товариш розкладав
на „срібну тарілку” та роз-
носив усім присутнім, за по-
рядком споріднення та за ві-
ком кожного. Хор співав:

Засвіти, Боже, з раю
Нашому короваю,
Щоб було виднесенько,
Краяти дрібнесько.

Насамперед старший боя-
рин, чи дружок, вирізує з ко-
ровай „старшу шишку”, для
якої мати молодой подавала
хустку. Дружок зав'язував
ту шишку в хустку й пода-
вав старшому бояринові,
щоб він відніс батькам мо-
лодого:

— Кланяйся батькові й ма-
тері хлібом - сіллю і скажи,
що й ми зараз будемо.

Дружок розкрюював коро-

вай по половині й одну половину віддавав матері молоді „на перезву”, а другу ділив далі. Коровая мусіло вистачити на всі дні весілля, щоб кожний новий гість міг його отримати. Тому, коли вважали, що одного коровая не вистачить, пекли їх більше.

Усі, хто отримував святий коровай, брали його не великими руками, а через хустку, підкреслюючи тим його святість.

Коровай мусіли одержати всі присутні, і в давнину існував навіть звичай засвічувати свічку та шукати по всіх кутках хати, чи не залишився хтось необділеним. (Чуб. IV, ч. 1074). В усякому разі старший боярин мусів був завжди тричі запитувати, чи всі дістали й чи всі задоволені. Тоді сторонні глядачі, що залишалися за порогом, звичайно теж відзивалися:

— Запорожцям не давали!

Тоді дружно клав останки коровай на віко й подавав за поріг, кличучи:

— Запорожці! Запорожці! (Мат. Укр. Етн. НТШ, III, ст. 131).

Хведір Вовк підкреслював ще й інший характерний звичай: старший боярин перед тим, як ділити коровай, здійснював обома руками коровай

над головою, іноді навіть ударяючи тарілкою об стенок. Зовсім те саме роблять індуси, коли, сідаючи їсти, першу ложку рижу здійсмають врівень з головою та присвячують у думці цей риж Сіві та Вішну (Ф. Вовк „Студії...” ст. 277).

Ті, що дістають коровай, звичайно кладуть на тарілку срібні гроші й приобіцяють молодим різні дарунки.

До родичів і близьких знайомих, які чомусь не могли бути на весіллі, молоді або самі відвозили шматки коровая або відсилали зі сватами. За давнім звичаєм, треба було мати коровая в запасі бодай на тиждень, щоб частувати ним усіх, хто приходив поздоровляти. (Ломиковський, „Словар...” 30-31).

Нема сумніву, що „святий коровай” був насамперед святим хлібом, і що культ коровая у весільній обрядовості — це тільки кульмінаційний пункт культу хліба, цілком природний у такого хліборобського народу, як український народ. Нагадаємо тут, що і вся весільна обрядовість починається приносом хліба: якщо його приймають і вимінюють на інший хліб, то й весілля має відбутися; якщо ж його завертають назад, то значить

і весілля не буде. Молодих батьки також благословляли не тільки іконами, але й хлібом.

Ястребов у своїй студії про весільний хліб переказує спомини старожилів колишньої „лінії”, що весільний обряд, у трудних умовах переселенського життя, зводився до того, що молоду пару обводили навкруги діжі, на якій був покладений хліб, очевидно, як символ святого коровай. (К. Ст. 1897, VI). Обряд цей, як зауважив професор М. Грушевський, у великій весільній драмі, де вона розгортається вповні, сходив ніби на другий план, а тим часом він був, мабуть, свого часу центральним актом. (М. Грушевський, „Історія укр. літ.” 1, 242).

Ястребов цитує також спомини бурлаків - заробітчан про те, як на економіях брали шлюб у отамана ватаги просто через благословення хлібом.

У специфічній формі коровай культ хліба набирає значення не стільки жертви, — як то намагалися вказати попередні, вищезгадані дослідники, але як родового причастя:

— Сходися, роде, коровай ся крає! (Ів. Франко „Примовідки”, III, 295).

Обов'язкова форма цього причастя підкреслюється в формі розподілу коровай, коли нікого не можна було поминути. Це визнання необхідності загального родового причастя в урочистий момент шлюбу, вказує цілком ясно, якими святощами був для наших предків святий хліб, що, як подавець життя супроводив українців у їх родинній обрядовості від народження до самої смерті. З хлібом ідуть відвідати породиллю й подивитися на новонароджену дитину. З хлібом просять на хрестини кумів і гостей. Запрошені в свою чергу теж звичайно приходять з хлібом. На похоронах парубка або дівчини святий хліб виступає знову у формі весільного короваю та шишок. Шишки роздавали присутнім перед виносом тіла, а коровай клали на віко й несли на цвинтар, де його розподілювали перед тим, як опускали тіло в яму. (2 в. Беньковський у „К. Ст.”).

Деякі дослідники намагалися, як ми бачили, в'язати коровай з культом сонця, а деякі з культом місяця. Знаходили вони, відповідно до своїх здогадів, у короваї і образи сонця та місяця. Знаходили вони підтвердження

тих своїх здогадів і у весільних піснях, де коровай зближується то з сонцем:

Проси Бога, Марусенько,
щоб Бог дав,
Щоб ті ся коровай вдав,
Як день білий, як Бог
милий,

Як яснее соненько,
Що світить в віконенько...
то з місяцем:

Ой, Бог нам дав,
Коровай нам ся вдав:
Ясний, красний, як
місяченько...

Так і Хв. Вовк з одного боку твердить про зв'язок коровай з культом сонця („Студії...“, ст. 244), а кілька сторінок нижче підкреслює, що „верхня частина коровай являє собою місяць...“, (стор. 276).

Тим часом річ, присвячена культові сонця, не може бути одночасно присвячена і культові місяця. Образи сонця й місяця з'являються в коровайних піснях тільки як образи величання і на ніякий інший культ, як тільки на культ святого хліба, не вказують.

Потєбня був зауважив, що в піснях коровай часто виступає, як символ молодого. Він указує, напр., що на коровай виносять очіпок, яким покривають голову молодої на знак того, що вона з дів-

чини зробилася молодницею. Пісня, яку тоді співають, ніби натякає, що винуватець покривання — коровай:

Ей, доглядайся, Ганнусю,
На що коровай внесено:
На коровай повивання,
На твою косу покривання.
В іншій пісні „питається коровай у перепечі, чи єсть стежечка до кліт“:

Ой, єсть стежечка да
маленька,
Аби наша рутонька
зелененька,
Аби наша Марусенька
молоденька...

Потєбня розуміє цю пісню, як натяк на те, що від коровай походить згуба дівоцтва, бо рута — постійний символ дівоцтва, і топтання рути — позбавлення дівоцтва; стежка, про яку питає коровай, іде до „кліт“, себто, до комори, де кладуть спати молодих.

Так розуміє Потєбня ще й іншу пісню:

Питається коровай у перепечі,

Чи є стежечка до печі?

Ой, є стежка да маленька,
Муравочка зелененька,

А зацвіла полуничником...

Ой, заросла да суничником,
Трава — дівчина, дівоцтво;
суніця, полуниця, мабуть, те саме; перепіч — молода, коровай — молодий: бути їм разом у печі.

За народньою символікою, їсти значить любити. Якщо коровай — молодий, то спробувати молодій коровай до весілля, значить — кохатися до шлюбу. Тому кажуть:

„Якщо молода закоштує коровай напередодні весілля, чоловік не буде її любити”.

По всіх усядах молоді, а за ними й весільні гості, їдять коровай тільки на весілля. Цим, між іншим, відрізняється український коровай від московської „козул”, що її молода розсилає подругам після заручин, до весілля. (Потєбня, „О миф. знач...” I, ст. 51-55).

Проте, символізує коровай іноді й молоду, як то видно з приповідки:

„На чужий коровай — очей не зривай, а про себе дбай” (Франко, „Приповідки”, II, 295), — себто не зазіхай на чужу молодицю, а шукай власної.

Коровай має часто епітет „раю”: „Коровай, мій раю!”

(Чуб. IV, 227-28). „Ой, раю мій, раю, пшеничний короваю...” (Головацький, IV, 245).

Про коровай у багатьох піснях говорить, що його послано від Бога (Чуб. IV 231), отже, з раю, де встає сонечко: — „З раю сонечко встає” (Чуб. IV, 155) і світить місяць (там же, 230):

Світи, місяцю, з раю

Нашому короваю,

Аби був коровай красний,
А як сонійко ясний...”

Звідти й оте наближення коровай з сонцем і місяцем, що дало привід деяким дослідникам вбачати в короваї пережитки культу тих двох небесних світил. А тим часом і тут маємо очевидне бажання тільки звеличати коровай у зв’язку з тим щастям, яке обіщало його присутність, як посланця Божого, адже не дурно в українській мові раювання — це стан найбільшого щастя. Звідти — „Коровай — мій раю!”

—o—

Гуцульщина в творах українських письменників

Чар краєвидів української Швайцарії Гуцульщини та цікаве життя її мешканців уже від найдавніших часів приманювали не тільки звичайних мандрівників і любителів гірської природи, але також різних науковців, етнографів, письменників, журналістів, мистців не тільки українських, але й чужих. Згадки про Гуцульщину знаходимо в наукових розвідках і описах німецьких, польських, московських, чеських і інших авторів. У чужих літературах є також цілі твори про Гуцульщину, як, наприклад, чеха Кудея „Hogar-ska Republika”, що перекладений на українську мову під наз. „Гуцульська Республіка”. Найбільшу етнографічну працю про Гуцульщину в V-ох томах виготовив Вол. Шухевич.

Згадки про Гуцульщину зустрічаємо в перших наших письменників, але ще не зовсім ясно висловлені та часто перемішані з описами Підгір'я та Бойківщини. До перших книжечок про Гуцульщину можна зачислити видану москвофільським ви-

давництвом „Им. М. Белоусова” в Коломиї під назвою „Олексій Довбуш”. Подана в ній біографія Довбуша не тільки на підставі переказів і легенд, але також на основі судових актів про опришків. Потоцький не міг упоратися з опришками навіть з двотисячною армією гайдуків. Тоді польські пани поставили вимогу Австрії зліквідувати опришків. Австрійський уряд zorganizував для цієї цілі окремий військовий відділ, що в народі називано його „смоляками”, від того, що в погоні за опришками, продираючись густими чащинними лісами, висмаровували свої однострої живицею смолою. Уживаючи різних підступів, інтриг, підкупств і всяких нечесних способів, згаданому відділові вдалося вкінці зліквідувати опришківську ватагу. Захоплених живцем опришків поставлено перед наглий суд у Станиславові та повішено публічно на ринку.

Батько літературного, а за разом національного відродження Галичини Маркіян Шашкевич написав сильно

романтично забарвлене оповідання „Олена”. Радзикович твердить, що „цим оповіданням Шашкевич щасливо поклав початок розвитку української повісти на галицькому ґрунті”. В дальшій характеристиці знаходимо такі вислови: „Гірські дикі сцени, грізні постаті опришків, буйний світ народньої фантастики, народні звичаї, нагальні вибухи пристрастей, серпанок таємничости є доказом знайомства Шашкевича з романтичною літературою”. В самому оповіданні не підкреслено того, що йде мова про Гуцульщину, але в описі поодиноких епізодів мимоволі це відчувається. Зустрічаємо тут такі вислови: „Олена пишна княгиня, як русалочка гарна; ще раз вінковим золотом - зеленим стрій на, їх (опришків) веселій придивлялася охоті та часто в легкій коломиїці розковану на легкий пускала вітер”, або: „Задзвонили топірці, іскри посипались”...

На цьому оповіданні ненавчез взуравася Микола Устиянович (1811 - 1885) при писанні своєї повісти „Страшний Четвер”, в якій головною дієвою особою й є Олекса Довбуш — ватажок гуцульських опришків. В цій повісті подібна сценарія, як у

Шашкевичевій „Олені”, так само виведені постаті опришків, їхні романтичні пригоди, пристрасті та подібно змальовані гірські картини природи. В другій його повісті „Месть верховинця”, що присвячена Бойківщині, зустрічаємо багато таких описів, назв гір, полонин, згадка про топірці тощо, що дуже нагадують Гуцульщину.

Багато наших новітніх письменників, з усіх українських земель, побували особисто на Гуцульщині та написали про неї цілі твори. Вол. Винниченко мріяв навіть про те, що у відновленій українській державі на Гуцульщині має бути здвигнений „Дім Української Науки, Літератури, Мистецтва та Культури”, з рівночасним осідком для українських науковців, літераторів, мистців і т. п., що мали б творити тут на лоні чарівної гуцульської природи, віддыхаючи здоровим гірським повітрям...

Батько літературного відродження „Зеленої Буковини” Осип - Юрій Гординський - Федькович (1834-1888) присвятив Гуцульщині більшість своїх творів. Радзикович каже, що Федькович був великий мрійник у житті й поезії, обдарований буйною уявою, сміливим ширянням

полонинських вітрів — займав в українській літературі окреме місце, як співець шумливих гуцульських борів, запашних полонин, буйного зеленого Черемошу, мрійливої трембіти та „кривавої гуцульської слави”.

Федькович своїми писаннями неначе стремівся збудувати Гуцульщині та гуцулам великий і тривкий пам'ятник. Особливо старався видвинути в них прославленого ватажка опришків Олексу Довбуша. В своїй поемі „Довбуш” він каже про нього, що „це наша слава — наш капітан на Підгір'ї”, а далше: „богато хлопців йому служить — сорок тисяч і чотири”. Своім висловом Федькович хотів мабуть тільки символічно з'ясувати, що аж таке велике число юнаків Гуцульщини й цілого Підгір'я могло сприяти Довбушеві, співпрацювати з ним і на поклик піти до його ватаги боротися за кращу долю, знаючи добре, що аж так чисельною не була опришківська ватага, яка ніколи не мала більше, як 30 мужа...

В оповіданні „Довбуш” змалював чар гуцульських гір, палкі почування гуцулів, гаряче пристрасне кохання, трагічні конфлікти й зв'я-

зані з ними високі приклади побратимства. Подібні описи стрічаємо в інших його оповіданнях про Гуцульщину. Про оповідання „Опришок” сказав Куліш, що воно є „невидимою появою в українській літературі”. Збірку найкращих оповідань Федьковича про Гуцульщину видав був Драгоманів у Києві 1876 р.

Федькович написав також драму „Довбуш”, над якою працював дуже довго, кілька разів переробляв її, але вона вийшла йому невдачно, як і інші його драматичні твори. Деякі однак сцени з його драм є дуже гарні та захоплюючі під поетичним поглядом. Від'ємною стороною драматичної творчости Федьковича критики уважають те, що він увів до них фантастичні надприродні явища, де й образи святих промовляють зі стін.

Довший час Федькович, як старшина австрійської армії, був далеко від Гуцульщини, враз зі своїми вояками - гуцулами, яким заступав рідного батька. Тому в перших його ліричних поезіях знайшла гарний і оригінальний вислів туга новобранців за Гуцульщиною. В поемі „Дезертир” дає картину, як гуцул - вояк чита-

ючи „дрібне писанечко” від своєї неньки про її горе, не витримав і „схопився як полумінь, полетів як птах... до матусеньки старої домів дрівець їй врубатовьки, щоб хату нагрів”. Свою ж особисту тугу за Гуцульщиною прегарно змалював у поемі „Сонні мари”. В часі, коли в синьому морі потонуло сонце, з церкви Марка нісся срібний голос дзвонів, в кипаристих гаях щебетав соловейко „як сиротятко без роду”, гасло світло по домах, зі закритих барок доходили лише тихі шепоти закоханих, поет склонив голову на ясний мармор палати дожді й на нього почали надходити оті „сонні мари”. Йому вчувається голос трембіти, уявляється хвилина зустрічі з ненькою, ніжна розмова з нею, в якій розкриває їй своє серце. Йому привиджується Чорногора з Довбушевими могилами та пригадуються безжурні дитячі літа. Даючи при тім гарний опис гори, що „пишно в небо змагається, він каже, що „то цариця наша на Підгіррі — то Чорногора”...

Дуже гарну характеристику прив’язання гуцула до рідного краю він дає в поемі „Тямиш брате”. В окупованій столиці Франції Парижі

сотник зі захопленням розмальовує своїм воякам красу цього найбільшого й найгарнішого в світі (в той час) міста, де „палати як Бескиди”, а „від золота й брилянтів мерехтять крамниці”. У відповідь на те „Іван вояк із Жабйого козак - заведія здвиг плечима” та й каже: „Таки кражшья Коломия!”.

Проф. Олександр Колесса закидував Федьковичеві перебільшене ідеалізування гуцулів, що їх змальовував все „святочно одягненими, гарними з вигляду, великодушними в поступках, що діють на тлі розкішного пейзажу”, виминаючи негативні сторони. Коли ж брати під увагу те, що багато своїх творів про Гуцульщину написав він, будучи далеко від неї, коли то в уяві представляється все ідеальніше та краще, як є в дійсності, а також ту обставину, що гуцули, які мають дуже розвинений естетичний і мистецький смак та любов до чистоти, а тому в дійсності, коли тільки виходять за поріг власної хати і за межі свого господарства, одягаються таки чисто й святочно, то цей закид шановного критика можна uważати не цілком слушним. Як дуже був прив’язаний Федькович до Гуцульщини, може-

мо судити з того, що, повернувшись з армії, проминяв свій старшинський однострій на гуцульський одяг і не розлучався з ним аж до смерті, будучи навіть краєвим шкільним інспектором.

Михайло Коцюбинський (родж. 1864) написав про Гуцульщину повість „Тіні забутих предків”, в якій, як каже Глобенко, „відтворює гуцульський світ з первісною красою та демонологією. Ця повість є одною з найкращих в українському письменстві, в якій Коцюбинський довів до вершин мистецького оформлення всі свої композиції й стилістичні засоби, такі оригінальні та питомі його великому літературному талантові. Ця повість, що є поемою гуцульського життя, постала під враженням краси Гуцульщини та буйної поезії гуцульського життя, в часі перебування її автора в Криворівні. В тематиці Коцюбинський близький до Федьковича та Кобилянської та подібно до них оспівав красу гірської природи та поезію гуцульської душі, але на свій оригінальний спосіб”. Коцюбинський справді знаменито схопив життя гуцулів з усіма його пристрастями, красою, з додатними й від’ємними

прикметами. ”Спираючись на гуцульський фолклор, створив окремий фантастичний світ з мавками, чугайстром, мольнаром і щезником” Він дуже точно й реалістично схопив оті всі вірування, забобони, обряди, звичаї та обичаї гуцулів, вживаючи деяких слів, а то й цілих виразів з гуцульської говірки. Повість переплітана чудовими описами краси гір, гірських потоків, полонин, Черемошу, сходу сонця тощо.

Ось опис ранку, коли хтось приглядається йому з вершка гори:

...„Води обняли кругом полонину, потопили верхи, і полонина пливе самотою в безкрайному морі. Од Чорногори подихнув вітер, повні води хвилюються зтиха, чути, як невидиме ще сонце росте в глибині, а ось виткнувся з моря ввесь синій верх, з якого стікає вода. Сильніше подиха холод, зростають ваги на морі, і верхи один за одним пробиваються з білої піни. Світ неначе наново народився. Води стікають з верхів і ходять вже попід ногами, сонце простелило на небі свою корону і ось - ось покаже своє лице, а з стаї несеться тужний голос трембіти і будить поло-

нину зі сну"... або дальша картина:

....,Далекі гори відкрили один за одним свої хребти, вставали, як хвилі в синьому морі. Здавалося, морські буруни застигли саме в ту мить, коли буря підняла їх з дна, щоб кинути на землю та залляти світ. Вже синіми хмарами підпирали край неба буковинські верхи, оточилися блакиттю близькі Синиці, Джемброва й Біла Кобила, курився Игрець, колола небо гострим шпилем Говерля й важким своїм тілом Чорногора давила землю”...

....,По далеких горах самотіли гуцульські осередки, вишневі од смерекового диму, якими покуривсь, гострі дашки оборогів зі запашним сіном, а в долині кучерявий Черемош сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим зеленим вогнем”...

....,Ніжно дзвеніла над ним фоя смерек, змішавшись з шумом ріки, сонце наляло глибоку долину, зазеленіли трави, десь курився синій димок од ватри, з-за Игреця оксамитовим гулом котився грім...”

Гнат ХОТКЕВИЧ (1877 - 1930) добре знав Гуцульщину, на якій робив етнографічні досліді, написав про неї

також окремий літературний твір „Камінна душа”. Змальовуючи, як так можна висловитися, „романтичну пригоду” молодії попаді він творить цим тільки рамку, що їй виповнює пахучою гуцульською вощиною та цілющим гірським нектаром, — змальовуючи красу природи Гуцульщини. Під враженням читання цієї повісти перед нашими очима виринає, як у зачарованій казці мила нам Гуцульщина. Чуємо подих рідних гір, що над ними часто проходять бурі з могутніми громами та пронизливими блискавками. Відчуваємо подих рідних незабутніх полонинських вітрів, що несуть з собою запахи левад засіяних мільярдами пишних квіток. Чуємо вічний шум і дивну мову лісів, журчіння гірських бистриць і гук водопадів пінистих рік, по яких несуться стрілою вниз гуцульські дараби, виминаючи небезпечні закрути, вистаючі каміння та скелі. Нам привиджуються сніжnobілі шпилі Говерлі... Неначе в чародійному калейдоскопі виринають перед нами одна за одною мальовничі краєвиди цієї української Швайцарії...

Вони притягають нас якимось невидимим але дуже сильним магнетом, вони опо-

ють і приманюють нас запахом гуцульського Євшан-зілля.

Виведені автором дієві особи в повісті, з їхніми романтичними пригодами бліднуть цілком у порівнянні з малюнками краси гір гуцульської природи, подібно, як у вирі життя никнуть будні дня.

Василь Стефаник (1871 - 1936) уродженець підгірського села Русова, що свої но велі писав близькою до гуцульської говіркою, робить у своїх творах деякі натяки про Гуцульщину. Він однак не є письменником Гуцульщини, як уважають його ті, що зачисляють до неї помилково великі підгірські простори Покуття.

Про властиву Гуцульщину написана тільки його новеля „Лист”, як брати під увагу твердження самого Стефаника, що ця подія мала статися в передсімку Пістиня. Один радикальний діяч - селянин забив у суперечці свою жінку. Письменник змальовує саме момент, коли приятель убивника читає листа його матері, писаного зі станиславської в'язниці, з якої він уже не сподівається повернутись. Дуже зворушилили словами він прохає свою неньку та приятелів, щоб во-

ни заопікувалися його сиротами, аби вони не ходили в подертих і брудних сорочках, не були голодними. Дуже теплими словами згадує про свою небіжку, що її в розпалі гніву сам згладив зі світу.

М. Глобенко каже про творчість Стефаника, що він „позначає супроти своїх попередників (виключаючи Франка), насамперед брак народницької ідеалізації українського села. Його манеру характеризує імпресіонізм, психологізм, сувора простота.

Кожна новеля — до останньої міри згущена, ззовні стримана людська трагедія: це картини смерті, або чекання її, образи разючої бідноти, безнадійної самотності, спричинених злиднями родинних катастроф, темного пияцтва, тяжкої розлуки з рідним краєм. Писав діалектом, посилюючи враження авторової безсторонності; в основі його новелі здебільшого лежить ляпідарний, насичений трагізмом діалог, іноді монолог. Надзвичайна сконцентрованість емоціональної сили при зовнішній скупості і досконалості малюнка справляє винятково мистецьке враження”...

Спосіб писання Стефаника

дає велику можливість драматизувати його твори. При відповідній декорації сцени акторам траба тільки виголосувати ті монологи, чи діалоги при відповідній грі й рухах (міміці). Багато з них, як згадує у своїх спогадах Вол. Блавацький, драматизував був театр „Заграва”.

Близьким до Стефаника, щодо способу писання, був уродженець Гуцульщини (Кобаки, пов. Косів) Іван СЕМАНЮК (Марко ЧЕРЕШИНА - 1874-1924), автор кількох збірок новель. У писаннях про Гуцульщину вживав у прямій мові (монологів, діалогів) досконалого гуцульського говору. Він був добрим знавцем гуцульського життя, а при тім тонким психологом людської душі, переживань, почувань і бажань. Він напевно знав, яке велике значення в господарстві гуцула, головно бідного, має кінь. Конем гуцул везе харчі пастухам на полонину і звозить звідти молочні вироби, головно бриндзю. Верхи на конях гуцули (і гуцулки) їдуть до церкви, на гостини до приятелів, на ярмарки й усюди, де вимагає потреба. У більшості випадків священик відпроваджував гуцула на вічний спочи-

нок, їдучи також на коні.

Душевні переживання бідного гуцула - коновкара змальовує Семанюк у новелі „Чічка”. Вихуднілий, як скіпка, гуцул припадає над висохлою, як скіпка, кониною, що саме гинула, бо прийшов уже її час... Своєю кресанею відганяє від неї мух, щоб не докучали, та весь час промовляє, як до найдорожчої особи, яка вмирає. Просить її, щоб не покидала його та не осирочувала родини... Коли ж конина таки згинула, то його насилу відтягають від її трупа... Ще так недавно, дещо підохочений на весіллі у свого приятеля, він приспівував своїй кобильчині:

„Відси гора, відти друга,
Межі ними Чічка.

Богдай же ті смага втела,
Єкас ми мацічка...”

Далі йде опис, як гуцул ладує на себе сідло й увесь наклад коня та сумний, прибитий горем манджає додому. З яким плачем і розпукою прийняли дома вістку про те, що „нема Чічки — минула си”.

В оповіданні Семанюка — „Туга” знаходимо подібну тему, як у Стефаниковій новелі „Сини”, а це згадка про часи визвольних змагань. Ось фрагмент з нього:

„— Заржав кінь у лісі, а я минаюся...

— Беру, каже, свій кріс та свого коня, може борше то-ту Україну виборемо...

— А яка, питаю, буде то-та Україна? А він схопився в стременах срібних та й каже: всі гори - долини та й полонини, як земля виширшки, як небо ввишки. Та й душив ме не обіймаючи... Ввесь ліс за-маївся, всі трави позацвіта-ли, всі пташки розцебетали-ся, всі води розігралися, всі гори порозштрикалися... А він верг на мене пав'ячий він-чик та й битим гостинцем ко-нем заграє. А за ним хлопці, сама охота, самі легіні греш-ні, як ліс молоденький. А се-ло каже: то наша сила, наша надія, то наші стрільці... І відлетіли, як орли сиві, як вітер у гаю, як пісня бистрої ріки. А я жду, сподіваюся... Піду д'маржині в полонину та й визираю, та й виглядаю, а його нема... Коровки піз-нають мій страждунок та й му-кають, аби милий відізвався, а овечки блеють, та й у тра-вах афиника показують. То кому буду їх рвати, мої яроч-ки любенькі... А димарка (ха-та в полонині) каже: нема кому крізь віконце загомоні-ти, нема кому полонину роз-веселити...

Олександр КАНДИБА (О.

ОЛЕСЬ), що род. 1878 р. на Слобожанщині та більшу частину свого життя провів на скитальщині, побував та-кож на Гуцульщині, якій при-святив цілу збірку своїх чу-дових поезій під назвою „На зелених горах". Видано її в чеській Празі, але вона мало розповсюдилась між укра-їнським суспільством, як ма-ло розійшлися й інші твори Олеся та других наших тала-новитих письменників за їх життя, в якому вони терпіли злидні. В цій збірці подибу-ємо поезії, які сміло можна назвати перлинами українсь-кої поетичної творчости. Чи-таючи їх, перед нами, неначе в найкращому кольоровому фільмі, виринають мальов-ничі картини з Гуцульщини.

Перед нашими очима вири-нає живий образ жвавих, го-вірких гуцулок, що їдуть вер-хи на конях, неначе який ко-зацький загін. Кольорами своїх хустинок і запасок во-ни цвітуть на лоні лісистого гуцульського краєвиду, не-мов червоні маки на розло-гих ланах українських... Пе-ред нами проходять повагом стада маржинки й отари о-вечь на полонину, а на їх ши-ях тисячами голосів дзво-нять дзвіночки й калатають калатала. Відчуваємо запах меду гуцульських левад та

полонин... Бачимо могутніх орлів, що кружляють над високими шпильми Горганів і Чорногори... Чуємо бадьору пісню, в якій пробивається віра про краще майбутнє та здійснення найвищого ідеалу нації.

Сучасний волинський письменник Улас САМЧУК написав про Гуцульщину повість „Гори говорять”, що тематикою схожа до скорше написанної книжки чеського письменника Кудея „Гуцульська Республіка”. Однаковим способом описані картини гуцульської природи, виступають ті самі дієві особи. Змальоване тут палке бажання гуцулів здобути собі волю і злучитися в одно з українською державою. Темою до написання повістей послужило повстання ясіньських і доколичних гуцулів проти мадярської влади, в часі розпаду австро - угорської монархії.

Видатний поет Євген МАЛАНЮК (родж. 1897), що є автором численних збірок поезій, не поминув у них також Гуцульщину. В його збірці „Перстень Полікрата” (Львів, 1939) була поміщена поема „Над Прутом” (передрукована потім у пластовому журналі „Молоде Життя” ч. 2 з 1948 р. Зміст її такий:

„Та й буйно грає вітер на Говерлі.
Злізавсь хребет в зеленіх гривах
рун.

Тут, певно, вив потоп, ревів бурун
І так заляк в хвилястості завмерлий.

Хай знову тиша - перебором струн,
але чи ж довго ще тривать перерви,
гремів ще тут хорал гарматніх лун,
на зелені багріла ж яра червіль.
Озвуться десь заглибини й шпилі,
плаї й бори, вертепи і печери,
всі нетрі й надри древньої землі.
Гей, в далині, в надобрійній імлі
коптяста скеля ширить обрис гострий.

То Довбуш опить, чекаючи на постріл.

Перша строфка поеми нагадує вислови Коцюбинського, що його уривок я цитував у цій доповіді, а останнє речення основане на віруванні гуцулів, що заклятий в камені Довбуш враз зі своїми опришками прокинеться зі сну, коли залунає отой „постріл” і звільнить усіх з неволі.

Д-р Володимир ЯНІВ, поет, публіцист, науковець, у своїй збірці поезій „Сонце і Граніт” (Прага 1941) помістив свій вірш „Перебій Прута” (передрукований також у вище цитованому числі „Молодого Життя”). Його зміст:

Із луком ревуть бистрі хвилі,

із шумом котяться зо скель,
пливуть у далінь, сріблїсті, білі
і сиплять тисячі крапель.

І б'ються в береги у люті,
піною прискають на нас,
нестримно рвуться в далші путі
і гинуть в безвістях нараз...

На берегах мовчазні скелі
зорять з гори на бистрий Прут;
до них безвпину б'ються хвилі,
що мов бажають збутись тут!

Ліси тут лучаться в лісами,
невпинно в далечінь ідуть:

Зелений вал перед очима
зелені хвилі сріблом тчуть!

Велична, чарівна природа
створила тут святиню мрій...

Тут жак і сум, журба й свобода:
Це Прута славний Перебий.

Остап МАКАРУШКА не по-
минув також Гуцульщини. В
українській читанці для п'я-
тої класи нар. шкіл (Зальц-
бург 1947) поміщено його о-
повідання „Життя на поло-
нинах”, з якого наводжу у-
ривок:

„...У лісах щебечуть пташки,
а ластух жене свою худобу
в гори. Тоді наповняється по-
вітря різними голосами: ре-
ве маржинка, іржуть коні,
блеють вівці, далеко по го-
рах несеться гомін вівчарсь-
кої соплілки, або тужливі зву-
ки поважної трембіти, що
відбиваються відгомоном аж
десь геть у сусідньому лісі...”

У збірці оповідань Олесь
БАБІЯ „Гнів” (Львів 1922 —

Вид. „Русалка”) поміщені 3
новелі, в яких є згадка про
гуцулів і Гуцульщину. В най-
кращій з них (на мою дум-
ку) „Поворот з в'язниці” о-
повідає про старенького свя-
щенника з Жаб'я. У сам Свят-
вечір він повертається з поль-
ської тюрми. При контролі
документів у поїзді з нього
насміхається польський жан-
дарм, згїрдливо дивляться
на нього подорожні поляки,
а жидок, що перед хвилиною
вдавав приятеля українців,
відсувається від нього. Свя-
щенник доїжджає додому у
хвилині, як його дружина з
дітьми засумована засіла до
Святої Вечері... „Подвір'я, у-
се знайоме, усе дороге... рід-
не як колись... перед 10-ти
місяцями, як вчором вивели
його жандарми з хати... Як
гнали вулицями... Як у слід
за ним линули ридання сім'ї
і цілого села... Тоді, тоді, як
вився смуток, як падав на ду-
шу біль... мов хмара на вер-
хів'я Чорногори”. Крадько-
ма підійшов до вікна... „Гля-
нув і якась таємна сила по-
трясла ціле його єство, як
трясе нераз буря лісами Вер-
ховини. Якась солодка хви-
ля вийшла з невідомих дже-
рел і розлилася по цілій ду-
ші, як весною розливається
Черемош по розмороженій
долині... залитий сонцем, ску

паний промінням"... Рано гуцули йшли до церкви і, не знаючи, що його випустили, таку вели розмову: „Та екже мені не темити? Або ек то була зробила си тота Вкраїна, то егомось ек втели на Різдво казанечко про Україну, то мой! Тоді хотіло си й мені взети кріса та йти на Львів на ворога. Молоді газди, то аж топірцями стукали до підлоги — така їх охота взела до войни”...

У двох інших новелях, а саме „Святий Вечір галичан в Одесі 1920 р.” та „Логіка Марса” є також дуже тепла згадка про гуцулів.

Пряшівчанка Ірина НЕВИЦЬКА (дружина священика, що переслідуваний чехами мусів утікати до ЗДА, бо очолювана ним Рада в Ст. Любовні голосувала за злу-

кою з Україною), написала драму „Верховинці”, в якій гарно змалювала боротьбу Довбушевої ватаги з австрійськими „смоляками”. Довбуша представила, як борця за кращу долю не тільки гуцулів, але й цілого українського народу.

Багато інших письменників писало та ще пише про Гуцульщину, але дуже обмежений час на доповідь і відсутність під руками потрібної літератури не дають мені можливості згадати про них бодай коротко.

Знаменитим рецитатором українських творів про Гуцульщину був незрівняний мистець цієї ділянки д-р Юліян Генік - Березовський, який досконало володів також гуцульським говором.

—o—

Проф. Д-р Микола Андрусак

Унія з Римом і коронація Данила

700-літній ювілей коронації галицького короля Данила Романовича в Дорогичині в грудні 1253 р. викликав низку спроб з'ясувати цю подію. Найбільше присвятив своєї праці коронації Данила редактор „Записок Чина

св. Василія Великого” в Римі о. Атанасій Г. Великий ЧСВВ, що видав збірку папських грамот до зв'язків України з Римом у 1075-1700 рр. (1), частинно безпосередньо із збірок ватиканських архівів, частинно користуючись уже

матеріями, які були вже раніш оповіщені в інших видавництвах також за ватиканськими збірками. У цьому другому випадку о. Великий подає часом за своїми попередниками хибні наголовки грамот, як от в наголовку грамоти папи Григорія IX з 18 липня 1231 р. пише: „до якого-сь короля Руси, як здається: чи Юрія II Володимирського (Суздальського), чи радше Данила Галицького” (ст. 19), коли вже титуляція папою Інокентієм IV Олександра Невського тільки „суздальським князем” (ст. 42) повинна виключати те, щоб його попередник називав Юрія II Суздальсько-володимирського „королем Руси”. У своїй доповіді про „наших королів” („Свобода”, Джерзі Ситі, з 7, 8 і 14 жовтня 1953 р. чч. 209, 210 і 214, та „Гомін України”, Торонто, 24 жовтня 1953, ч. 43 (282), я вважаю за цього „короля Руси” тогочасного великого київського князя Володимира IV Рюриковича. Покликаючись на „Історію” Яна Длугоша (2) та Е. Е. Голубінського (3), советський історик галицько-волинської держави в XIII ст. В. Т. Пашуто (4) пише, що київський князь Володимир Рюрикович прогнав около 1233 р. папських агентів з Києва,

де вони пробували в манастирі Пресв. Богородиці в Копиревському кінці. Сталося це у зв'язку з дорученням Папи Григорія IX. монашому чинові Предикатів у Польщі zorganizувати римо - католицьку єпархію в Україні; папські грамоти в цій справі з 1232-34 рр. о. Великий (ст. 20-23, чч. 6-10) тільки зазначає, що невідомо йому, чи „переслідування” цього чина в Києві спричинив князь, чи православне духовенство і нарід. Знову ж Пашуто робить далі помилку, коли вважає ігумена цього чина в Києві Ульриха за „ольдермана латинських купців”, яких, проживаючих — за його словами — ще в Києві, поручив папа в опіку сandomirській капітулі. В дійсності сandomirська капітула могла опікуватися ченцями згаданого чина після їхнього прогнання з Києва.

У збірці о. Великого додаємо пропуск у тому, що він не навів цитованого Миколою Чубатим в його праці „Західня Україна і Рим в XIII ст. у змаганнях до церковної унії” (5) папських грамот до „Івана, світлого короля Руси”. При грамотах папи Інокентія IV, виданих у Люні 3 травня 1246 р. до „короля Руси” і зі згадкою про „короля Руси” (ст. 28-34, чч.

12-18) вважає о. Великий цим „королем Руси” Данила, згідно з вище згаданою працею Чубатого. У статтях „Данило і його останні змагання” (6) і „Наші королі” я, спираючись на тому, що згідно з дослідями Степана Томашівського, київського митрополита Петра Акеровича вислав на собор до Ліону не Данило, тільки тогочасний великий київський князь Михайло Всеволодович, прийняв, що цим „королем Руси” був саме згаданий Михайло. Цю поправку прийняв частинно опісля і сам Чубатий у статті „700-ліття коронації Данила та українське громадянство” („Америка”, Філадельфія, 13-15 квітня 1954, чч. 69-71), але з його статті виходить ще плутанина в тому, що — на його думку — після розмов Данила і Василька з папським легатом Плато де Карпіні „зносини ці, на жаль, перервалися, бо орда, що формально вважала себе зверхником Галицько-волинської держави, загрозила новим наїздом, що скоро й сталося. Данило не з власної охоти, але приневолений грозою із-за залізної заслони перервав розмови з Заходом, щоб не стягувати на себе та на свою державу нового нещастя та нову руїну.”

Та цьому твердженню Чубатого противорічить у першу чергу союз Данила з угорським королем Белею IV у тому часі. А щодо зв'язків з папою, то перша його грамота, в якій він брав під опіку Всемогучого Бога і св. Апостолів Петра і Павла „короля Руси” Данила і його брата „короля Володимирі” Василька, є датована в Ліоні 27 серпня 1247 р. Її слід уважати вислідом розмов Плато де Карпіні з нашими князями; чому так пізно? — Бо в тих часах не було навіть добрих битих шляхів для подорожжі, отже, коли була проволока у зв'язках наших князів з папою, то не задля страху перед татарами, бо чейже вони ще в своїх столицях татарських підслухів не мали. Водночас папа забороняв хрестоносцям нападати на Галицько-волинську державу, а руським єпископам і священникам дозволив у всьому зберігати свій обряд, що не суперечить католицькій вірі. (Ст. 35-7, чч. 20-22).

Ні о. Великий, що оповістив папські грамоти з 27 серпня 1247 р. (ст. 35-7, чч. 20-22) в своїх статтях про „Проблему коронації Данила” (Вісті Європейського Відділу НТШ, Сарсель, квітень 1954, ч. 6., ст. 52-3; „Наша Мета”, Торонто, 8-29 тра

вня 1954 р., чч. 19-22), ні Чубатий й інші сьогочасні звеличники коронації Данила (Вісті Е. В. НТШ, я. в., ст. 54-8: о. Мелетій М. Войнар: корона Данила в правно-політичній структурі Візантії; о. Є. Камінський: Корона Данила в правно - політичній структурі Заходу; о. Іван Хома: Східньо-європейська політика папи Інокентія IV; о. М. Стасів: Корона Данила і татари) не звернули уваги, що цю дату слід уважати за дату приступлення Данила, Василька і церкви в їх державі до унії з Римом. Обоє їх уважав папа за суверенних володарів - королів та, як і до того часу на Заході великих Київських князів уважали за суверенних володарів-королів. При тому мушу справити як безосновне повторювання о. Великим гіпотези Чубатого, Петра Ісаєва й о. Іриней Назарко про коронацію Володимира Великого папськими послами в 1000 р. В дійсності о. Назарко в своїй монографії „Святий Володимир Великий, Володар і Христитель України (960-1015)” (Записки ЧСВВ Серія II, Секція I, т. IV, Рим 1954, ст. 148-50) наводить думки Ісаєва і Чубатого, мов би то Володимира коронували папські послы, але сам радше схиляється до мо-

єї думки, що „коронацію Володимира перевів якийсь митрополит, тим більше, що коронація була злучена з церковним благословенням і обрядом і її майже завжди довершували церковні достойники”. Аргумент Ісаєва щодо здогадної ним коронації Володимира папськими послами, опрокинув я вже в своїй доповіді „Наші королі” (Бюлетень — Матеріали IV-ої Наукової Конференції Наук. Т-ва ім. Шевченка — Торонто, ч. 1(4). Грудень 1953, ст. 61.). Іриней Назарко ЧСВВ перед своїм виїздом до Риму давав до моєї оцінки свою працю про Володимира Великого. Я зазначив йому, що є методологічною помилкою протиставитися історичним джерелам гіпотезою про коронацію Володимира Великого папськими послами. Моєї ради о. Назарко не прийняв, але оцінка о. Великим цієї необоснованої гіпотези як „досить доброї синтези” викликає в історика ерудита й інтуїста тільки іронічну усмішку. Католицька ревнивість не повинна спонукувати авторів фальшувати історію. Як не дивитись на Візантію, то таки первісна християнска культура на Україні виросла під візантійським впливом, і якщо б Володимир Великий

був більше за Римом, був би звідтам, а не з Візантії прийняв християнську віру. Правда, тоді не було церковного роздору і він удержував зв'язки з Римом, але ув'язненням римо - католицького єпископа Райнберна він доказав, що він був проти поширення латинського обряду.

Таке саме становище і займав Данило.

Коронація Данила не була піднесенням його достоїнства як володаря; його папа уважав від смерти Михайла Всеволодовича за короля Русі, тільки Опізон, якому не вдалося зорганізувати на Заході хрестоносного походу проти татарів, папською короною передав благословення для його боротьби з невірними. Мовчазність у грамотах Інокентія IV про корону насуває здогад, що папа, який прийняв руських єпископів як вірних під свій покров, міг сумніватися, чи Данило, коронований на початку свого княження своїм єпископом, схоче прийняти римську корону, бо це ж було б до певної міри запереченням первісної, теж християнської коронації „короля Русі”. От же цю місію виконав Опізон — за оповіданням Галицько-волинського рукопису, — по могли йому в переконуванні Данила польські князі Боле-

слав і Земовит, що обіцяли йому помагати проти татарів.

Опізон не зорганізував Заходу проти татарів, тільки якусь поміч післяв Данилові литовський князь Мендовг і польські мазовецькі князі; проте Данило упорався в наступних роках на східному пограниччі своєї держави з віроломними болохівськими князями та їхнім протектором татарським баскаком Куремсою. Відгомін його перемог над татарами відбився на Заході серед римо-католицьких єпископів, що старалися поширити свою юрисдикцію на державу Данила і ширити тут римо-католицький обряд. Цьому, протиставився Данило і тоді любуський єпископ обвинуватив Данила перед папою, що він не додержує свого договору з Римом. Інокентій IV, що ставився із зрозумінням до східного обряду, помер ще 7 грудня 1254 р. Його наслідник Олександр IV повірив люблинському єпископові і своєю грамотою 13 лютого 1257 р. витикав Данилові, що він не виконав того, чого від нього сподівався Рим; папа грозив йому церковними карами і хрестоносним походом католиків проти нього. Водночас оломунецькому і вратиславському єпис-

копам поручив папа зорганізувати хрестоносний похід проти Данила, якщо він даді протиставлятиметься римо-католицькій місії в своїй державі; те саме поручив папа 5 квітня 1257 р. чеському францішканинові Бартоломееві і в цьому ж році дозволив хрестоносцям воювати проти Руси. Тим то розрив між Данилом і Римом не постав з причини невдачі протитатарського хрестоносного походу Заходу, як це приймають оо. І. Хома і М. Стасів, тільки з приводу претенсій сусідніх римо-католицьких єпископів до поширення свого обряду в Галицько-волинській державі, чому протиставився Данило. Міркування ж Чубатого, що папи могли б були врятувати самостійність Галицько-волинської держави, не відповідають історичній дійсності, бо рішало тут не вимер-

тя династії, тільки обезсилення нашої держави в несподіваний Заходом боротьбі проти татарів, перед якими заслонювали наші предки Захід.

1) *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia* (1075-1953), Vol. I. 1075-1700. Collegit introductione et adnotationibus auxit p. Athanasius G. Welykyj OSBM. „Analecta OSBM”. Series II, Sectio III, Romae 1953, 80 XX + 686 pag.

2) J. Dlugosii *Historiae Polonicae* t. II, lib. VI-VII, ed. A. Przewdziecki, Cracoviae 1873, с. 240.

3) Е. Е. Голубинский: *История русской церкви*, т. I, 2, Москва 1880, с. 808, прим. 3.

4) В. Т. Пашуто: *Очерки по истории Галицко-Волинской Руси*, Изд. Академии Наук СССР, 1950, с. 251.

5) *Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові*, т.т. CXXXIII, CXXXIV, 1917.

6) *Наш Львів*, Нью Йорк 1953, ст. 31-2.

—o—

Проф. Степан Килимник

Українські святовечірні звичаї

Серед слов'янських народів Європи український народ зберіг найбільше стародавніх звичаїв. Ці звичаї дуже цікаві тим, що вони проішли крізь морок тисячо-

літь, збереглися й на сьогодні, звичайно, з деякими змінами й наверствуванням, і увійшли в традиції українського народу.

До найбільш цікавих зви-

чаїв українського народу належать такі: Різдвяні Свята, Коляди, Маланки — „Щедрий Вечір”, Василь — Новорічні звичаї, Багата Кутя — Свята Вечеря, Великодні звичаї — Свято весни; Гайвки з хороводами, Проводи, Зелені Свята — маювання хати та обійстя; Русальні Свята; Купало; Андрій; Катерина; Юра; Заживні Свята; Колодія; Кострубонька та багато інших.

Усі ці традиційні свята виникли ще в період родового побуту (клановий) й мають за собою понад три тисячі літ. У піснях, ритуалах та віруваннях відображено первісну культуру українського народу, віру, вірування, ідеали, прагнення, бажання, життя та загальний розвиток культури. Пізнавальна вартість цих звичаїв, пісень та ритуалів, надзвичайно висока. Зокрема, ми з спогаданих звичаїв досліджуємо АНІМІСТИЧНИЙ світогляд наших пращурів, психіку тодішньої людини, її душу... Але зупинимось на українському Різді.

Це свято виникло за тисячоліття перед Народженням Христа. В останньому тисячолітті перед Христом воно мало назву Корачун. Окремі вчені пояснюють цю

назву від того, що ночі ставали коротші. Припадає це свято на час повороту сонця до зміни зими на весну.

Провідна ідея свята — це благання найвищого бога - Сонця урожаю злаків, приплоду худібки, збільшення родини, добробуту хліборобу та скотарю. Засновано це на анімістичному світогляді, на магічних діях, за допомогою яких людина вірила, що впливала на найвищу силу - Сонце та на природу для своєї користі.

З прийняттям християнства ці звичаї залишилися, церква неспроможна була їх викоринити, а тому свято Народження Христа поєднало з поганським святом Корочуна. На цьому святі позначилося християнство, як рівно ж іще перед Христом позначились впливи античної Греції.

Але перейдемо до самих звичаїв Різдва - Корачуна. Це свято складається з цілої низки свят, ритуалів - дій і тягнеться з 24 грудня до 7 січня, а саме:

1. Готування до Різдва;
2. Вілія;
3. Багата Кутя — Свята Вечеря;
4. Коляди;
5. Святі Вечори;
6. „Маланки” — Багата Ве

черя (Передодні Нового Року;

7. Щедрівки;
8. Василь — Новий Рік;
9. Голодна Кутя;
10. Водохрещі.

На цей раз ми зупинимось лише на перших трьох питаннях.

1. З настанням холодів, старі бабусі вже навчають дітей колядувати. І взагалі вечорами колядують у селянських хатах (лише в родині) за працею.

2. Селянська молодь збирається зимовими вечорами й вивчає коляди, готується до Різдва.

3. Господар заготовляє завчасно все найкраще до Різдва: житньо - пшеничний сніп - дідух; краще сіно для худібки; заготовляє сухі й добрі дрова; ладає кращі сані; „б'є олію”, вгодовує кабанця; відповідні напої тощо.

4. Господиня із свого боку мусить приготувати на Різдво: новий посуд; нові ложки й миски; нові сорочки всім та хатній верхній одяг (штани та спідниці - плахти). А головне — це готування до 12, а в інших місцевостях — 17 традиційних різдвяних страв; усе в хаті мусить бути вимите, вичищене, хата побілена, долівка гарно вима-

щена жовтою глиною; готується чиста постіль, скатерті, рушники, свічі, квас тощо.

II. ВІЛІЯ (передодні Різдва).

Це вже початок свята. Уже все прибрано й наготовлено й господарем і господинею. З самого досвітка господиня клопочеться, готуючи страви до Багатої Куті — Святої Вечері. На Святу Вечерю готуються такі 12 страв:

1. КУТЯ — обтовчена набіло пшениця. Коли звариться — мішають її з медом і маком;

2. Взвар (вар) — варяться сушені фрукти: груші, яблука, сливи, вишні;

3. Капусняк, затертий пшоном;

4. Горох;

5. Голубці;

6. Риба холоджена;

7. Риба смажена;

8. Вареники з сливами та грушами;

9. Борщ пісний з карасями та грибами;

10. Блинці;

11. Каша гречана чи пшоняна;

12. Пирogi пісні (з капустою, сливами, грушами тощо).

В інших місцевостях готується 17 страв. При чім, усі

страви у цей Вечір мусять бути пісні та обіймати усе споживне, що є в господарстві.

Господар вносить дідухаснопа.

Останній сніп, зжятий на ниві, зветься ДІДУХОМ. Зберігається він у клуні, а з поля привезений з особливими почеснями. Отож, на Вілію між 12-2 год. господар бере з собою сина - хлоп'я, іде у клуню й там урочисто бере дідуха на ліву руку, а під паху в'язочку запашного гарного сіна, хлоп'яті дає другу в'язочку такого ж сіна й ідуть до хати. Господиня слідкує, коли саме господар з дідухом, хлоп'ям і сіном наблизиться до хати, відчиняє спочатку сінешні двері, потім хатні з низьким уклонном Дідуху - снопу, господарю та хлоп'яті — запрошує в хату.

Господар, переступивши хатній поріг, також з уклонном, вітає господиню й дітей:

— Будьте здорові з Святими, з Багатою Кутею!

— І вас вітаємо з щастям, здоров'ям, добром! — відповідає господиня.

У цей час усі присутні в хаті, за винятком немовлят чи хворих, мусять стояти. Господар ставить снопа на

покуті (почесне місце за столом під образами), свою в'язочку сіна кладе під дідухом, а хлоп'я кладе сіно під стіл.

Сніп - ДІДУХ — це місце перебування духів дідів-прадідів, покровителів хатнього очага. Український нарід у ті далекі часи вірив, що всі духи померлих — це святі душі, вони є благодійниками роду та родини; улітку вони перебувають на нивах та серед скоту, сприяють урожаю й охороняють його від бур, граду та посухи, — худібці (скоту) сприяють приплоду та оберігають від усього лихого. Разом духи - Лада є посередники бога - Сонця, подателя життя на землі. Ці духи прийшли з Неба й вселилися в людину, вони по смерті знову відійшли у сонячний край, у край духів.

Отож, коли вижата нива, то духи - Лада вселяються в останній сніп - дідух і перебираються до господаря у клуню на зиму; решта духів переселяються у яри, ліси та доли на зиму, покуль не покличе їх бог - сонце навесні знову й не пошле їх у день Нового Року на ниви, поля та між худібку.

Ось чому така шана Дідухові, ось чому й прибрав назву „Дідух”, бо тут душі ді-

да - прадіда, ось чому його несуть у хату з такою святістю, як і принесли з поля з почеснями, ось чому ставлять його на найбільш почесному місці, чому й ставлять йому божеську їжу — кутю та божеське питво — взвар.

На Вілію у хату входять з Дідухом добрі духи — Лада. Для них улаштовується Свята Вечеря. Багата Кутя. Тому й вечори від Вілії — 24 грудня до Щедрого Вечора — Маланок — є святі вечори, коли нічого не можна робити, крім догляду худібки. Пращури вірили, що на Святу Вечерю, Багату Кутю, приходять усі добрі духи разом вечеряти. Тому то, коли сідають за Святу Вечерю, то застеляють лавки, а перед сидінням продмухують місця, щоб не присісти душі. Зрозуміло, що й зайву мисочку з ложкою ставили лише для духів - Ладо.

Коли господар поставить сніп - Дідух на покуті, бере тоді горщик з КУТЕЮ, а господа диня взвар і несуть на покутя, де перед цим снопом Дідухом та перед ним намостили запашного сіна, і ставлять урочисто з молитвою. Перед цим устеляють сіном долівку та під столом. У часі, коли господарі пере-

носять на покутя під Дідух кутю та взвар, усі діти качаються на сніні на долівці, ричать, як корови, іржуть, як коні, мекають, як вівці, квочуть, як квочка — це магичні дії для умилоствлення та причарування духів, щоб був добрий урожай, щоб був гарний приплід худібки у наступному році. Це бачать численні духи й вони роблять так, що й у цьому наступному році буде багатий урожай на полі, буде численний приплід худібки, буде повний достаток у господарстві.

Після цього господар бере декілька колосочків з Дідуха й з ними йде на обору, кошари та стайні й годує кращим сіном худібку. Знову таки, треба, щоб духи бачили задоволення худібки, а вони розмовлятимуть з худібкою, то дадуть це задоволення й у наступному році.

Повернувшись від худібки до хати, господар кладе сіно на стіл і застеляє новою скатеркою поверху, а господа диня застеляє іще й другою. У кутах стола під скатертю кладуть чарівне зілля чи рослину, щоб з жодного боку до господарства не підступили злі духи і нічого не ушкодили. Господар кладе на

стіл книша — це хліб з душею. Зверху на хлібові маленьке хлібенятко, що й зветься душею. Нижній хліб для господарів, а верхнє хлібенятко - душа — це для духів. Господиня рядочком кладе паляницю. Посередині столу господар ставить свічу - сонце, яку в старовину запалювали живим вогнем. Це вважалося, що світ взятий безпосередньо з Неба від бога - сонця й це знаменує присутність цього бога, бога багатства та врожаю. На кінці столу ставилася висока миска з горою пирогів. Після цього господар тре мак до куті, а господиня накриває на стіл — ставить нові миски, нові ложки для всіх, а одну мишину з ложкою ставить поверх — це для духів - Ладо, бо вони сьогодні будуть присутні на святій вечері, будуть разом їсти святу вечерю.

Врешті, всі помились, передяглися у чисту білизну, чистий новий одяг, лавки за столом застелені... Господар світить свічку, обкаджує хату пахучим зіллям на гарячих вугіллях — це вогнем ізгання всі злі сили з хати перед Святою Вечерею, — усі стають навколішки у напрямку снопа - Дідуха й моляться.

БАГАТА КУТЯ - СВЯТА ВЕЧЕРЯ

По молитві господар накладає куті в макітру, потім меду та маку й усе це мішає перед Дідухом на столі. Замішавши КУТЮ, виходить у сіни й кличе:

— Святі наші діди - прадіди, батьки, матері, брати, сестри, діти й онуки — усі душі, наші Лада, йдіть з нами вечеряти!

Так повторює тричі. У хаті повна урочиста тиша, усі стоять і поглядають у бік сіней. Після цього господар стає на сінешньому порозі, при відчинених надвір дверях і каже:

— Морозе, морозе, і всі недобрі духи (душі) ідіть до нас вечеряти Святу Вечерю!

Так повторює тричі. Потім знову звертається так:

— Коли не приходите, то й ніколи не приходьте. Ти, морозе, не морозь худібки, ниви та людей! А ви, недобрі духи, не приходьте, не чиніть нікому зла!

І також повторює тричі. Після цього повертається до хати, а господиня поспішно зачиняє одні й другі двері.

Господар ставить КУТЮ на стіл — божеську їжу — жертву, а разом ставить глечик вареного меду - міцного напою. Першим заходить за

стіл, стає на розі на покуті, продмухе місце, де має сісти й сідає. Після нього сідає господиня, а потім діти по старшині, кожне продмухе місце. Усі сіли. Ніхто не може вставати з-за Вечері, окрім господині, що мусить подавати страви. Господар бере ложку куті і, трошки попробувавши, підкидає під стелю, промовляючи:

— Скільки зерен та маку на стелі, пошли, Боже, стільки роїв та приплоду худібки!

За господарем усі беруть по ложці куті. Господар наливає чарку меду (останніми часами горілки), підносить догори й промовляє:

— Пошли, Боже, раювання й панування на тому світі всім вам, святі душечки, діди наші, прадіди, батьки наші, матері, сестри, брати, онуки - правнуки, діти наші! Шануємо вас, шануйте нас!

А далі:

— Усім нам, живим, пошли, Боже, життя - пуття, щастя - здоров'я!

І чарка обходить усіх. Кожний, випивши, підкидає краплини уверх на стелю. Це з'ясовують окремі етнографи - Небу й духам - Ладю. Трудно встановити, чи в первісні часи було питво скорше від взвару.

Після цього господиня подає страву за стравою, що й споживається, бо до „зорі“, цебто до КУТІ, ніхто нічого у цей день не їсть, за винятком малих дітей та хворих. За Вечерею спогадується близьких покійників, говориться про ниву, урожай, худібку...

Свіча палає... Пахне свіжим запашним сіном, смачними стравами... Усі святочно одягнені... А з покутя велично поглядає СНІП - ДІДУХ, а під ним свята Кутя та взвар... Радісні обличчя... Урочистий настрій...

Вечеря провадиться дуже повільно, спокійно, лагідно й урочисто. Але ось уже й скінчилася Вечеря. Перехристівшись, першим встає батько й каже:

— Уже можна й вставати!

Усі встають, дякують і батькам, і Богові, і духам. Потім батько виймає гаманець і обдаровує всіх членів родини дрібними грішми, а мати ласощами — різними лундиками, горіхами, соняшниковим насінням та цукерками. Батько й мати обдаровують себе взаємно грішми. Скінчилася й ця церемонія. Тоді знову сідають за стіл і всі родиною колядують. Спочатку господареві з побажаннями, потім господині з

вихвалянням її чеснот, потім молоді про одруження і чесноти — працюватість, військову завзятість тощо. Врешті колядують дітям з додаванням їм різних чеснот та побажанням. Після коляд починається гадання. Спочатку господар — батько засовує руку під скатерть й витягає травинку чи якесь зілля. Коли довга травинка — буде довге життя; коли з колосочком — буде урожай і т. д. Господиня робить те ж. Гадає вона, чи добрий буде городній урожай, чи дадуться добрі полотна, чи буде збільшення родини і т. д. Врешті гадає молодь та діти, кожне у своєму інтересі. Молодь, чи одружиться, чи добра буде дружина, чи роботяща і т. п.

На столі залишається кутя та взвар, як і інші страви, бо душі покійників будуть уночі їсти й пити. По вечері господар сідає за пирогами з одного боку стола, а господиня з другого. Господар ховається за пироги й питає у господині: „Чи бачиш мене?“. Господиня відповідає: „Ні, не бачу!“ — „Дай же, Боже, щоб і на той рік не бачила!“ Це знаменує, що будуть повні й високі стіжки хліба, що з-за них нічого й нікого не буде видно.

Зараз по вечері мати споряджає малих дітей з „Вечерею“ до хрищених батьків, до бабуні та дідуня. Отож кладе у хустку три калачі, а чи три невеличкі книші та ще дещо, як яблука, вареники, пироги. Діти ідуть з любов'ю. Ось прийшли до хати, а їх там уже ждуть:

— Добривечір! Будьте здорові з Святим Вечором! Та то й мама просили вас на вечерю і я прошу!

— Доброго здоров'я, дітоньки! Спасибі татові, мамі й тобі (чи вам), просимо й вас усіх на Святу Вечерю!

Роздягають дітей, садять за стіл і частують Святою Вечерею. Далі дають срібні гроші, ласощі, одягають знову дітей і відправляють додому чи до другої хати, куди ще діти мусять іти. Діти, як і тоді, коли прийшли, цілують дідуня та бабуню в руку, а ті їх у голову. Приймавши ВЕЧЕРЮ, бабуня чи хрищена мати міняє калачі чи книші й ще щось своє докладає.

По всіх хатах горять свічі. Свічу на Святій Вечері не можна гасити, вона мусить догоріти до кінця. Це символ життя. Коли ж хтось при падково погасить свічу, то значить, хтось нагло помре в наступному році...

Ця ніч — це Свята Ніч. Крім дітей, що розносять Вечерю, ніхто нікуди не може ходити. У цю ніч Бог урожаю — Сонце невидимо сходить на землю й до світа перебуває у селянських хатах, невидимо, але в образі свічі, присутній при Багатій Куті, присутній у Снопі - Дідухові... У цю ніч Бог урожаю ходить і оглядає всі двори, усі господарства, розмовляє з худібкою, чи добре їй плекає господар, чи вчасно годує, чи вчасно наповає, чи чистить... І коли цей Бог побачить у всьому лад, задоволення всіх членів родини в хаті чи господарстві, то й у наступному році пошле урожай, приплід, достаток у всьому... Ось чому у цю Святу Ніч не можна спати, не можна щось недобре говорити, бо може так і статися, не можна сердитому бути...

Крім того, у цю Ніч, як і в новорічну, блукають відьми та злі духи, і, коли людина засне, можуть оселитися в тому господарстві, можуть заподіяти зло... У цю Ніч горять гроші, заховані в давнину і праведними і грішними людьми; у цю Ніч квилять і мучаться душі самогубців, просять рятунку, хочуть вирватися з-під землі... У цю ж Ніч і щастя приходить до людей... Аж під ранок, після третіх півнів, може господар заснути. У цю Ніч мусить бути повна тиша, бо саме тепер духи - Лада повертаються з гір, долин, ярів і лісів до селянських стол, а звідтіля у новорічну ніч підуть на ниви...

Свята Вечеря - Багата Кутя — улаштовується на пошану духів, і ця ніч належить духам... Тому і Вечеря Свята і Ніч Свята...

—o—

Проф. Дам'ян Горняткевич

Українські пам'ятки в Кракові

Українські пам'ятки в Кракові можна поділити під оглядом походження на три категорії:

I. Музейні речі, придбані дорогою дарів або купна;

II. Пам'ятки, які походять із воєнних виправ польських королів (нпр., Болеслава Хороброго на Київ, або Казимира Великого на Львів), і

III. Твори, які постали на

місці, виконані українськими мистцями.

Музей Академії Наук: крім експонатів із доісторичної доби (тут слід згадати ще й про носорога зі Старуні) є в архіві Академії один маніфест Мазепи в суспільно-громадянських справах і акт надання монастирських привілеїв. Оба документи в українській мові. Незвичайно цікавий є лист Мазепи з другої половини XVII ст. з описом весільного обряду, якого свідком був гетьман на дворі одного зукраїнізованого грека. Крім цього, зібраний тут великий етнографічний матеріал: — рукописна збірка пісень, описи народніх звичаїв і обрядів, здебільшого з XIX ст.

Музей гр. Чапських: Лист Жигмонта Августа до своєї матері Бони (італійки!) писаний українською мовою. У відділі гравюр портрет Б. Хмельницького, — сталерит бельгійських граверів Омаса й Майсена, один з найкращих портретів у графічній техніці. Портрети матері .І. Мазепи, Виговської і Паліхи.

Музей і архів кн. Чорторійських: 1. воздух. накриття на чашу, 2. „козацька” нагайка, 3. шабля і пугар Хмельницького, 4. кубок із „кири-

личними написами”, 5. олійний портрет Хмельницького з молодих літ, 6. портрет мініатура Фр. Кульчицького, 7. фарфор із Баранівки, Корця й Пархатки, і врешті — случькі пояси.

Архів (походження тих збірок: благородна конкуренція Чорторійських при їх родових традиціях): 53 листи Мазепи (три в окремій теці між рукописами Петрарки, Бокаччія, Коперника й інших). 50 листів писаних польською мовою до белзького воєводи Сінявського, вони виявляють лише куртуазійний характер; **копії листів** (оригінали, мабуть пропали) Августа II. до Мазепи, 10 зразків, здебільшого стратегічного змісту. Зі старших документів маємо там грамоту короля Казимира з року 1343 в українській мові, з наданням привілеїв, потім кілька українських грамот Свидригайла. Далі з козацької доби зберігаються три листи Хмельницького в польській мові. Велике значення для історика має кодекс ч. 402, це рукописи здебільшого політичного змісту. Між ними є: „Юрамент послів Вел. Княжества Руського й Запорожського Війська” з 1659 р., далі „Цуднівська Транзакція” з 17-го жовтня

1660 р., а врешті „Супліка Козацької Старшини” з 30 листопада 1664 р. в справі розстрілу Виговського. У бібліотеці Чарторійських є збережені три перші видання Бопляна „Описання України”, з яких перше друкуване в Руані в 1640 р. (цілий наклад виносив тільки 100 примірників!) не міг знайти І. Борщак навіть у Парижі. Друге видання появилось у Руані в 1651 р., а третє там же 1660 р. В цій же бібліотеці є врешті Лавришівське Євангеліє з XIV ст., дуже важливе для історії української мови, з численними записами про дари й надання Лавришівському монастиреві.

В архіві **Ягайлонської бібліотеки** знаходяться також багато цінного матеріялу для нас. Найважніші тут етнографічні записки відомих знавців українського побуту Жеготи Павлі й Зоряна Долєнги - Ходаковського, крім деяких старших. Всі ці записки відносяться до наших земель. З козацької доби є тут один оригінальний документ, саме лист запоріжців до короля Собіського, писаний у глумливому тоні, на зразок відомого листа козаків до Ахмета IV., лише без образливих висловів. Проф.

Іван Зілінський знайшов тут незвичайно цінну „Думу про козака - нетягу”, записану під кінець XVII ст. В тому ж архіві зберігаються також оригінали двох листів Шевченка до його приятеля Бронислава Залеського, писані російською мовою, саме з дня 9. 10. 1854 р. з Астрахані. Повинні б тут бути деь і інші листи Шевченка до того самого адресата. У тій же збірці є теж замітний лист Миколи Гоголя до Богдана Залеського, одинокий з нечисленних, які він написав українською мовою, що зберігся, а врешті листи П. Куліша до Осипа І. Крашевського.

Дім Матейка: (характеристика самого Матейка: людина незвичайно працювита, величезний талант, нещаслива в родинному житті, відносився справедливо до українців). В його музею. який постав зі збірки предметів, закуплених ним до малярських студій, зберігаються там з українських експонатів деякі частини церковних риз, а крім цього мужеський портрет кисти І. Рєпіна. Згадую про Рєпіна тому, що ми повинні й маємо право його ревіндувати для нашої культури. Приїзд Рєпіна до Кра-

кова в 1893 р. на похорон Матейка.

Збірка Ясенського, яка перейшла на власність краківського „Національного Музею” („Музеум Народове”). Ясенський придбав до своєї збірки крім чудових творів японського мистецтва ще й чимале число українських вишивок, головним чином із Бепшаді, Балтівської округи, а також декілька старовинних вишивок із Полтавщини. Кільканадцять із тих вишивок я скопіював до своєї збірки. Слід згадати, що в самому „Національному Музею” є теж чимала кількість фарфору із Баранівки, Корця й Пархатки. В картинній галерії бачимо твори уродження Харківщини — Г. Семирадського (якого незручно було б ревіндукувати для нас з уваги на його національну приналежність до поляків, яку він сам занадто сильно зазначив), а далі побутові картини з України Станиславського й Вичулковського.

Промисловий Музей: добре утримана збірка українських вишивок здебільшого з Галичини. Далі: — гобелен „Піймання в неволю Михайла Кричевського під Лоевом”. Важливе значення для нас має також збірка фото-

графічних кліш у бібліотеці цього ж Музею, а саме пам'яток українського мистецтва в Кракові, між якими є комплет світлин поліхромії каплиці Ч. Хреста на Вавелю, далі наших історичних пам'яток із музею Чарторійських у Кракові, а врешті української скриньки з XIV ст. в костелі Марійському. В тій же бібліотеці є також збірка розмальованих копій наших писанок із Галичини, виконаних С. Якубовським — польським графіком і етнографом, який ставився завжди з великим признанням до української культури.

Етнографічний Музей:

між експонатами є також збірка українських писанок і вишивок. Одначе стан цієї збірки доволі поганий, на більшості писанок не подано їх назв, ані навіть назв місцевостей, звідкіля вони походять. При тому писанки є в дуже занедбаному стані, порозбивані й злинялі від світла.

Збірка Богдана Лепкого.

Богдан Лепкий перебував у Кракові від 1899 р. (з перервою у воєнних роках, він виїхав у 1914 р. до Берліну й повернувся назад щойно в 1926 р.), вразу як гімназійний учитель, опісля як про-

фесор краківського університету. За весь той час утримував він живі зв'язки з визначними представниками польського (Виспянський, Вичулковський, Оркан) і українського культурного світу, і таким чином його дім був справжньою українською амбасадой на Заході, до якого можна прирівняти тільки доми Модеста Менцінського у Стокгольмі, або Соломії Крушельницької у Віяреджьо. Для своєї наукової й літературної праці Лепкий придбав велику бібліотеку й чималу збірку дорогоцінностей. До них належала в першу чергу низка картин українських мистців, з якими покійний поет жив у щирій дружбі, або й тих, які завдяки ньому могли відбувати за кордоном свої студії. Він зібрав картини й різьби таких мистців: Труша, Новаківського, Холодного, Северина, Куриласа, Бойчука (цього останнього з найкращої доби його розвитку), Романчука й Мавберга, а далі Гаврилка, Крука й Кисілевського. Величезну вартість мають там рукописи поета, зібрані дуже дбайливо і впорядковані його сином Ростиславом. Ще одна частина збірки Б. Лепкого

(книжки, кераміка) залишилася в Берліні з часів його перебування на еміграції, але, як мені оповідав його син, вона, мабуть, знищена наслідком воєнних дій і недбайливості тих людей, яким доручено опіку над нею. Імовірно й краківську збірку Лепкого вивезено тепер до Німеччини, бо опікував ся нею УЦК.

До другої категорії пам'яток української культури слід зачислити речі, які вивезено до Кракова насильно. Це, головним чином, польська воєнна здобич. Докладнішої інвентаризації цих пам'яток мені не вдалося досі зробити, бо й доступ до них тепер, під час війни, коли вони заховані, — був зовсім неможливий. А навіть одиноке наукове, більше, польське джерело, яке присвячене цьому питанню, проф. Копери: „Дзее скарбца коронного” — пропало з державної бібліотеки в Кракові. Інші бібліотеки були в тому часі закриті. Також у довоєнних часах доступ до скарбниць у Кракові був нелегкий, отже вести систематичну наукову роботу в таких умовах було справді тяжко. Тому тут мушу обмежитися згадкою лише кількох українських пам'яток.

У скарбниці Вавельського собору є хрест зі самоцвітами, що походить із київської виправи Болеслава Хороброго в 1018 р. Можна сподіватися, що туди попало й більше пам'яток з нашої княжої столиці, пограбованої цим королем. Мабуть, ще більше дорогоцінностей маємо тут з р. 1340, а саме з виправи короля Казимира Великого на Львів. Тоді попали в руки поляків величезні скарби, нагромаджені там від довгих віків. В їх числі були два княжі діядеми, золочений престіл, прикрашений самоцвітами, багата мантія, низка хрестів зі щирого золота, а один з них мав в оправі велику частину Господнього хреста. Усі ці речі ввійшли в склад королівської скарбниці в Кракові, де, між іншими, зберігається золотий хрест прекрасної роботи, з частицею дерева Св. Хреста, заввишки $\frac{1}{2}$ метра, цілий вкритий наче сіткою, сплетеною з безлічі малесеньких листків, пташенят, звірят і людських постатей, всі ці прикраси є дуже різномодні під оглядом форм, але дуже дбайливо виконані. Цілість вкращає 160 жемчугів.

Велике значення для нас має скринька „реліквіяр” із XIV в. у Марійському косте-

лі. Відкриті нами три світлиці відтворюють цю скриньку з трьох сторін: зверху й двох поздовжніх боків, дві вузькі поперечні частини не були сфотографовані. З напису на верху скриньки довідуємося, що вона була призначена для попа Єлисея, а виконав її коваль Самійло та ритівник Левонтій. Сам напис — це молитва, щоб Господь помагав усім трьом згаданим особам, а святі „безмездники” й чудотворці рятували їх у недугах. На двох листах зверху, побіч напису, бачимо по 11 постатей святих у погруддях, на чоловічій стороні зображені чудотворці, а саме св. Флор, Спіридон, Григорій, Єлисей, далі два українські святі Борис і Гліб та інші. По протилежному боці виступають по статі „безмездників”, отже — св. Кузьми, Дам'яна (аж тричі!), Пантелеймона, Йоана, Самсона, Фалелія і врешті безмездниця Аравітська.

На двох бічних ромбових полях верхньої частини скриньки і на двох поздовжніх стінках її спідньої частини зображено сцени із життя святих Кузьми й Дам'яна, а саме чудесне вилікування сліпого, хромого, розслабленого від диявола, далі сина вдови, а в останній картині ба-

чимо обох святих, як вони відмовляються від прийняття заплати за лікування навіть у виді трьох хлібів. На основі мовної аналізи текстів устійнив д-р Пеленський, що ця скринька походить з XIV ст., так само датує її Н. Кондаков, не присвячуючи їй зрештою більше уваги. Цілости скриньки не бачимо навіть на світлинах, вони не обіймають ні двох бічних стін, не сфотографовано її також від споду. Старий інвентар Марійського костела, опублікований у „Звідомленнях Секції Мистецтв” польської Академії Наук, не згадує вправді нічого про цю скриньку, але нема там опису ніякого з вичислених експонатів, тому на це джерело не можна покладатися. Головна ціль скриньки? Вона була призначена по всякій імовірності на переховування тодішніх ліків, а що під ту пору лікували дуже часто за доторкненням мощів святих, отже вона була відома в списках інвентаря цього костела як „реліквіяр”. Власником її мусів бути Єлисей — священик (піп), а саме тоді лікували дуже часто люди духовного стану. Підтверджують це численні зображення чудесних вилікувань

св. Кузьми й Дам'яна на стінках скриньки.

Власністю костела св. Андрія в Кракові є **візантійська ікона** Богоматері; це мозаїка з XI або XII ст., невеликих розмірів, заввишки біля 15 см. Переховують її в жіночому монастирі й уживають у хвилині смерті, вкладаючи її в руки конаючим монахиням. Польські джерела не подають ніяких докладніших даних про походження цієї мозаїки, тому можна думати, що вона попала туди разом з іншими українськими пам'ятками, чи не з київської виправи Болеслава Хороброго.

Врешті для іконографії наших міст має деяке значення **образ „Собіський під Хотином”** у церкві св. Петра.

Маємо багато доказів, що українська стихія була здавна дуже сильна в Кракові. Можна до поодиноких явищ відноситися навіть дуже критично, але все ж таки годі й думати, що українські культурні впливи сягали й діяли тут тільки випадково, або мали ледве епізодичний характер. Найкращим доказом цього може бути історія української церкви в Кракові, справа св. Станислава, заснування української друкарні й лист короля Жигмонта Ав-

густа до його матері Бони (з половини XVI ст.).

У 1902 р. написав професор львівського університету Станислав Закшевський статтю у львівському щоденнику „Слово Польське” (відоме із свого ворожого відношення до українців), в якій висловив думку, що св. Станислав, убитий королем Болеславом Сміливим, був сином українського князя св. Володимира Великого та що Станислав оборонював свого родича кн. Мстислава за те, що Болеслав Сміливий пірвав його дружину й зневажив її. Найзамітніше в цьому є те, що згадану статтю написав проф. Закшевський у Римі, маючи до розпорядимости Ватиканську бібліотеку, де в архіві зложені всі акти папських нунціїв і де він міг знайти багато нового матеріалу. Багато говорить за себе ще й цей факт, чому Закшевський вибрав саме таку тему до своєї статті, зазначаючи в ній, що йому — як полякові, приходится з нелегким серцем зрезигнувати з цього святого, але в ім'я наукової правди мусить це вчинити, обіцяючи згодом повернутись ще до цієї теми. Його тези опрокинув у короткому часі проф. В. Семкович, а згодом і Ф. Равіта

Гавронський, закидаючи авторові, що він переплутав хронологію і що деякі історичні дані є невірні. Щоправда, Закшевський не повернувся більше до цього питання і в його мовчанці можна б дошукуватися капітуляції перед своїми опонентами, то все ж таки ця справа вимагає основніших дослідів, ніж могли їх дати противники Закшевського.

Другим проречистим доказом експанзії української культури на Заході є **заснування української друкарні в Кракові** в останньому десятилітті XV ст. Власником її був німець Швайпольд Фіоль. На думку польських істориків, Фіоль мав вивчити українську мову в Люблині, а приїхав до Кракова нібито з доручення православних. Д-р Франко, натомість, був тієї думки, що Фіоль заснував свою друкарню заходами кн. Константина Острожського. Ще в 1483 р. винаймив він від краківського магістрату приміщення на влаштування друкарні, яке він враз із своїм співником Ганушом Яклем спільними коштами пристроїли домашньою обстановкою. По всякій імовірності Фіоль розпочав негайно працю, коли при тогочасних невибагливих техніч-

них уладженнях треба було на видрукування однієї книжки приблизно рік часу а майже всі бібліографи подають для всіх видань (п'яти книг!) Фіоля той самий 1491 р., отже в тому році друк був закінчений. Про культурне значення появи перших українських книжок у Кракові свідчить найкраще факт, що перша друкована книжка у польській мові вийшла щойно в 23 роки пізніше, бо в 1514 р. і то також у Кракові. Коли ж узяти на увагу, що на краківському (а також і молдавському) тодішньому дворі українська мова була обов'язуюча, так, що ще Жигмонт Август переписувався із своєю мамою по - українському, далі — що крім Ягайла також його син Казимир прикликав наших мистців до Кракова й казав їм малювати каплиці на Вавелю з українськими написами, нехтуючи зовсім польською мовою, в тому ж часі королева Ядвига заснувала в Кракові для українців - студентів тамошнього університету бурсу і що в тому саме часі був професором краківського університету (між роками: 1485 - 1488) наш земляк д-р Юрій Дрогобич, колишній ректор університету в Болонії, відомий астроном, — от-

же в Кракові зосереджувалося українське культурне життя й тут постала потреба заснувати нашу друкарню. Сам Фіоль був, безперечно, дуже спосібною людиною, ще перед заснуванням друкарні він був відомий як гаптяр на шовку, а вже в 1489 р. дістав він від короля Казимира Ягайловича патент на свій винахід машини на випомповування води в копальнях, опісля (в 1502-1503 р.) став управителем копальні вугілля на Шлезьку, згодом перенісся до Левочі на Словаччині, де й признано йому право громадянства. Під кінець життя Фіоль повернувся до Кракова, де й помер біля 1525 р.

Історія української церкви в Кракові в'яжеється з експанзією племені хорватів, тісно споріднених з українцями. Краків зі своєю територією входив у склад Білої Хорватії, як частина Велико - Моравського князівства. Польські впливи на терені Кракова починаються щойно в 999 р. Латинське єпископство засновано тут після 1000 р.; до цього часу римокатолицький костел у Кракові підлягав празькому єпископові. Перед 1000 р. зустрічаємо два імена краківських єпископів, що були по

всякій імовірності східного обряду, це Прохор і Прокопій. Церква „на Скалці” була саме катедрою цих перших єпископів. Не є виключене, що „хрищення” кн. Мечислава в 966 р. було тільки зміною обряду. Від зайняття Кракова Болеславом Хоробрим (в 909 р.) починається польонізація цього міста, хоча гроші з тих часів вказують ще на сильні наші впливи: на динарах Болеслава бачимо кириличні написи й рисунок церкви. Літописець Величко згадує, що в X ст. панував у Кракові східний обряд, і місія св. Войтіха мала латинізаційний характер. Але Краків був під ту пору вірний своїм традиціям. Місія св. Войтіха не повелася й він сам ледве спасся з життям. Через цілі три віки (X - XII ст.) ведеться боротьба двох обрядів у Кракові й кінчиться остаточно перемогою латинського. Перші наші церкви (крім собору на Скалці) існували на Вавелі, найстаршою була ротунда (св. Фелікса й Адавкта), відкрита під час останньої реставрації замку. Вже її будова свідчить про византійський характер. Дві далішні церкви св. Юрія і Михайла проіснували аж до XIX ст., розібрані щойно на на-

каз тодішньої австрійської влади при будові казарм на замку. Слід зазначити, що церкву св. Михайла вкрашували оригінальні вітражі, вивезені згодом до Пулав (двора кн. Чарторийських), де ще й досьогодні повинні бути. Є також поважні здогади, що костел св. Сальватора на передмісті Звезинець був колись церквою східного обряду під покровом св. Преображення.

Найбільше вістей маємо про церкву Воздвиження Чесного Хреста, що стояла на Слов'янській площі, поміж вул. Довгою і Кроводерською, а була побудована в половині X в. Під час нападу гунів у 907 р. вона впала жертвою знищення і до XIV ст. оставала тільки в руїні. Відбудувала її згодом королева Ядвига, може навіть за спонукою Ягайла. Оцю церкву відвідував часто Длугош, захоплюючись нашим обрядом. Опіку над нею передавала Ядвига Венедиктинам східного обряду, яких спровадила з Праги. Одним з головних осідків тих Венедиктинів був Тинець під Краковом, а на їх удержання призначила королева частину доходів із сільних жуп у Величці. Другий монастир Венедиктинів (також східного об-

ряду) був у Величці, де вони мали свою дерев'яну церкву, яка сягала непам'ятних часів. Церква Воздвиження Ч. Хреста у Кракові згоріла в 1775 р. та незабаром її ще раз відреставровано. Проіснувала вона до 1802 р., чи, може, навіть до 1808 р., коли її вже цілком занедбану продали на ліcitaції.

Крім тих церков існували ще приватні каплиці на Вавелі, які мали український характер: першу побудував у 1340 р. Казимир Великий (імовірно для своєї дружини Альдони, української княжни), другою була Марійська каплиця, третьою св. Тройці, а четвертою Чесного Хреста. Всі вони мали українську розпись: малювання Марійської каплиці казав закрити краківський єпископ К. Солтик, поліхромії каплиці св. Тройці перетривали всього три століття; до наших часів збереглося тільки малювання каплиці Ч. Хреста.

Ще поки церква Чесного Хреста перестала існувати, виявилася потреба подбати про нову. Під ту пору (XVII і XVIII вв.) з'їздилося багато нашої молоді на студії до Кракова і то головню Василян, які на основі реформ свого чина мусіли покінчити вищі студії, а крім них наві-

дувалися часто купці у торговельних справах. Таким чином виринула konieczність заснувати ще одну українську церкву. Тому рішенням едукaційної комісії у Варшаві признано українцям манастир Бернардинів із кількома будинками при вул. св. Івана ч. 6. Цю церкву й манастир передано оо. Василіянам. Але тому, що вони були адміністрaтивно й матеріально залежні від свого архимандрита у Варшаві і холмського єпископа, отже після третього поділу Польщі у 1795 р. ці зв'язки порвалися наслідком заіснування кордону. Церква й парохія знайшлися в скрутному положенні й попали в занепад. Церкву продано на ліcitaції в 1801 р. Через декілька років греко-католическа церква була в наймах по різних костелах, аж врешті австрійський уряд призначив їй у 1808 р. манастир Норбертанок при вул. Вісльній і після деяких побудовок вона перетривала до наших часів як парохіяльна. З попередньої церкви (з вул. св. Івана) перенесено до неї велику різьбу Розп'яття, приміщену на бічному престолі. З творів мистецтва новіших часів замітний іконостас, — проєкту Матейка й виконаний під його безпосереднім

доглядом. Одна з різьб із церкви при Слов'янській площі збереглася й досі, це невелика розмірами статуя страдаючого Спасителя, приміщена біля костела при вулицях Коперника й Бліх.

Крім греко-католических церков були в Кракові ще й православні церкви. Одна з них при вул. Скавінській ч. 44, з якої залишився досі фронтон і старі мури, була призначена спеціально для купців грецьких. Після її закриття остала там бібліотека, яку купив митрополит Шептицький. Під час першої світової

війни відкрито для православного вояцтва каплицю при вул. Повісла, а врешті під час другої світової війни німецька влада визначила для вірних православного віроісповідання бувшу жидівську молитовню і перемінила її на церкву.

Найцінніша пам'ятка українського мистецтва — поліхромія каплиці Чесного Хреста на Вавелі свідчить найкраще про нашу культуру, але ця тема така широка, що годиться присвятити їй окрему увагу.

—o—

Д-р мед. А. Риплянський

Лікар у Венесуелі

Наперед пару даних про Венесуелю. Поверхня: 912, 050 кв. км. Населення: 4, 985. 716 (рік 1950). Густота заселення: 5,5 мешканців на кв. км. Адміністративний поділ: Венесуела є федеральною республікою, що поділяється на: один федеральний дистрикт, дві федеральні території та 20 естадос. Столиця Каракас, зложена в 1567 р., тепер має 695.095 мешканців. Медичною опікою керує: „Міністеріо де Санідад” (Мін.

здоров'я).

Воно поділяється на наступні відділи (їх тут називають дивізії): Дивізія сільської медицини, Дивізія епідеміологічна, Дивізія опіки над матір'ю і дитиною, Дивізія санітарного виховання, Дивізія туберкульозна, Дивізія статевих хворіб, Дивізія лепрозна і жовтої лихоморадки, Дивізія маляріологічна, Дивізія психіатрична, Дивізія шпиталів, Дивізія фармацевтична.

Більше, як 70 відсотків населення країни живе в „інтеріорі” (так тут називають нутро країни) і медичну опіку для того населення несе Дивізія сільської медицини. Вона складається з „Медикатурас рурамес”, тобто сільських лікарень. Кожна місцевість, число населення якої не переходить 10.000 і не є менше за 1000, має свою медикатуру. Медикатура при міщується у відповідно для того побудованому домі, який має лікарський кабінет, аптеку, дві або більше кімнати з ліжками для хворих та мешкання для лікаря і його родини. Персонал медикатури складається з одного або двох лікарів, одної або більше сестер та портієра. Венесуела нараховує тепер 400 таких медикатур. Кожна медикатура добре обладнана лікарськими інструментами та медикаментами. Ті останні щомісячно поповнюються відповідно до листи запотребувань, яку лікар посилає директорові соціальної опіки в столиці естадо. Перші медикатури були створені в 1936 році. Першими лікарями в тих медикатурах були майже виключно чужинці, переважно італійці та еспанці. Дійсна еміграція лікарів до Венесуелі по-

чалась після другої світової війни. В порівнянні з числом лікарів італійців, еспанців та німців, які прибули до Венесуелі після 1945 року, число т. зв. лікарів „ДіПі” було дуже мале. Докладних статистичних даних я не маю, але думаю, що лікарі „діпі” не становлять більше, як 5% усього числа лікарів чужинців у Венесуелі. Лікарів українців у Венесуелі, наскільки мені відомо, є 3. Лікар - чужинець після прибуття до Венесуелі спрямовував свої кроки до Міністерства здоров'я в Каракасі. Там казали йому оставити лікарський диплом і прийти за тиждень. По тижневі шеф Дивізії сільської медицини підводив новоприбулого до мапи Венесуелі і казав:

— Бачите, кожна більша місцевість є означена шпилькою з червоною або чорною голівкою. Місцевості з червоними голівками вже мають лікаря, натомість ті з чорними — ще вакантні. Прошу, виберіть самі, куди хочете, щоб вас післати.

Така практика існувала до 1949 року. Кожний лікар чужинець протягом двох тижнів одержував добре платну державну посаду. В міру того, як венесуельські університети випускали молодих

лікарів, чужинцям ставало все важче дістати працю. Почавши від 1949 року, лікар - чужинець мусів наперед перейти 3-місячний курс тропічних хворіб. Від 1952 року немає більше тих курсів, і лікареві - чужинцеві неможливо одержати працю. Запобігування Венесуелі на лікарів вже насичене й перенасичене.

Правне положення лікаря з чужинецьким дипломом таке: він може працювати тільки як сільський лікар („медіко - рураль”); йому дозволяється вести приватну практику, тобто — за візити в приватних домах йому платити пацієнт (якщо має звідки і хоче платити), натомість за працю в медикатурі йому платить держава.

Кожний лікар - чужинець може нострифікувати свій диплом. Для того треба наперед одержати громадянство. Документи для одержання громадянства можна вносити, маючи два роки побуту у Венесуелі. Процедура з документами дещо скомплікована, але громадянство одержується відносно легко. Перед нострифікаційними іспитами треба пройти 6 місяців тропічної патології в університеті в Каракасі. Потім складається письмовий і

усний іспит з 5 предметів. Відсоток перепадаючих при іспитах досить високий. Одержавши венесуельський диплом, можна відкрити приватну практику. 99% лікарів, які нострифікували, осідають в Каракасі, правдоподібно задля ідеального клімату, що його має це місто. Однак у Каракасі вже також відчувається перенасичення лікарями. Кожного року університет у Каракасі випускає приблизно 200 молодих лікарів. Багато з них їде на спеціалізацію до США або до Іспанії. В кожному більшому місті лікарі мають свою професійну організацію, т. зв. Колегію Медіко. Членами її можуть бути тільки лікарі з венесуельськими дипломами. Колегію Медіко репрезентує лікарів назовні, обороняє їх перед судами, але також переводить дисциплінарні суди, якщо лікар допустився професійного проступку. Треба признати, що венесуельська медицина стоїть на високому рівні. У Каракасі є безліч приватних та державних клінік з високо спеціалізованими лікарями. Медичний факультет у Каракасі має багато чужинецьких викладачів. Венесуела має три університети: в Каракасі, в Маракаїбо та в Меріда.

Дещо про цікавіші хвороби у Венесуелі.

Першою і найважчою хворобою є **туберкульоза**. За офіційними даними, на туберкульозу вмирає річно 10.000 венесуельців. Уряд побудував і утримує багато туберкульозних санаторій і в кожному більшому місті працює анти - туберкульозна амбулаторія. Лікування для ТБЦ-хворих безплатне. Останнім часом проводиться в усій країні масове щеплення БЦГ (B.C.G. - *Bacillus Calmette Guerin*), яке має велике значення не тільки в боротьбі проти туберкульозу, але також у боротьбі проти лепри.

Іншою хворобою з високим відсотком смертності є **гастро - ентерітис** (г.-е.). Спеціально діти у віці нижче 2 років хворіють тою недугою. Причини г. - е.: 1) економічні, 2) соціальні, 3) побутові.

Ад 1). Причини економічні г. - е.: є багато частин у Венесуелі, де взагалі немає корів і коров'ячого молока (нпр., Територію Амазонас). Бідне населення не може купити спорошкованого молока, бо воно дуже дороге, — 1 фунт коштує 3,50 боливарів, себто 1 ам. долар. Дитина без молока хворіє дуже скоро на г. - е. Щоб цьому запобігти, держава створила

при кожній медикатурі т. зв. молочну станцію. Та станція має за завдання не тільки розподіляти спорошковане молоко, яке купує держава, але лікар дає матерям численні теоретичні та практичні лекції, темою яких є: як приготувати корм для немовляти відповідно до віку, як купати немовля, як його оповивати і т. д.

2). Причина соціальна г.-е.: внаслідок внутрі країни процент нешлюбних дітей дуже високий. Є матері, які мають дуже багато дітей, і кожна дитина має іншого батька. На практиці така мати і її діти терплять злидні, бо жоден з батьків їм не помагає. Статистика показує, що якраз ті немовлята, які не мають опіки й матеріальної допомоги зі сторони батька, хворіють і помирають від г. - е. ще заки закінчать перший або другий рік життя. В таких випадках помагає також молочна станція.

3) Побутові причини г.-е.: низький рівень гігієни, співжиття зі звірятами (пси, кури, свині) в тім самім мешканні або домі, забобони, знахорство та неграмотність.

Поважну роль в щоденній праці лікаря у Венесуелі відіграють **шлункові паразити**. Коли йдеться про нутро кра-

їни, то без перебільшення можна сказати, що 95% населення хворіє на паразити шлункового проводу. Найчастішими паразитами є Аскаріс люмбрікоїдес та Анкилостома дуоденале. Причинами такого широкого розповсюдження тих паразитів є в першу чергу вогкий тропічний клімат, який спеціально сприяє їх розвитку, але у великій мірі також і низький рівень гігієни населення та брак гігієнічних навиків. Донедавна ще тубильці не вживали та не знали кльозету. Яєчка паразитів, які з калом падали на відкрити поверхню землі, мали всі дані для того, щоб або перемінитися в лярву (напр., анкилостома дуоденале), або при допомозі мух, а то й занечищених рук самої людини дістатись до рота (напр., аскаріс люмбрікоїдес). Щоб успішно поборювати ту язву, уряд побудував тисячі кльозетів по всій країні. Коли проїжджати якимсь селом, можна бачити таке явище: типові, низькі хатки, ліплені з глини та покриті пальмовими листками; побіч кожної ліп'янки стоїть кльозет: стіни з бетону та дах з цинкової бляхи. Один такий кльозет коштував державу 100.00 ам. доларів. При

помочі сільських лікарів, учителів та священників і т. п. зроблено в цілій країні освідомлюючу акцію, щоб навчити сільське населення вживати тих кльозетів, мити руки перед кожною їжею і т. п.

Медикаменти, яких уживається для поборювання шлункових паразитів, — це хеноподіум і тетрахлороетилен.

Цікаво відмітити, що Вене зуєля майже не має малярії, хоч яких 30 літ тому та хвороба стояла на першому місці як причина смертності. Малярію вдалося знищити за допомогою ДДТ. Міністерство здоров'я створило сотні т. зв. квадриль ДДТ. Квадриля ДДТ складається з 4 спеціально вишколених людей. Відповідно до місцевих обставин, вона змоторизована, тобто де є добрі дороги, перевозить свій виряд тягаровим автотранспортом; в гірських околицях вона послуговується ослами й мулами, а в південній, багатій у ріки, частині країни, квадриля випосажена моторовими човнами. Ті квадрилі знаходяться в постійному русі, вони доїздять до найдальших закутин краю, оприскуючи розчином ДДТ усі хати. Винищуючи в той спосіб спричинника малярії москіта анофелес, той самий ДДТ убиває також спричин-

ника жовтої лихорадки — муху *aedes Aegypti*, як також спричинника хвороби *morbus chagas* — *rodnius*.

Жовта лихорадка (*yellow fever*) є рідкісною хворобою у Венесуелі. Однак захворювання нею трапляються час від часу майже по всій країні. Поборюється жовту лихорадку при допомозі суровиці, яку розподіляє міністерство здоров'я.

Населення гірських околиць Венесуелі хворіє на **лепру** (*lepra*). Держава має два лепрозарії. Заключення в лепрозарії вимагається лише тоді, коли хворий має відкриті рани. Більшість хворих ле프로ю мають білі, безпигментні плями на шкірі. Їх не вважається небезпечними для оточення. Вони приходять щоденно до сільської лікарні, де отримують лікування сульфонами. Найбільше вживаним сульфоном у Венесуелі є Діазон. Раніше уживано впорскувань *Oleum chaulmoograe*, який однак не дав задовільних вислідів.

Цікавою для лікаря недугою у Венесуелі є **сифіліс** та споріднені з ним **фрамбезія** та **карате**. Сифіліс у Венесуелі майже не має зовнішніх симптомів. За три роки моєї праці в різних частинах Венесуелі я бачив усього 3

примарних афекти (*шанкрум дурум*) та один випадок табес дорсаліс. Можна сказати, що друга стадія сифілісу з його шкірними викидами взагалі не існує. Коли ж однак зробити реакції Вассермана, Кана або Майніке, тоді 50%, а то й більше, виходять позитивні. Виходить отже, що кожна друга серологічна проба на сифіліс є позитивна, але клінічно сифіліс майже не існує. Пояснення того явища таке: так сифіліс, як і фрамбезія і як касате, є спричинені спірохетами. Людина, що хворіє однією з тих трьох хворіб, дає РВ (Реакцію Вассермана) позитивну. Фрамбезія („піан“, або — як її називають у Венесуелі — „буба“) свого часу була називана тропічним сифілісом. Викликає фрамбезію спірохета пертенуе, дуже подібна до спричинника сифілісу спірохета палліда. Фрамбезія в своєму клінічному розвитку проходить, подібно до сифілісу, три стадії. Лікування фрамбезії те ж саме, що й для сифілісу, тобто в загальному 6 мільйонів одиниць пеніциліну в 10 інекціях. Різниця в тому, що коли хворий на сифіліс вже після кількох інекцій дає РВ негативну, то фрамбезія залишає своє п'ятно на все

життя, тобто людина, яка колинебудь раз хворіла на фрамбезію, остає на все життя Вассерман - позитивною.

Різниця є також у тому, що коли сифіліс є хворобою спадковою, тобто мати, хвора на сифіліс, народжує дитину, хвору на сифіліс, тоді фрамбезія не є спадкова. Дитина заражується фрамбезією від своєї матері щойно по народженні.

Мало дослідженою і мало знаною хворобою, спричинником якої є також спірохета, є **карате** або **Маль де Пінто**. У Венесуелі існує карате тільки в південній її частині, т. зв. Територію Амазонас. Крім Венесуелі, та недуга розповсюджена по всій південній Америці. Першими її симптомами є зникання пігменту шкіри, переважно на відкритих місцях (лице, руки, ноги). Переважно на шкірі лица появляється одна або більше білих плям. Розміром 1-2 см. у діаметрі, вони мають неоднотайні береги, не підносяться понад поверхню шкіри та є безболісні на дотик. Ті первісні плями дуже поволі побільшують свою поверхню. З часом вони зливаються з сусідніми плямами та міняють свій колір з білого на рожевий, зелений, голубий аж до темно-

фіолетного. В того самого хворого можна бачити цілу гаму кольорів, відповідно до віку поодиноких плям. Клінічне обслідування хворого на карате дає переважно негативний вислід. Серологічна реакція у хворого на карате є все позитивна. Карате не є спадкове, однак дитина заражується від матері вже у віці 1-2 літ життя. 50% індійського населення Територію Амазонас хворіє на карате. Дуже рідкий випадок, щоб людина білої раси захворіла на карате. Довгий час думки були поділені щодо спричинника карате. Німецький дослідник тропічних недуг проф. Маєр, який подорожував багато по Південній Америці та помер три роки тому у Венесуелі, у своїй книжці п. н. „Екзотіше Кранкгайтен” каже, що спричинником карате є шкірний гриб, який переноситься з одної людини на другу через прямий контакт або при помочі інсектів, як блохи, воші і т. п. Він однак зазначає, що гідним уваги є факт, що 80% хворих на карате дає РВ позитивну. Новіші дослідження карате показали, що присутність шкірного гриба у хворих на карате є тільки вторинною інфекцією, а не причиною хвороби. Коли зі-

шкробати дещо епідермісу каратозної плями і розглядати його в темному полі під мікроскопом, тоді можна бачити багато спірохет, подібних до спірохета паліда. Спосіб переносення тієї спірохети з одної людини на другу ще не znаний. Я міг бачити багато випадків карате, які починались від малої рани або задраснення. Рана гоїлася нормально, але навкруг неї показувалась перша каратозна пляма. Очевидно, статеві зносини, прямий контакт з каратозним, уживання

тих самих предметів, а може й інсекти, відіграють ролю в переносенні карате. Лікування карате ще дуже незадовільне. У Венесуелі уживається впорскувань бізмуту та сальварсану (Мафарсен), а останньо також пеніциліну.

В загальному можна сказати, що жодний з тих середників не є специфічним для карате. Найкращі висліди лікування дають свіжі захворювання. Карате, яке триває пару років, має мало можливостей на вилікування.

—0—

Д-р Инж. Орест Макаp

Професор Сейнт Люїс Університету, Інститут Технології, Сейнт Люїс, Мо., ЗДА.

Модерна геодезія із спеціальним наcвітленням гравіметрії та її гльобальне примінення в динамічній геодезії

Вступ:

Ми бачимо, що все, що знаходиться в землі, на землі і довкруги неї, живе і змінюється і тому фізичну землю і її явища треба розважати як такі, що є зв'язані із живучим організмом, який має своє власне життя і свої зміни у формі і величині.

Завданням геодетів і геофізиків є відповідно занотувати ці земні явища. Приготування найдокладнішої бази віднесення для всіх згаданих повище змін нашої землі, є оперте на підставових принципах т. зв. фізичної геодезії, що створює нові можливості для дальшого розвою

і розуміння скомплікованих геодезичних, геофізичних, електро - магнетичних, геологічних і військово - глобальних проблем. До найважливіших проблем у фізичній геодезії треба зачислити:

1. Визначення форми і величини світового геоїду.

2. Замінення всіх існуючих геодезичних систем віднесення різних країн на один світовий геодезичний систем віднесення.

3. Віднесення рухів усіх тіл, що порушуються, до одного спільного універсального геодезичного систему віднесення. Тут треба теж зачислити міжконтинентальні і міждержавні військові проблеми.

4. Визначення математичної залежності між геоїдом, оборотовою еліпсоїдою віднесення, кулею і плоскою поверхнею.

5. Вирівнювання геодезичних і геофізичних обсервацій, віднесених до вище згаданих системів. До їх вирівнювання послужить теорія блудів і рахунок правдоподібності.

1. Модерні методи і засоби геодезичних і геофізичних наук.

Геодезія в її модерному аспекті це широкий і скомплікований зміст. Тут треба зачислити наступні науки:

1. Нижча геодезія або мірництво (мірництво елементарне, підставове, конструктивне, гірниче, водне і т. д.).

2. Теорія блудів і рахунок правдоподібності.

3. Геодезична механіка.

4. Математична картографія.

5. Оптика і теорія геодезичних інструментів.

6. Топографія.

7. Топографічна і нетопографічна фотограмметрія (наземна і літунська).

8. Вища геодезія (топографічна, гидрографічна, астрономічна, електронічна й динамічна).

9. Теоретична астрономія.

10. Геофізика (метеорологія, океанографія, сейсмографія, геологія і гидрологія).

У кожній ділянці з вичислених геодезичних наук бачимо дуже цікавий розвиток в останніх роках ХХ-го століття. З уваги однак на брак часу і місця, я спинюся дещо тільки над розвитком фотограмметрії, електронічної, гидрографічної, астрономічної і топографічної геодезії, а згодом перейду до динамічної геодезії і модерної балістики.

Фотограмметрія є одною з наймолодших і модерних інженерських наук, яка в ду-

же короткому часі розвинулася до своїх теперішніх, класичних і універсальних форм. Підставовою базою для фотограмметричних принципів послужили в першій мірі класичні методи модерних геодетичних наук.

Представники тих наук шукали за технічними засобами, щоб розв'язати деякі не тільки локально - інженерські, але також численні державні і глобальні проблеми нашої землі. Доля цієї науки була зв'язана з розвитком інших споріднених наук (начеркова геометрія, оптика, фотографія, фізіологічні та оптичні властивості нашого ока, фотометрія, спектроскопія, аеронавтика і т. д.). Ця вище згадана теоретична база фотограмметрії спричинила винахід багатьох наземних і літунських інструментів і метод. Сьогодні ділимо фотограмметрію на топографічну і нетопографічну, яку застосовано в останніх часах в архітектурі, фізиці, медицині, скульптурі, астрономії, балістиці й інших військових науках, метеорології, археології, геології, географії, лісництві, рільництві, геодезії, сухопутно - водній інженерії, металургії, електротоніці, психології, полі-

ційних науках, антропології, океанографії і т. д.

Дуже цікавою новою ділянкою є електронічна геодезія. Тут треба зачислити такі методи, як „Shoran”, „Logan”, в Америці, „Gee-H”, „Obot”, „Decca” в Англії та метода Bergstrand'a в Норвегії.

У гидрографічній геодезії бачимо теж примінення електроніки, що віддзеркалюється в „Echo Sounding Method” яка служить до поміру дна моря і має велике примінення в океанографії і гидрографічних помірах.

До нових здобутків у новітній астрономічній геодезії треба зачислити:

а) помір екліптики (Solar Eclipse Method),

б) примінення наземної фотограмметрії до астрономічного визначення геодетичної орієнтації при балістичних студіях,

в) „Flare Triangulation” (відблискова тріангуляція)

г) посередня і безпосередня т. зв. „Celestial Flare Triangulation” (небесна відблискова тріангуляція (Occultation Methods).

Це методи є ще далі предметом студій.

Топографічна геодезія, до якої головнo треба зачислити всі роди тріангуляції, пре-

цизійну нівеляцію, тригонометричні й барометричні поміри, останніми часами дуже поширила свій зміст через розвиток різного роду прецизійних посередніх оптичних метод. На цьому місці я хочу подати коротку згадку про свою останню працю опубліковану під назвою: „Die Verallgemeinerung der neuen parallaktischen Präzisionspolygonometrie” Мюнхен, Німеччина, 1949 („Узагальнення нової прецизійної паралактичної полігонометрії”), в якій є поданий історичний розвиток різного роду паралактичних метод, класифікація їх докладностей і поділ тих метод на три основні групи:

1. Паралактичні прецизійні методи, уживані при посередньому визначенні малих віддалень від 40 - 100 м. Тими методами займались: — Йордан, Крігер, Келлер, Вольф, Кульман і Веркмайстер, а вживається їх у тріангуляції при центрованні ексцентричних помірів.

2. Оптичні методи, уживані до посереднього визначення довготи від 80 - 250 м. Деякі з них є знані в Америці під назвою „Substance Method”. Їх докладність є від 1:5000 до 1:10000 м. Займалися ними:

Вільд, Босгардт, Пульріх і Веркмайстер.

3. Паралактичні прецизійні методи, що їх уживається до посереднього визначення довготи від 1000 - 5000 і більше метрів. Докладність тих метод є від 1:10000 до 1:30000, що відповідає докладності четверторядної, третьорядної і другорядної тріангуляції. До них треба зачислити методи професорів П. Гаста і В. Данилова.

В цій праці розглядаю далі можливості й засоби для збільшення докладности згаданих метод від 1:30000 (в метрах) вгору і опрацьованія наступних проблем:

а. Математичне узагальнення підставової теорії усіх паралактичних метод та вивпровадження основної загальної математичної теорії для нової прецизійної паралактичної полігонометрії. В тій цілі сконструовано загальну паралактичну схему, яка служить до посереднього обчислення жаданого боку полігону, що становить одне із звен у полігоновому тягу. Поданий теж спосіб обчислення і вирівнювання для так сконструованого полігонного тягу.

б. Вивпровадження із загальної паралактичної схеми 32 спеціальних схем, які ма-

ють із посередньою загальною паралактичною схемою точно окреслений математичний зв'язок.

Остання група оптичних паралактичних метод творить новий діл у модерній геодезії, який успішно примінюють у новій фотограмметричній практиці.

II. Гравітометрія і її глобальне примінення в динамічній геодезії в останніх часах.

Розвиток гравітометрії і т. зв. динамічної геодезії дозволяє тепер на розв'язку багатьох льокальних і глобальних геодетичних і геофізичних проблем, яких не можна було розв'язати перед 15 роками.

Перші кроки в цій науці ставили такі учені: Ріше, Гюйгенс, Нютон, Ж. Касіні Клеро, Мопертюї, Гельмерт, Ляплярс, Мон, Майнес. На переломі XIX-го і XX-го століть точніші досліди і обчислення, зроблені Бесельом, Лістінгом, Клярком, Гейфордом, виказали, що наша земля не є оборотовою еліпсоїдою, а сфероїдом. В р. 1873 німецький учений Лістінг запропонував Міжнародній Комісії фігуру земної поверхні, прямову до дійсних напрямків до всіх нормалів, визначених астрономічним шляхом, назвати геоїдом. Таким

чином під кінець XIX-го ст. з'ясувалось, що правдива форма землі — це геоїд, фігура дуже близька до правильного оборотового еліпсоїду. Останні обчислення геоїду, роблені д-ром В. Гайсканеном з Фінляндії, є оперті на теорії англійського ученого Г. Г. Стокса (Stokes) з 1849 року. Ця теорія дозволяє на обчислення висоти геоїду понад прийнятою оборотовою еліпсоїдою, в кожному місці на нашій землі і через те дає початок четвертій геоїдовій доби в геодетичних науках. Випровадження знову ж відповідних взорів голландським ученим д-ром Венік - Майнесом у 1928 р., уможливило обчислення землі і відхилення простопадів. Винайдені інструменти для гравіметричних помірів на морі (Pendulum Apparatus) д-ром Венік-Майнесом та цілий ряд інструментів для гравіметричних помірів на землі (Speedy Gravity meters), з яких найкращий є гравіметр Вордена в ЗДА, уможливили розв'язати нові геодетичні і геофізичні проблеми. Дальші студії в цьому напрямі, крім д-ра В. Гайсканена, перевів Г. О. Граеф Гантер у 1935 р. в Англії, архидиякон Прат в Індіях (теорія ізостазії), ін-

женер геодет Казанський в СССР в 1931 - 35 рр., Р. А. Гірвонен в Англії в 1934 р., Л. Танні в Ірляндії в 1948 р. і Д. Е. Райс в ЗДА в 1948 р. Усі вище згадані студії дали підставу для дальшого розвитку новітньої динамічної геодезії та послужили до розв'язки наступних проблем:

1. Визначення сплюснення оборотової еліпсоїди віднесення.

2. Обчислення випуклого хвилювання геоїду.

3. Обчислення абсолютно-го відхилення простопадів від теоретичних простопадів до прийнятої оборотової еліпсоїди в кожному пункті на нашій землі.

4. Перечислення локальних координат - системів на один світовий.

5. Редукція тріангуляційних баз геоїду на прийнятну оборотову еліпсоїду віднесення.

6. Обчислення поправок для тріангуляції заложеної в горах, спричинених правдивим відхиленням простопадів від теоретичних простопадів прямих до прийнятої оборотової еліпсоїди віднесення.

7. Геофізичне пристосування гравіметрії до ізостатичних студій нутра землі.

При допомозі гравіметричних і астрономічних обсервацій ми можемо розв'язати дальші геодетичні проблеми, а то:

1. Приготовання контрольних підставових мап у скалі 1 : 100000 і в скалях менших для теренів без тріангуляції.

2. Обчислення віддалення між двома пунктами на прийнятій оборотовій еліпсоїді віднесення для віддалень від 50 - 10000 км із докладністю 50 м.

3. Зредукування еліпсоїдальних віддалень до геоїдальних.

4. Визначення геодетичних суперконтрольних пунктів, які є потрібні до контролювання докладности широко розтягнутої тріангуляції.

При допомозі гравіметричних обсервацій та існуючих вже тріангуляцій ми будемо спроможні поправити виміри прийнятої оборотової еліпсоїди віднесення.

III. Теоретичні принципи модерної балістики.

Кожний лет літака, бально, кулі, ракети чи іншої далекосяглої зброї, є тісно зв'язаний в часі студій із теоретичними геодезійними та геофізичними науками. Нам відомо з динаміки, що кожне тіло, що порушується в

просторі, треба вважати за скомпліковане фізичне явище. Такі явища ми можемо студіювати й обсервувати в більшості посередніми поміровими методами і тільки мала частина тих обсервацій може бути зроблена безпосереднім поміром, локально і незалежно від прийнятої оборотової еліпсоїди і геофізичних властивостей геоїду. З тої то причини початок вистрілу мусить бути точно визначений геодетичними, астрономічними і динамічними методами, щоб усі дальші становища могли бути перерахувані (математично перенесені) з геоїди на еліпсоїду і навпаки. Це станеться тоді, коли всі обсервації будуть точно зредуковані і віднесені до правильно прийнятої координатної системи. Нам відомо, що під час лету на літаюче тіло впливають різні притягаючі сили землі. З огляду на це, мусить бути обчислена балістична лінія (до рога лету) із узяттям дійсних динамічних сил, а кожний пункт на траєкторії лету в даній часі мусить бути віднесений до спільно прийнятої координатної системи.

Дальше нам є відомо, що геодетичні (триангуляційні) обчислення є роблені на прийнятій оборотній еліпсоїді

віднесення, при чому всі геодетичні обсервації є зроблені вздовж нашої поверхні, яка не сходитьсь точно з поверхнею нашої оборотної еліпсоїди віднесення. До оборотної еліпсоїди є теж віднесені тригонометричні поміри висоти і фотограмметричні наземні і літунські поміри, при чому астрономічні, динамічні і нівеляційні поміри є віднесені до геоїди. Якщо дальше скажемо, що т. зв. „Gyro System”, а з ним зв'язана система акселориметра (ракетні урядження), є віднесені теж до оборотної еліпсоїди; а початок нашого укладу буде ідентичний з початком вистрілу, то стане нам ясно, наскільки важною справою для міжконтинентальних балістичних проблем є міжнародний координатний систем та теоретичні засоби знайдення взаємного зв'язку між світовою геоїдою і прийнятою світовою оборотною еліпсоїдою віднесення. Це вияснює в загальному шляхи, якими підуть далі балістичні і з ними зв'язані геодетичні студії.

Заключення:

Реасумуючи цю коротку дискусію, стверджую, що до тепер ми мали вже три епохи в геодетичних і геофізичних науках, а то: плоску, сфе

ричну і еліпсоїдальну, а тепер переходимо у четверту геоїдальну епоху геодетичних наук, яка прийняла точнішу поверхню віднесення т. зв. геоїд, який динамічно зв'язаний із змінним життям нашої землі і всіма тілами, що кружляють довкола неї і взаємно притягаються. Це дає нові підстави для розвитку динамічної геодезії і окреслення положення пункту в землі, на землі, на морі і в просторі. Ці принципи будуть мати тяж вплив на розвиток старих евклідових і нових неевклідових математичних законів, прийнятих для окреслення взаємного положення двох тіл. Це, коротко кажучи, перехід з геометричних до динамічно - фізичних принципів.

Кінчаючи мої розважання, хочу потішити спеціалістів у геодетичних і геофізичних науках, що, як уже в старовині сказав Геракліт, що „все пливе і змінюється на цілм світі”, так і сам геоїд постає перед нами у вигляді якогось нового організму, що живе своїм власним життям, вічно змінює свою форму і тим робить працю геодетів і геофізиків вічно новою, потрібною і більше глобальною.

Література:

1. Plane and Geodetic Surveying for Engineers — by David Clark, M. A. B. Sc. C. E. & James Clendinning, O. B. E. B. Sc.

2. Surveying Theory and Practice — R. E. Davis, M. S. C. E. Dr. Eng. & F. S. Foote, E. M.

3. Handbuch der Vermessungskunde — von Dr. Phil. W. Jordan.

4. Photogrammetrie — von Dr. Ing. R. Finsterwalder, Berlin, 1952.

5. Ferienkurs in Photogrammetrie — von Dr. Phil. O. von Gruber, Stuttgart, 1939.

6. Die Verallgemeinerung der Neuen Parallaktischen Praezisionspolygonometrie — von Dr. Ing. O. Makar, Muenchen, 1949.

7. The Gravity Program of the Mapping and Charting Research Laboratory of the Ohio State University — by Dr. Phil. W. A. Heiskanen, presented at the 9-th Assembly of I.U.G.G. at Brussel, 1951.

8. Celestial Flare Triangulation — by W. D. Lambert, Engineering Experiment Station News, the Ohio State University, 1953.

9. Bulletin Geodesique, 1928 No. 17, p. 62. — Propositions de General G. Perrier pour les bases et les triangulation de

1-er ordre General G. Perrier, France.

10. Textbook of Photogrammetry — by Dr. Ing. M. Zeller, Zuerich, Institute of Technology.

11. Relative Significance of

the Different Methods of Modern Geodesy—by Dr. Phil. W. A. Heiskanen, Transaction's American Geophysical Union, National Academy of Sciences, Washington, D. C. 1954. Volume 35.

—0—

Проф. д-р Едвард Жарський

Рибальська характеристика річок Західної України

Рибальська характеристика річок Західної України

Різнородний гідрографічний характер українських річок у їхніх горішніх, середуших та долишніх відтинках — викликає й певні зміни в їхньому гідробіологічному режимі; різниці й зміни підложжя дна ріки, об'єму води (на тому чи тому відтинку русла, міряному на попечечному перекупі), підсоння,

бистроти струму, фізично-хімічного режиму води, тощо, впливають на зміну водної рістності та тваринності, а в слід за тим і на якісні та кількісні відношення їхтіофавни. Бачимо це хоч би на прикладі Дністра, де помічаємо інший кількісний та якісний склад дністрової їхтіофавни при джерелі, інший в його середушому відтинку, інший при гирлі ріки.

ТАБЛИЦЯ ч. I.

Околиці: I - джерела, II - м. Козачівка.

Самбір, III - м. Нижнів, IV -

Phoxinus phoxinus L.	I	I		
Nemachilus barbatulus L.	I	I		
Gobio gobio L.	I	I	I	I
Barbus barbus borysthenticus L.	I	I	I	I
Rutilus rutilus L.	I	I	I	I
Cobitis taenia L.		I	I	I
Blicca bjoerkna L.		I	I	I

<i>Tinca tinca</i> L.	I	I	I
<i>Leuciscus cephalus</i> L.	I	I	I
<i>Chondrostoma nasus</i> L.	I	I	I
<i>Rhodeus sericeus</i> L.	I	I	I
<i>Aspius aspius</i> L.	I	I	I
<i>Carassius carassius</i> L.	I	I	I
<i>Cyprinus carpio</i> L.	I	I	I
<i>Alburnus alburnus</i> L.	I	I	I
<i>Perca fluviatilis</i> L.	I	I	I
<i>Aspro zingel</i> L.	I	I	I
<i>Lota lota</i> L.	I	I	I
<i>Esox lucius</i> L.	I	I	I
<i>Silurus glanis</i> L.	I	I	I
<i>Acipenser ruthenus</i> L.		I	I
<i>Scardinius erythrophthalmus</i> L.		I	I
<i>Vimba vimba</i> L.		I	I
<i>Abramis brama</i> L.		I	I
<i>Abramis sapa</i> Pall.		I	I
<i>Missgurnus fossilis</i> L.		I	I
<i>Lucioperca lucioperca</i> L.		I	I
<i>Acerina acerina</i> Gueld.		I	I
<i>Acerina cernua</i> L.		I	I
<i>Rutilus frisii</i> Nordm.			I
<i>Abramis ballerus</i> L.			I
<i>Pelecus cultratus</i> L.			I
<i>Gobius fluviatilis</i> Pall.			I
<i>Gobius kessleri</i> Guent.			I
<i>Mesogobius gymnotrachel</i> Kess.			

Наведене зіставлення виявляє, що коло джерела виступає около 5 видів риби, при чому характеристична тут відсутність форелі (**SALMO TRUTTA morpha fario** L.); 100 кілометрів нижче, коло Самбора, де Дністер уже на-

бирає іншого гідрографічного й біологічного характеру — кількість видів риби збільшується до 18; коло Нижнєва (ок. 450 км. від джерел) кількість видів риби досягає до 27, а в Козачівці (ок. 650 км. від джерел) — ок. 33 ви-

дів. Нижче ж, у Кам'янецькій окорузі Сластененко (1) подає для Дністра 40 видів (+1 непевний. Слід підкреслити, що старші автори, Кеслер (2), Бельке (3), начислювали 49 видів. Знову ж пригирлова частина Дністра начислює — на основі Берга (4) ок. 61 видів (не вчисляючи підвидів). Подібні відносини існують і в інших наших річках; види риб (та низки безхребетних), що їх зустрічаємо в горішньому відтинку річки, поступаються в нижчих відтинках новим видам як під кількісним, так і якісним оглядом. Це й приводить нас виділити певні т. зв. рибні країни, чи регіони, що відрізняються одна від одної. Кожний такий регіон має певний специфічний характер як під оглядом своїх природних умов, так і під видовим складом риб, з яких найбільш характеристичний дає назву цілому регіонові.

У загальному можемо виділити в річках Західньої України такі країни (чи регіони):

1. Країна лососевих риб — охоплює бистро пливучі струмки, потоки й ріки з холодною водою, по більшій частині бідною на поживу. При щораз то дальшій віддалі від джерел — вода по-

волі огрівається (однаке не до того ступня, як у низинних околицях), як також збільшується пожива. Вода буває чиста, прозора. Підложжя кам'янисте, рідше рінисте. Клімат — гірський, із значними атмосферичними опадами (що зростають відповідно до висоти), великою амплітудою температури й довгою зимою (в Карпатах 4-5 місяців). Із наших гір — тільки вершки Кавказу сягають поза границю снігу, чим відрізняються від Карпат та гір Криму.

Гірський, холодний клімат впливає й на низьку температуру води, що потягає за собою й убогість водяної рослинності; в парі з цим із риб можуть жити тут тільки такі види, що є відповідно пристосовані до таких життєвих обставин, як, напр., лососеві.

У долишніх партіях цієї країни — береги русла річок стають більш правильними, з краще вже розвиненою береговою рослинністю. Тут **форель** і **пирій** знаходять пригожі для відросту — рідше для неросту — місця. Коли долишні партії річки є замкнені, шлюзами чи загатами, тоді під риб - господарським оглядом можна їх використати як терени для

штучного зариблення форелями та їхнього відросту.

У цій країні можна виділити одиниці другого порядку — підкраїни:

а) джерельну,

б) форелі,

в) пирія.

а) Країна джерельна — охоплює гірські партії джерел та гірські потічки і струмки, з бистрим спадом терену та з бистрою течією води. Клімат тут холодніший, як у нижче положених країнах. Підложжя скелисте, кам'янисте, береги нерівні, порослі дуже вбогою рослинністю, мохами та папоротями. Вода зимна, прозора, при джерелах бідна на кисень, але згодом збагачується ним у наслідок доброї аерації. Глибина вод незначна.

Органічний світ обмежений до інфузорій, флагелат, деяких тубелярій та олігохет, як також і личинок комах; на вапняках можна зустрінути й рачків *Gammaeus* sp.

Рибний склад цієї підкраїни — доволі вбогий; виступає тут мересниця річкова, бабець, слизик, а в деяких околицях Карпат **форель джерельна**. У нижчих партіях, на межі з підкраїною форелі — знаходяться пригожі для форелі джерельної місця

нересту; тому й у тих околицях найдогідніші умовини для висадження форелевої мільки.

б) Підкраїна форелі — положена нижче попередньої. Дно буває вже — побіч кам'янистого — ще й рінисте, а в нижчих партіях піскувате. Русло ширше — з затоками, глибшими партіями (проте глибина змінна), з поверхневою рослинністю при берегах, де можуть знайти при становище й різні **коропові**. Струм бистрий, однак не такий уже як у попередній підкраїні. Літом температура помітно вища. Вода на кисень багатша, проте холодна, чиста, хоч деколи буває буравої краски. З комах — виступають численніші личинки **двокрилих**.

Головне пристановище тут знаходить **форель струмкова**.

На межі з підкраїною пирія зустрічаються вже такі види, як:

головень, підуст, деколи марена і пирій. Слизик зате сходить і нижче, подібно як і форель. Але на нерест переходить форель на вищі партії, де знаходить для свого розвитку найбільш відповідні умови.

Під рибу - господарським

і спортовим оглядом — ця підкраїна є високовартісна. Проте годівельник мусить звернути увагу на те, що коли в цій підкраїні переважає піскове чи глинкове підложжя, тоді треба збільшувати поголів'я форелі щорічним насаджуванням мільки.

(Слід згадати, що форелі не конче мусять мати гірські терени; вони можуть виступати й на низинних околицях, якщо тільки мають відповідні — до гірських подібні — умови).

в) Підкраїна пирія — переходова підкраїна з країни лососевих до країни марени. В Карпатах цю підкраїну характеризують більші потоки й менші ріки, з помірковано швидким струмом, із змінним кам'янистим, рінистим, а то вже й піщаним дном; зустрічаємо вже партії з закрутами, зі спокійними заливами, з чистою, на кисень багатою водою, літом більш теплою, як горішні партії. В наслідок частих змін стану води — дно й береги підпадають різним змінам. Береги ріки бувають вже зарослі твердою рослинністю; органічний світ русла — багатший від горішніх партій.

Крім провідної риби **пирія**, зустрічаються **головень, підуст, коблик, верховодка, ми-**

ньок; з долини ріки заходить сюди **марена й маренка**, з горішніх партій — **форель**, але не витримує він конкуренції пирія.

У Черемоші відбуває тут нерест **головатиця** (яка заходить і в підкраїну форелі).

Під господарським оглядом — ця підкраїна не ціниться надто високо. Зате під спортовим оглядом її вартість доволі висока.

2. Країна марени — охоплює більші, широкі ріки та струмки, де вода пливе з середньо швидким, повільним струмом, а допливають тут ще притоки, що приносять і холодніші води з притирських околиць. Країна марени може тягнутися й довгі кілометри, заки перейде в широкую, спокійно плывучу, з теплішою водою ріку — при належну вже країні **ляща**.

Розглядана країна марени має вже більші глибини, вищу від попередньої країни температуру води, дно рінисте або й піскове, береги з добре виявленою й багатою рослинністю; при тому береги більш суцільні, стійкі й рідко змінюються під впливом високих станів води.

Органічний світ багатший попередніх на різні види.

Рибний видостан цієї країни — багатший попередньої.

Провідна, а одночасно під господарським оглядом цінна риба це **марена**; побіч неї виступає **підуст**, що весною входить великими шарами у гирла бічних приток; крім цього зустрічаємо тут такі види, як: **головень, рибець, білизна, верховодка, елец, коблик, йорж, миньок**.

У тих місцях бігу ріки, де вона розливається у спокійніші затоки — старища, з тихою спокійнішою водою, з рінистим дном, можна зустрінути й **судака, шуку** — а коли дно є більш мулисте — виступають і риби країни ляща (хоч і попередніх видів не бракує їй), як, напр.: **короп, плітка, окунь, густера, червоноочка**, у глибших місцях і **сом**. В бічні піщані притоки переходить через країну марени — **мінога**.

З горішніх партій ріки заходить сюди **форель і пірій** головню в часі повені; форель виступає тут тоді як хижак та конкурент у поживі, погано виростає і під господарським оглядом є тут тоді небажаний. Пірій зате швидко паде жертвою інших хижаків, тому й не може тут довго втриматись.

3. Країна ляща — не одноцільна; можемо в ній виділити дві підкраїни: **ляща й карася**. Це й зв'язане частин-

но з характером вод. У порівнянні з підкрайними форелі й пірія, які були субсеквентні відносно свого розложення в бігу ріки — підкраїни ляща й карася лежать у зовсім іншому відношенні; підкраїна ляща обхоплює головне русло ріки, зате підкраїна карася — обхоплює річища та тихі заплавини, положені побіч або рівнобіжно попередньої підкраїни.

Цій країні приналежні майже всі великі ріки України, що відзначаються низинним характером свого бігу, з розмірно повільною течією й ґрунтом переважно мулистим та суцільними, тривалими, дуже рідко змінними берегами.

Клімат — континентальний, високі температури літом, низькі зимою, з більшими атмосферичними опадами на півночі, з меншими на півдні.

Повільний біг ріки та тепліше підсоння впливають на те, що води ogrіваються досить значно й наближаються своїм характером до стоячих водойм, з їхньою рослинністю і тваринністю. Вже в країні марени, у спокійніших частинах ріки, в її річищах, виступала на березі ріки чи вздовж неї надводна

рослинність, та тут вона куди багатша та повніша на різні види. Значення цієї рослинності під господарським оглядом не надто додатне; служить воно місцем гніздування для різних водних хижаків — птахів та водяних ворогів риб з нижчих тваринних клас. З рослин виступають:

Phragmites communis,

Typha latifolia, *augustifolia*,

денеде *Yuncus* sp.,

Nuphar luteum,

Potamogeton sp.,

Ranunculus aquatilis.

У деяких водах сильно розвелася *Elodea canadensis*, *Isoetes* sp., *Chara* sp. і інші, які обнижують температуру води та захащують водойму.

Зате органічний світ цієї країни багатий на різноманітні види.

Рослинний світ багатий на різні нижчі водорості (*Algae*), а тваринний світ заступлений усіма класами нижчих водних тварин. На дні виступають м'якуни, різні черви, личинки різних комах і дрібних рачків (*Ostracoda*, *Daphnida* і інші), чи протозої, при чому їхній видовий склад залежить від температури води, течії русла, хемічно - фізичних відносин, гнильних речовин у

воді (виступання полісапробіїв у високо - занечищених водах, мезосапробіїв у середньо до слабо - занечищених водах і олігосапробіїв — чистих вод). Додати треба, що на обильність біомаси впливають у великій мірі ці всі додатні речовини мінеральні, що їх наносять з орних пілль бічні притоки.

У загальному в цій країні переважають **коропові**, з **лящем** на чолі, та згадувані вже в попередній країні види; їхня кількісна й якісна різноманітність у цій країні доволі велика. З огляду на їхню поживу можемо їх поділити на **мирні** й **хижаки**. Коли ж узяти до уваги спосіб складання яєць, то вирізнямо риби, що складають яєчка в місцях, де є помітний **струм** води, що складають яєчка в **гнізді** (колючка), чи в **черепащі** (пукас). За часом нерестування виділимо риби, що нерестують **зимою**, **весною** чи **осінню**. За місцем перебування — на **прибережні**, **глибинні**, **вільної води** - **йми**. У цій країні маємо вже види, що відбувають **мандрівки** (**прохідні** і **півпрохідні**); під цим оглядом важко говорити про „стійкі” в даній водоймі риби, бо, як виявили досвіди, кожний вид відбуває коротші чи довші

мандрівки, чи то шукаючи поживи, чи кращих умов температури, освітлення, кисневого режиму тощо, поминаючи вже нерестові мандрівки.

У цій країні можемо виділити:

а) підкраїну ляща у стислішому значенні — що охоплює широкі й глибокі ріки, зі спокійним струмом, рослинністю багатою по берегах, бідною по середині русла — з **лящем, коропом, густерою, язем, краснопіркою** і іншими короповими; де твердий рінистий ґрунт — виступає **судак**.

б) підкраїна карася — охоплює старі річища, відноги та заплавини головної ріки, де риба знаходить тепліші, повільно текучі, а то й стоячі води, з мулистим, а то й забагненим дном, з рослинністю й по середині водойми. Виступають тут: **карась, лин, короп**, а побіч них **плітка й окунь**, а деколи й **щука**.

Виділення рибних країн показує нам — до деякої міри — ближчі життєві умови, серед яких живуть риби і приблизний склад їх іхтіофауни. Річ ясна, що не всі рибні країни існують у кожній ріці і не все риба, характерна для даної країни, мусить

тут бути найбільш виловлювана. На нашому терені можемо занотувати низку рік, що мають лиш деякі країни, або лиш одну країну. Також і в черговості країн не все виступає субсеквентність, тобто не все виступає країна ляща за країною лососевих і марени; може бути й так, що одної країни бракує. У висліді — гідрографічним умовам ріки не все відповідають зазначені країни. Видно це й на ріках Західної України.

Сян не має ясно зазначеної країни лососевих; країна марени тягнеться до околиць Перемишля, нижче якого зазначається вже країна ляща.

Буг і Вепр — мають лящевий характер, подібно як і **Прип'ять**, яка має одначе й карасевий характер, а радше є лящєво - карасєвого типу.

Дністер не має зате зовсім лососєвої країни й починається країною марени. Зате, починаючи від гирла Стривігора до гирла Бистриці різниці заходять знову **лівими й правими** допливами Дністра в межах Західної України. Поза Стривігором, який має виразно зазначену країну лососєву й марени — всі інші подільські допливи Дністра мають лиш країну ляща. Зате в правобережних

карпатських допливах Дністра можна вирізнити країну лососеву й марени, зате бракує ляща.

Починаючи від Бистриці, Дністер має характер лящевий аж по країну солонаних вод, близько гирла.

Прут важливий своїм допливом **Черемошем**, що в країні лососевих має представника головатицю. Країна ця тягнеться від джерел до гирла потоку **Путілля** і має у своєму складі **міногу** (спорадично), **слизика**, **мересницю**, **головня**, **верховодку**, **бистрянку**, **бабця**, **головача** та **минька**; заходить сюди теж і **марена**. В країні марени виступають ще крім цього: **елець**, **коблик**, **щипавка**, **в'юн**, **пукас**, **чопик**, **окунь**.

Подібний склад маємо і в самому **Пруті**, де країна лососевих тягнеться по потік **Любіжня**; виступають тут, крім **форелі** й **пірія**, **мінога** (спорадично), **слизик** (доволі часто), **підуст**, **мересниця** (головно в малих потічках),

головень, **елець**, **бистрянка**, **верховодка**, **коблик**, **бичок**, **бабка**, **гонець** і **бабець** - **головач**, заходить теж і **марена**. Від **Делятина** починається крім **марени**, де виступають спорадично в часі повені, **форель** і **пірій**, а поза тим **щука** (дуже мало), **щипавка**, **в'юн**, **язь**, **краснопірка**, **білизна**, **пукас**, **карась**, **короп** (зі ставів), **сом**, **миньок**, **бабець** - **головач**, **чопи**, **окунь**.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сластененко, Ю. П.: Матеріали до іхтіофауни Дністра, Зап. Кам. - Под. Наук. Досл. Кат. 1929.

2. Kessler, K.: Zur Ichtiologie des suedwestlichen Russlands. Bull. della soc. Imp. de Natur de Moscou, 1856, 1857.

3. Belke, G.: Esquisse de l'histoire naturelle de Kamieniez - Podolski. Moscou 1859.

4. Берг, Л.: Риби пресних вод России, Ленінград 1923.

5. Жарський, Е.: Риби річок України. Мюнхен 1947.

Засипані льодовики Високої Кордильєри

Висока Кордильєра Аргентини складає могутні хребти альпійського типу на західній межі провінції Мендоса між паралелями 31 ст. і 34 ст. півд. ширини. По вершинах цих хребтів можна б положити площу, яка відтворює рівень старих кінцево-третинних зрівнянь, що на півночі перевищують ізолінію 6.000 м. В напрямі на південь площа зрівнянь сходить поступово нижче 5.000 м. Понад цей ідеальний рівень вершин вистрілюють тільки конуси й доми пліоценових і четвертинних андезитово-базальтових вулканів, з яких найвищий Церро Тупунгато (6.800 м.). Висока Кордильєра — це найвища гірська споруда не лише південної Америки, але теж і цілої південної півкулі; це справжні Гімалаї по цей бік рівника.

Кліматична висота снігу лежить тут надзвичайно високо та не знижується багато понижче 5.200 - 5.000 м., у залежності від положення та експозиції відносно вітрів, що приносять снігові опади від Тихого океану. У

згідності з правилом Енквіста, кліматична висота снігу збільшується в напрямі до середини гірської споруди, в нашому випадку від заходу до сходу, тобто від Пацифіку до Атлантику.

Клімат Високої Кордильєри Мендоси, не зважаючи на імпазантні височини, континентальний і сухий. В горах опадів обмаль, пересічно 300-400 мм., а тільки у вузькій смузі гребенів, що піднімаються понад 5.000 м., паде річно понад 1.000 мм. снігу, перечисленого на воду.

Улітку у високих горах буває дуже сухо та панують високі температури (+ 20 ст.), що вкупі з вітрами підсичує випаровування, яке тут рівняється майже випарності. В таких умовах може рости на височинах 3000 - 3500 м. наша тирса. Одним словом, високогірський степ являється тут природним наслідком континенталізму клімату у поясі субтропікального високого тиску повітря. Усякий континенталізм клімату є ворожий, або щонайменше несприятливий так

четвертинному, як і теперішньому зледенінню, чого доказом є Центральна Азія.

Геологічне знімання Високої Кордильєри дало авторів цієї доповіді конкретні матеріали, що заперечують цілковито існування зледеніння підгір'я Кордильєрів у цих географічних ширинах та редукують прояви зледеніння до області високогірських гребенів (1). При цій нагоді були теж определені основні типи зледеніння гір (2).

Нинішня доповідь відноситься до деяких незнаних феноменів зледеніння гір Аргентини.

Незвичайно високе положення кліматичної лінії снігу у цих горах не дає умовин сприятливих для формування великих фіонових піль, а тим самим і довгих льодовикових язиків, що спускаються у гірські долини на подобу клясичних льодовиків альпійського типу. Насправді, льодовики Високої Кордильєри в досліджуваній смузі бувають короткі і тільки у виїняткових випадках доходять до 8-10 км. довжини, спускаючись до висоти 3700 - 4000 м.

З геоморфологічного погляду Кордильєри не тільки дуже високі, але теж і в най-

вищому ступені розрізані. Їхній рельєф високоальпійський, але більш брутальний, більш дикий і суворий у наслідок браку лісової вегетації. Високогірські долини виявляють високий градієнт та глибоко врізані в масиви вузькі долини.

Клясичні альпійські льодовики виявляють чисту, тріщинами порепану поверхню кристалічного льоду, на якій відмічаються тільки поздовжні, вузькі, темні смуги середньої і бокової морени. Назагал, ці льодовики чисті, а морена на них розвинена слабенько.

Але такі льодовики в горах Мендоси незвичайно рідкі і не типові для Кордильєри. Насправді кінцеві частинки льодових язиків засипані суцільним грубим ковром скельного румовища, що його можна б назвати верхньою мореною.

І так льодовик Тупунгато засипаний румовищами гірських порід на кінцевому відтинку, що мірить 6,0 км., а льодовик Тунуан-у на 5,5 км.

Що являє собою і як пояснюється це явище?

У високих горах морозне звітрування веде до тривалого роздрібнювання гірських порід і то на велику ска-

лю. Зокрема нагі та стрімкі стіни льодовикових корит виставлені особливо на ці механічні процеси, що продукують великі маси обломового матеріалу різної гранулометрії. Ці маси знаходяться в цьому рельєфі на межі рівноваги і кожного моменту можуть зіснутися або впасти вниз на поверхню льодовика у формі конусів, лавин, осипищ, оповзнів тощо. Внаслідок таких процесів льодовик вкривається поступово щораз то більшою і щораз то суцільнішою покривною цього румовища, що не має określеного виду звичайної морени, а зображує хаотичне накопичення грузу гірських порід, що разом з похованим льодом поволі просувається вперед. Не має ніякої можливості відмежувати тут морену середню від бокової або верхньої, бо все те злилося в одну масу блоків, уламків, валунів, піску й глини, порізану мисками і впадинами, що утворюються будьто внаслідок термокарстового процесу або інших процесів.

Подібні льодовики, вкриті щільно румовищами морозного звітрювання, були раніше описані австрійським геологом Клебельсберг - ом (3) у гірських спорудах Цент

ральної Азії, який гадав, що такі льодовики представляють собою засипані відтинки мертвого льоду та будьто би являються залишками колишнього міцнішого зледеніння цих високих гір. Подібну думку було лянсовано і тут у південній Америці, сама ж покрива румовища мала б бути доказом особливо інтензивного механічного морозного звітрювання в часі стояння льодовиків у цьому місці.

З таких нібито об'єктивних спостережень австрійські кліматологи висновували думку про швидке сучасне скорочування і відступання льодовиків та взагалі погіршення клімату Центральної Азії. Одним словом, висказали погляд про сучасне висихання Центральної Азії та погіршування умовин для оазового господарства на підгір'ях.

Але ці чорні прогнози не виправдалися в обличчі більше точного й детального вивчення явища засипаних або центрально - азійських льодовиків, які були викопані в останніх двох десятиріччях російськими дослідниками (4, 5).

Подібно як у Центральній Азії, так само й у Високій Кордильєрі засипані льодовики не є відтинками мерт-

вого льоду, а справжніми живими льодовиками. Я особисто міг перевірити, що під румовищем є 20-30 метрова товщина кристалічного чистого полосуватого льоду, що здебільшого порушається дуже повільно вперед. На ділі, засипані льодовики — це живі язики льоду і наразі немає жодного об'єктивного доказу скорочування - відступання льодовиків у Кордильєрі.

Дальше треба відмітити, що процес постачання уламкового матеріалу на поверхню льодовика нічим не візниться від подібного процесу в Альпах, де однаково ж не приходить до великого накопичення румовища внаслідок урівноваження процесу виносу румовища поза льодовик та процесу нагромадження (Герасімов).

Іншими словами, в умовах кліматичних Альп, внаслідок достатнього постачання снігом настає самоочищення поверхні льодовикового язика, бо просування льодовика вперед є відносно швидке.

У Кордильєрах Аргентини, як було раніше підкреслено, постачання снігом в умовах континентального клімату є недостатнє, що в свою чергу спричинює сповільнен-

ня руху льодовиків вперед. Постачання грузу є надто велике, тож не диво, що він залежується і врешті прикриває цілий льодовиковий язик. Щойно при кінці льодовика нагромаджуються у льодовиковій долині великі маси цього румовища, створюючи топографію особливу, неподібну до моренового ландшафту в Альпах.

Доходимо врешті до висновку, що центрально - азійська фація льодовиків, або так називані засипані льодовики, дуже характеристичні для сучасного зледеніння Високої Кордильєри в Мендосі та пояснюються задовільно континенталізмом підсоння цих гірських масивів у зоні високого субтропікального тиску повітря. Всі долинні язики льодовика, що спускаються достатньо вниз у тісну й глибоку гірську долину, належать до типу центрально - азійського. Тільки короткі язики, що задержалися у великих висотах Кордильєри, та й у лагідному рельєфі у широких мисках терену, не вкриваються грузом, бо немає топографічних передумовин для переносу грузу з відлеглих лагідних схилів на віддалену поверхню льодовика.

Факт засипання льодови-

ків Високої Кордильєри має особливе практичне значення в економіці Мендоси. У підніжжя Кордильєри плекають в оазах сотні тисяч гектарів садів (виноград, мореля, бросливи, яблука, горіхи, мигдали й оливки-маслина, що свій блискучий розвиток завдячують штучному зрошенню водою, що розводиться каналами з Кордильєри.

Майже 90% текучої води в областях підгір'я Мендоси походить від таяння снігів та льодовиків у горах. Кінець таяння снігової покриви припадає на початок літа, коли поливання піль ще не закінчилося. Улітку ірігації працюють в основі на воді, що походить від таяння льодовиків, що відбувається поступово внаслідок діяння охоронної покриви румовища, що грає роль регулятора в процесі таяння льоду. Можна сказати, що внаслідок о-

хоронного плаща детрітуса льодовик постачає влітку меншу кількість води, але безперебійно, і в цей спосіб покриває мінімальні вимоги ірігаційних споруд, у підніжжя Високої Кордильєри Мендоси.

Буенос Айрес, 1954 р.

1) Polanski J.: *Supuestos englazamientos de la Uanura pedemontana de Mendoza*.

Rev. Asoc. Geol. Arg. t. VIII 1953.

2) Polanski J.: *Contribucion al conocimiento del englazamiento actual de la Alta Cordillera de Mendoza*. Ibid. t. IX.

3) v. Klebelsberg R.: *Beitraege zur Geologie Westturkestans*. Innsbruck 1922.

4) Герасимов И. П. - Марков К.: *Четвертинная Геология*. Москва 1939.

5) Герасимов И. П. - Марков К.: *Ледниковый период на территории СССР*. Ленинград, 1939. Акад. Наук СССР.

— 0 —

Канадійське Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в 1954 р.

Заки перейду до обговорення нашої діяльності, подам загальні інформації про Наукове Товариство ім. Шевченка (НТШ), що в минулому році перейшло засадничі переміни. Якраз недавно відбулись кореспонденційні Загальні Збори НТШ, якого Централія була дотепер у Сарсель, Франція, в той спосіб, що в різних країнах нового поселення постали автономні Т-ва НТШ, а саме в Америці, Канаді, Європі й Австралії. Давню Централю заступлено Головною Радою Товариств НТШ, так що НТШ стало світовим товариством. Делегатами до Головної Ради з уряду є кожночасний голова кожного Крайового НТШ, а крім цього Загальні Збори вибирають окремих делегатів: США 2, Європа 2, Канада 1 і ті делегати вибирають на своїх перших конститууючих зборах голову й генерального секретаря Головної Ради Товариств НТШ. Місцем осідку Головної Ради буде країна, де стало перебуває генеральний секретар. Каденція Головної Ради триває 3 роки,

крайові Товариства вибирають свої органи що два роки. Єдність цілого НТШ є задержана через спільність Наукових Секцій: Історично-Філософічної з осідком в Європі, Філологічної з осідком у Нью-Йорку, Математично-Природничо - Лікарської з осідком в Нью-Йорку. Дальше є захована спільність усього членства (дійсних, звичайних членів і членів прихильників), т. зн., що прийняття дійсних членів, за пропонованих Секціями, та звичайних членів і прихильників, поданих через управи крайових товариств, затверджує Головна Рада (передше Централія) і вони стають членами цілого НТШ. По переїзді члена до другої країни, він стає автоматично членом Крайового Товариства цієї країни. Вкінці спільні наукові видання для всіх Товариств з одним порядковим числом підкреслюють єдність НТШ. Самозрозуміло, що кожне автономне НТШ може видавати свої місцеві окремі публікації.

Як відомо, дійсними члена-

ми Т-ва НТШ можуть стати науковці, що мають наукові праці зі свого фаху, видруковані в відповідних фахових журналах. Їх пропонує одна з Секцій Товариства, на підставі реферату про наукову діяльність кандидата, написаного одним з дійсних членів даної Секції. А далі на особу кандидата мусить погодитись управа Крайового НТШ, на терені якого перебуває кандидат. Дійсні члени обов'язані працювати науково і в цей спосіб піддержувати НТШ і українську науку.

Звичайними членами можуть стати особи, з академічним формуванням, що в майбутньому можуть стати дійсними членами, або особи, що цікавляться науковими проблемами і піддержують матеріально і морально працю товариства. Вони платять членські внески. Їх пропонують управи Крайових Товариств.

Членами прихильниками можуть бути фізичні і правні особи, що їх запропонує Крайове Товариство. Вони платять членські внески і є обов'язані матеріально і морально піддержувати працю Товариства.

Усіх тих запропонованих

членів затверджує Головна Рада НТШ.

Загальні Збори Американського НТШ відбулися 22 січня (головою вибрано проф. д-ра Р. Смалль - Стоцького), Канадійського НТШ відбулись 27 лютого, в Європейським НТШ — 27 березня ц. р. — так, що Головна Рада Товариств НТШ зможе зорганізуватись весною цього року. Всі крайові Т-ва мають таку саму назву: Наукове Товариство ім. Шевченка Торонто — Канада (Нью-Йорк — США, Сарсель — Франція, Сідней — Австралія). В тексті вживається Канадійське, Американське, Європейське, Австралійське НТШ для означення крайового товариства.

Статути всіх Товариств НТШ є побудовані на давнім статуті матірнього товариства зі Львова; вони будуть однакові, придержуючись — самозрозуміло — специфічних правних вимог кожної країни.

Одною з вимог цього статуту є відбуття правильного Наукового Зібрання — по змозі 9 березня, в день смерті Тараса Шевченка, патрона НТШ. Голова Товариства подає тоді огляд наукової роботи Т-ва за минулий рік, згадує померлих членів, зви-

чайних членів, і прихильників. Крім цього один член Товариства виголошує наукову доповідь.

Нав'язуючи до цієї давньої традиції, Канадійське НТШ відмічує нині роковини смерті свого Великого Патрона прилюдним Науковим Зібранням.

До головних завдань нашого Товариства належить організування Наукових Зібрань, Сесій, Конференцій, а даліше видавання друком наукових праць і доповідей, та вкінці популяризація української науки.

Тому насамперед обговоримо наукову діяльність Канадійського НТШ.

У традицію Канадійського НТШ з осідком у Торонті увійшло відбування наукових конференцій восени кожного року. V. Наукова Конференція, присвячена 5-літній праці Канадійського НТШ, відбулася 9 і 10 жовтня 1954 р. в „Домі Просвіти”. На ній виступало 22 доповідачів з 28 доповідями. Слід підкреслити більшу кількість доповідей, зв'язаних з проблематикою життя і осягів української спільноти в Канаді. На **пленумі** 9. X. відчитали доповіді: проф. Є. Вертипорох, В. Іванис, Ст. Килимник, о. В. Маланчук. У неділю 10.

X.: проф. І. Велигорський, інж. М. Базілевський, М. Андрусак. Другі доповіді були відчитані на паралельних Комісіях. На **Комісії Історично-Філософичній** відчитано доповіді проф. С. Килимника, Є. Онацького, Д. Горняткевича, д-ра А. Рипляньського, проф. д-ра Є. Вертипороха, д-ра М. Павленка-Луціва. На **Комісії Канадознавства** читали: професор І. Велигорський, Я. Рудницький, о. М. Оленчук, д-р Софія Жмуркевич, П. Зварич і Ст. Німчук. На **Матем.-Прир.-Лік. Комісії**: професора О. Макара, інж. А. Короля, Є. Жарського, Ю. Полянського, Ю. Русова і д-ра М. Гути. 5 доповідачів прислали доповіді з США, 2 з Аргентини і 2 з Венесуели.

Частина доповідей вже появилась в пресі („Гомін України”), даліші ще появляться („Нові Дні”), а всі разом будуть видані друком як особний Збірник матеріалів V Наукової Конференції НТШ в Торонті.

2) На Сесії, присвяченій **700-літтю Львова і коронації кор. Данила**, що відбулась 14 лютого 1954, відчитано доповіді слідуєчих авторів: Улас Самчук, М. Андрусак, О. Сецінський, Ст. Гевак, В. Ревуцький, Василь Лев, В. Іванис і Ст. Килимник.

3) За ініціативою управи Т-ва й організаційного комітету відбулась у днях 27-28 лютого 1954 в Монреалі Наукова Сесія Кан. НТШ при співучасті Українського Відділу Монреальського Французького Університету для відзначення 80-ліття НТШ. Сесію відкрив голова Кан. НТШ проф. Є. Вертипорох, а від Центру Слов'янознавства вітав Сесію проф. М. Бабіньскі у французькій мові. Доповіді читали: проф. о. М. Залеський, мгр. Ю. Левицький, мгр. В. Бринявський, д-р М. Антонович, д-р Ю. Русов, проф. Є. Вертипорох, інж. М. Базілевський, пані Н. Русова, д-р І. Федів, д-р Ю. Русов. В неділю 28. II., після закінчення Сесії, українці-студенти університету запросили учасників конференції на спільний чай в університетській кафетерії.

4) На Шевченківській Сесії 23 березня 54 виступили з доповідями: проф. Ст. Климиник і д-р В. Павленко-Луців.

5) В дні 13 червня 54 відбулася спільна Сесія Канадійського НТШ з Українським Технічним Товариством у Торонті. Від НТШ читали доповіді: проф. В. Іванис, д-р Ю. Русов, д-р Ніна Синявська, о. д-р І. Чинчен-

ко. Від Українського Технічного Т-ва — інж. І. Томцьо і М. Бручковський.

6) Дня 6 грудня 1954 відбулася Сесія, присвячена **пам'яті Митрополита Андрея** (10-ліття смерті). Доповіді читали: о. проф. В. Лаба, проф. М. Чубатий, о. ред. Петро Хомин і д-р А. Базилевич. (Докінчення Сесії відбулося 23 січня 1955).

Науково - популяризаторську працю ведено шляхом академічних доповідей і виїздів членів в терен (Оттава, Гамільтон, Брандфорд).

У звіттовому році 1954 виголошено разом 70 доповідей.

Треба спеціально підкреслити, що українська преса зі зрозумінням ставиться до праці Кан. НТШ і радо поміщує вістки про працю Товариства. Тому Кан. НТШ почувається до милого обов'язку висловити редакціям тих газет спеціальну подяку: „Наш Клич” (Аргентина); „Свобода” і „Америка” (США); „Помін України”, „Наша Мета” (Торонто), „Новий Шлях”, „Український Голос” і „Канадійський Фармер” (Вінніпег), „Українські Вісті” (Едмонтон).

Видавнича діяльність

Фонди Канадійського НТШ складаються з член-

ських внесків (\$6.00 річно) і добровільних датків і пожертв на цілі Кан. НТШ (адміністрація і видавнича діяльність) і є дуже скромні, що й відбивається дуже некорисно на його видавничій діяльності. До 1953 року управа старалася головню піддержувати матеріально централю в Сарсель, переслала їй понад \$1,700 у формі допомоги. Самозрозуміло, що це некорисно вплинуло на нашу видавничу діяльність, тому управа НТШ під кінець 1953 р. постановила приступити до видання друком Матеріалів з IV. Наукової Конференції НТШ в Торонті. Видавнича Спілка „Гомін України” в Торонті погодилась задержати склад друкованих доповідей, а бракуючі набрати по ціні власного кошту, за що належить їй від нас щира подяка. В половині жовтня 1954 року вийшов друком Бюлетень НТШ ч. 1 (4) Матеріали IV Наукової Конференції К.В. НТШ тиражем 700 прим., 164 стор., формату малої вісімки. Бюлетень розіслано всім членам за запладою, як теж дістають його даром особи, що жертвують на цілі Кан. НТШ не менше трьох долярів. Решта бюлетенів буде розіслана до всіх бібліотек в світі — даром. Дотепер розіслано по-

над 300 примірників. Управа старається, щоб усі важніші бібліотеки одержали Бюлетень 1 (4).

Далыше заплановано в першу чергу видати друком Збірник Комісії Канадознавства, що постала за ініціативою дійсного члена НТШ д-ра Івана Теслі з Торонта. Комісія Канадознавства поставила собі на цілі:

Провадити працю над всебічним вивченням української громади в Канаді з метою служити так своїм як і чужинцям різними інформаціями про життя, працю, досягнення та змагання українського народу взагалі, як і його канадійської вітки зокрема.

На V. Конференції Кан. НТШ було виголошено шість доповідей з тематики канадознавства, крім цього д-р Іван Тесля закінчив ширшу працю про розселення українців у Канаді, д-р Іван Німчук — працю про українців у Бритійській Колюмбії, проф. д-р О. Старчук прислав статтю про поселення буковинців у Канаді. До того дійде ще стаття про НТШ взагалі, а Кан. НТШ зокрема — так що матеріали для I Збірника Комісії Канадознавства є вже готові. Праці появляться українською мовою (що є урядовою мовою

всіх НТШ), однак кожна стаття буде мати коротке резюме в англійській мові (3-4 стор.), щоб вірно та відповідно до наших українських інтересів позитивно інформувати чужинців про нас. Видання буде ілюстроване і буде мати відповідні мапи. Це буде перша наукова публікація про українців у Канаді. Дотепер появлялися вправді різні праці з канадознавчої тематики, але вони були часто писані суб'єктивно і в різних аспектах та в певному насвітленні і не відзеркалювали дійсного стану і праці української спільноти без огляду на її віру і політичні переконання.

Сподіваємось, що Комітет Українців Канади і другі українські організації і товариства піддержать матеріально Кан. НТШ у виданні цієї книжки, що є призначена для поширення правдивого знання про українську спільноту і має бути розіслана даром до бібліотек, членів уряду, сенаторів і послів.

Згодом будуть видані друком: Доповіді Сесій, присвячені пам'яті Митрополита Андрея Шептицького. Їх погодилася видати „Наша Мета”.

Як бачимо, основною ціллю є записати і в цей спосіб зберегти прояви українсько-

го життя для майбутніх поколінь, що роблять всі державні народи.

Насвітливши докладно наукову працю Кан. НТШ і його цілі — перейдемо коротко до інших інформацій про Товариство, щоб образ був повний.

Членство: по кінець 1953 р. Товариство начислювало 13 дійсних і 78 звичайних членів. Упродовж 1954 року до дійсних членів прибув д-р Ю. Русов з Монтреалю. Разом є в нас 14 дійсних членів, з того 2 чужинці. Звичайних членів прибуло 9: о. Михайло Оленчук, інж. Степан Яців, о. проф. д-р М. Залеський, мгр. Володимир Кліш, інж. Антін Король (Каракас, Венесуеля), о. ред. Петро Хомин, д-р Юліян Пелех, інж. Зенон Янковський і М. Поронюк.

По кінець 1954 р. мало Кан. НТШ 87 звичайних членів. Членів прихильників прибуло двох: Михайло І. Бабій і Теодор Беш.

Кан. НТШ став у 1954 р. членом Комітету Українців Канади (КУК) і має свого представника у Президіальній Раді КУК у Вінніпегу — доц. М. Боровського, який рівночасно репрезентує там Кан. НТШ.

За гроші, жертвовані п. Ка-

занівським, закуплені 16 назв книжок в англійській мові про Україну і передано їх бібліотеці Торонтоного університету.

Архівом і бібліотекою завідує мгр. Іван Скрипчук. Приходять різні періодики, журнали, летючки і матеріали, що їх в опаківаному і сегогрованому стані переховується в сухому місці. Покищо Товариство не має фондів, щоб дістати льокаль на бібліотеку.

Кан. НТШ є в сталому і тісному зв'язку зі своїми братніми організаціями, Амер. НТШ, Европ. НТШ і Австрал. НТШ, як теж зі своїм членством, розпорошеним по далеких просторах Канади, інформуючи їх періодично при помочі бюлетенів і звідомлень про працю Товариства, його стан, пляни і потреби.

Для інформації подам розселення членства (дійсних, звичайних і прихильників).

Торонто: 4 дійсні, 47 звичайних, 1 прихильник.

Вінніпег: 2 дійсні, 8 звичайних.

Форт Саскачеван, біля Едмонтону: 4 звич.

Ванкувер: 1 дійсний.

Монтреаль: 1 дійсний, 3 звич.

Саскатун: 2 дійсні.

Вільфвілле: 1 дійсний.

Гамільтон: 3 звич. і прих.

Оттава: 2 звич.

По 1 звич. членові: Нью-Маркет, Ніягара Фалс, Лондон, Онт.; Сарнія, Віндзор, Вайтлав, Іннісфрі (Альта), Йорктон, Ріджайна, Єловнайф НВТ, Глен Ков (США), Аргентіна, Венесуела 2 звич.

Тут треба з признанням підкреслити і ствердити, що більшість членства Кан.НТШ присвячує доволі вільного часу для опрацювання доповідей і статей на різні теми, мимо досить невідрадних обставин, що ніяк не сприяють духовій творчості, ні праці. Бо треба додати, що на творення духових цінностей члени посвячують залишки часу, що їм є до розпорядимости після важкої заробіткової праці. Тому ту творчу працю членства треба дійсно високо цінити.

На закінчення мого перегляду праці Кан. НТШ в 1954 р. додам, що важним внутрішнім завданням Товариства і його членів є придбання членів прихильників Кан. НТШ взг. зорганізування окремого Т-ва Прихильників Кан. НТШ, яке б було помічним товариством в його видавничій діяльності.

З М І С Т :

Від Редакції	3 — 4
Програма V-ої Наукової Конференції	5 — 6
Проф. д-р Євген Вертипорох (Голова НТШ Торонто-Канада) — „5-ліття Канадйського Відділу НТШ”	7 — 19
Проф. Степан Килимник — „Родина Розумовських”	19 — 44
О. проф. д-р В. Маланчук — „Завдання філософії”	45 — 52
Д-р І Велигорський — „Професор Ватрослав Ягич”	53 — 66
М. Базілевський — „Формуючі чинники в творчих суспільних процесах”	66 — 82
Проф. д-р Микола Андрусяк — „Переяславський договір”	83 — 86
Проф. д-р Євген Вертипорох — „Фармація УТТ в Мюнхені” ..	87 — 105
Д-р Василь Луців — „Гетьман Мазепа в світовій літературі” (Автори ревізії)	105 — 110
Проф. Євген Онацький — „Символіка короваї в українському весіллі”	110 — 120
Степан Миколин — „Гуцульщина в творах українських письмен- ників”	121 — 132
Проф. д-р Микола Андрусяк — „Унія з Римом і коронація Да- ника”	132 — 137
Проф. Степан Килимник — „Українські святозечірні звичаї” ..	137 — 145
Проф. Дам’ян Горняткевич — „Українські пам’ятки в Кракові” ..	145 — 156
Д-р мед. А. Рипляньський — „Лікар у Венесуелі”	156 — 163
Д-р інж. Орест Макар — „Модерна геодезія із спеціальним навігатором гравіметрії та її глобальне примінення в дина- мічній геодезії”	163 — 171
Проф. д-р Едвард Жарський — „Рибальська характеристика річок Західної України”	171 — 178
Проф. д-р Ю. Полянський — „Засипані льодовики Високої Кордильєри”	179 — 183
Проф. д-р Євген Вертипорох — „Канадйське Наукове Тowa- риство ім. Т. Шевченка в 1954 р.”	184 — 191
Зміст	192

— 0 —

